T.C
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GİRİŞİMCİLİK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÖLGESEL EKONOMİK EŞİTSİZLİKLERİ AZALTMADA KADIN GİRİŞİMCİLİĞİNİN ROLÜ VE ÖNEMİ

DERİN DİREN

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. EMEL YILDIZ

EDİRNE 2019

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Girişimcilik ..... ANABİLİM DALI

Tezli Yüksek Lisans ..... PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Derin DİLEN ..... tarafından hazırlanan Bölgesel Ekonomik Eşitsizlikleri Azaltmada Kadın Girişimciliğinin Rolü ve Önemi Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca 23/12/2019 Pazartesi günü saat 11:00 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *Kabul edilmesine ..... **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Doç. Dr. Emel YILDIZ	Kabul Edilmesine	
Doç. Dr. İlknur KUNKAR	Kabul Edilmesine	
Dr. Öğr. Üyesi Serdar AMİRAZ	Kabul Edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GİRİŞİMCİLİK ANABİLİM DALI
DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

23 / 12 / 2019

Derin DİREN

Tezin Adı: Bölgesel Ekonomik Eşitsizlikleri Azaltmada Kadın Girişimciliğinin Rolü ve Önemi

Hazırlayan : Derin DİREN

ÖZET

Bölgesel eşitsizlikler, ülkelerin kalkınma yolunda karşılaştıkları önemli sorunlardan biri olarak görülmektedir. Yatırımlar, iş gücü, istihdam sanayileşen bölgelerde yoğunlaşarak gelişmeye neden olurken, bu imkanlardan yararlanamayan bölgelerde geri kalmışlık yaşanmaktadır. Bu noktada özellikle bölgesel eşitsizliklerin yaşandığı coğrafyalarda kıt kaynakları akılcı, verimli, yenilikçi, rekabetçi olarak ve risk alarak harekete geçirebilecek girişimcilere ve girişimlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Kalkınmanın unsurlarından olan insan sermayesinin içinde yer alan kadınların, iş gücünde, istihdamda, girişimcilik faaliyetlerinde yer alarak ekonomik hayata katılması ülkelerin gelişmesi açısından giderek önemli hale gelmektedir. Sosyal yaşamlarındaki dengeleyici tutumlarından dolayı iş yaşamında da başarılı oldukları gözlemlenen kadınların koşullarının iyileştirilerek girişimciliğe yönlendirilmesi ve desteklenmeleri, gelir kazanarak güçlenmelerini, toplumsal konumlarının yükselmesini de sağlayabilmektedir. Kadınların ekonomik faaliyetleri iş gücünün ve istihdamın artmasının yanı sıra yerelden tüm topluma yayılacak bir refahın doğmasına, bölge ekonomilerinin canlanmasına ve bölgesel eşitsizliklerin azaltılmasına da yardımcı olabilmektedir.

Bu çalışmada girişimcilik ile kalkınma arasındaki ilişki vurgulanarak kadın girişimciliğinin bölgelerde görülen eşitsizlikleri azaltmadaki rolü incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Kadın Girişimciliği, Bölgesel Eşitsizlikler, Kalkınma

Title Of The Thesis : The Role and Importance of Women Entrepreneurship in Reducing Regional Economic Inequalities

Prepared By : Derin DİREN

ABSTRACT

Regional inequalities are seen as one of the major problems facing countries on the path of development. While investments, labor and employment are concentrated in industrialized regions, they cause development, while underdevelopment is experienced in those regions that cannot benefit from these opportunities. At this point, there is a need for entrepreneurs and enterprises that can mobilize scarce resources as rational, efficient, innovative, competitive and taking risks, especially in regions where regional disparities occur.

The participation of women in the human capital, which is one of the elements of development, in the entrepreneurship activities in the labor force and in the economic life is becoming increasingly important for the development of countries. Improving the conditions of women who are observed to be successful in business life due to their balancing attitudes in social life, encouraging them to enter entrepreneurship and strengthening them by earning income and increasing their social status may also lead to. Women's economic activities can help to increase labor and employment, as well as to prosperity from the local community to the whole community, to revive the economies of the region and to reduce regional disparities.

In this study, the relationship between entrepreneurship and development is emphasized and the role of women entrepreneurship in reducing inequalities in regions is examined.

Keywords : Women Entrepreneurship, Regional Inequalities, Development

İÇİNDEKİLER

ÖZET……I

ABSTRACT……II

İÇİNDEKİLER……III

TABLOLAR LİSTESİ……V

KISALTMALAR……VI

GRAFİKLER LİSTESİ……VIII

GİRİŞ……1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BÖLGE, BÖLGESEL EŞİTSİZLİKLER VE KALKINMA KAVRAMLARI……3

1.1. BÖLGE KAVRAMI VE EKONOMİK BÖLGE AYRIMLARI……3

1.1.1. MAKROEKONOMİK YAPI BAKIMINDAN BÖLGE AYRIMLARI……5

1.1.1.1. HOMOJEN BÖLGELER……5

1.1.1.2. POLARİZE BÖLGELER……6

1.1.1.3. PLAN BÖLGELER……6

1.1.2. EKONOMİK GELİŞME DÜZEYİ BAKIMINDAN BÖLGE AYRIMLARI……7

1.1.2.1. GELİŞMİŞ BÖLGELER……8

1.1.2.2. GELİŞMEKTE OLAN BÖLGELER……8

1.1.2.3. AZ GELİŞMİŞ BÖLGELER……9

1.2. BÖLGESEL EŞİTSİZLİK KAVRAMI……9

1.2.1. DOĞAL EŞİTSİZLİKLER……11

1.2.2. EKONOMİK EŞİTSİZLİKLER……12

1.2.3. SOSYAL EŞİTSİZLİKLER……12

1.3. KALKINMA KAVRAMI……13

1.3.1. İNSANİ KALKINMA……16

1.3.1.1. İNSANİ GELİŞMİŞLİK ENDEKSİ (İGE)……18

1.3.2. BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMI……21

1.3.3. TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA ÇALIŞMALARI……24

1.3.4. KALKINMA VE KADIN İLİŞKİSİ……26

İKİNCİ BÖLÜM

2. GİRİŞİMCİLİK VE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ……..31

2.1. GİRİŞİMCİLİK KAVRAMI…….31

2.1.1. GİRİŞİMCİ ÖZELLİKLERİ……..33

2.1.2. GİRİŞİMCİLİKTE CİNSİYETİN ROLÜ……..37

2.1.3. GİRİŞİMCİLİK VE KALKINMA İLİŞKİSİ…….39

2.2. KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ ……..40

2.2.1. KADIN, ERKEK GİRİŞİMCİ FARKLARI VE KADIN GİRİŞİMCİLERİN ÖZELLİKLERİ…….44

2.2.2. KADINLARIN GİRİŞİMCİ OLMA NEDENLERİ……..46

2.2.3. KADIN GİRİŞİMCİLERİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER……...47

2.2.4. TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİNİN GELİŞİMİ……...49

2.2.5. TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMADA KADIN GİRİŞİMCİLERİN ROLÜ….51

2.2.6. TÜRKİYE'DE KIRSAL BÖLGEDE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİNİN ÖNEMİ……...61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İNSANİ GELİŞMİŞLİK, KÜRESEL GİRİŞİMCİLİK VE KALKINMA ENDEKSLERİNDE SEÇİLMİŞ ÜLKELERİN VE TÜRKİYENİN KONUMU……...68

3.1. 2000'Lİ YILLARDA İNSANİ GELİŞMİŞLİK, DOĞUMDA BEKLENEN YAŞAM SÜRESİ, BEKLENEN OKULLAŞMA YILI VE KİŞİ BAŞI GSMH ENDEKSLERİ……..68

3.2. TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ ENDEKSİ……77

3.3. KÜRESEL GİRİŞİMCİLİK VE KALKINMA ENDEKSİ…….79

SONUÇ VE ÖNERİLER……..91

KAYNAKÇA…….96

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. İnsani Gelişmişlik Endeksine Eklenen Alt Bileşen Endeksleri ……19

Tablo 2. Bölgesel Kalkınmada Geleneksel Ve Yeni Politikaların Karşılaştırılması 23

Tablo 3. Türkiye'nin İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması 25

Tablo 4. Farklı Perspektiflerden Kalkınma Ve Kadın 30

Tablo 5. Girişimcilerin Temel Özellikleri 36

Tablo 6. 2000'li Dönemlerde Kır – Kent Ayrımında Cinsiyete Göre İş Gücüne Katılım Oranı (15 – 64 Yaş) 54

Tablo 7. Türkiye'de Seçilmiş Yıllar İtibariyle Cinsiyetin İşteki Duruma Göre Dağılımı (%) 55

Tablo 8. Türkiye'de İstihdamın Sektörlere Göre Dağılımı (%) 57

Tablo 9. Seçilmiş Yıllara Göre Türkiye'de Cinsiyete Ve Eğitime Göre İş Gücüne Katılım Oranları (15 – 64 Yaş) (%) 58

Tablo 10. Cinsiyete Göre Tarım Sektöründe İstihdam Edilen Nüfus (1000 Kişi) 63

Tablo 11. Tarım Sektöründe İstihdam Edilen Kadınların Yıllar İtibariyle İşteki Durumu (15 – 64 Yaş) (%) 64

Tablo 12. Tarımda İstihdam Edilen Nüfusun Cinsiyete Göre Eğitim Durumu (15 – 64 Yaş) 66

Tablo 13. İnsani Gelişmişlik Endeksi (2000 – 2017) 69

Tablo 14. İGE'nin Bileşenlerinden Doğumda Beklenen Yaşam Süresi Endeksi (2000 – 2017) 71

Tablo 15. İGE'nin Bileşenlerinden Beklenen Okul Yılı Endeksi (2000 – 2017) 73

Tablo 16. İGE'nin Bileşenlerinden Ortalama Okullaşma Yılı Endeksi (2000 – 2017) 75

Tablo 17. İGE'nin Bileşenlerinden Kişi Başı Gayri Safi Milli Hasıla Endeksi (Satın Alma Paritesine Göre) 76

Tablo 18. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (2000 – 2017) 78

Tablo 19. Küresel Girişimcilik Endeksi, Gini Katsayısı ve İGE Değerleri 81

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devleti

BM : Birleşmiş Milletler

CEDAW : Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi

DİE : Devlet İstatistik Enstitüsü

DPT : Devlet Planlama Teşkilatı

ECOSOC : Birleşmiş Milletler Ekonomik Ve Sosyal Konseyi

EUROSTAT : Avrupa İstatistik Ofisi

FAO : Gıda Ve Tarım Örgütü

GEM : Küresel Girişimcilik Monitörü

GEDI : Küresel Girişimcilik Ve Kalkınma Endeksi

GİSEP : Girişimcilik Stratejisi Ve Eylem Planı

GSMH : Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH : Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

ILO : Uluslararası Çalışma Örgütü

INSTRAW : Uluslararası Kadının İlerlemesi İçin Araştırma Ve Eğitim Enstitüsü

İBBS : İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması

İGE : İnsani Gelişmişlik Endeksi

KAGİDER : Kadın Girişimcileri Derneği

KSGM : Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

OECD : Ekonomik İşbirliği Ve Kalkınma Örgütü

TNSA : Türkiye Nüfus Ve Sağlık Araştırmaları

TOBB : Türkiye Odalar Ve Borsalar Birliği

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

UNCTAD : Birleşmiş Milletler Ticaret Ve Kalkınma Konferansı

UNDP : Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UNIDO : Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü

UNIFEM : Birleşmiş Milletler Kadının Kalkınma Fonu

WEF : Dünya Ekonomik Forumu

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Norveç'in Endeks Değerleri 83
Grafik 2. İsviçre'nin Endeks Değerleri 84
Grafik 3. Avustralya'nın Endeks Değerleri 85
Grafik 4. Türkiye'nin Endeks Değerleri 86
Grafik 5. Güney Sudan'ın Endeks Değerleri……87
Grafik 6. Orta Afrika Cumhuriyeti'nin Endeks Değerleri……88
Grafik 7. Nijer'in Endeks Değerleri……..89

GİRİŞ

Doğal kaynakların dünya coğrafyasına eşit dağılmamasından ve farklı sosyokültürel nedenlerden dolayı, tüm ülkelerde görülebilen bölgesel eşitsizlikler günümüz ekonomilerinin en önemli sorunlarından biridir. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma planlamalarının temel hedeflerinden biri, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesidir. Bu hedefi gerçekleştirebilmek için bölgelerin başta insani sermaye olmak üzere tüm mevcut kaynaklarından yararlanmak ve bu kaynakları destek, kredi gibi diğer faktörlerle birleştirmek fayda sağlayabilecek yöntemlerdir. Az gelişmiş bölgelerde üretim faktörlerini en uygun ve verimli şekilde bir araya getirerek katma değer yaratan ürün ve hizmetleri piyasalara sunabilen ve ekonomilerin baş aktörleri olarak kabul edilen kadın ve erkek girişimcilerin ortaya çıkarılması, bölgesel gelişmenin ve ülke kalkınmasının sağlanmasında etkili bir yol olabilmektedir

Türkiye'de sosyal ve ekonomik açıdan geri kalmışlığın yaşandığı bölgelerde girişimciliğin özellikle de kadın girişimciliğinin desteklenmesi istihdamda ve iş gücünde sağlanacak artışlarla ekonomik gelişmeyi hızlandırma potansiyeline sahip bir olgudur. Erkeklerden farklı özelliklere sahip olan kadınları gelir getirici faaliyetlere, girişimciliğe yöneltmek, yerel ihtiyaçlarını gözeterek sorunlarını çözmek için yapılacak uygulamalar kadın girişimcilerin çoğalması için yararlı olabilmektedir. Ayrıca kadın girişimciliği kırdan kente göçleri önlemeye, bölge kadınlarının haklara, fırsatlara daha rahat ulaşmalarına, gelir dağılımındaki adalete, kadınların güçlenmesine, ekonomik ve sosyal refahın artmasına dolayısıyla kalkınmaya yönelik bir çözüm yolu sunabilmektedir. Bu nedenlerle erkeklerle kıyaslandığında oldukça düşük olan kadın girişimciliğinin arttırılması yönünde belirlenen hedefler, ulusal kalkınma stratejileri içinde de yer almakta, kurum ve kuruluşlarca desteklenmektedir.

Bu çalışma kadın girişimciliğinin bölgelerde yaşanan ekonomik eşitsizlikleri azaltmada oynayacakları rolü ve önemini açıklamayı amaçlamıştır. Çalışmanın birinci bölümünde bölge, bölgesel eşitsizlik, kalkınma, kalkınmada insani boyutun önemi ve buna bağlı olarak geliştirilen insani gelişme endeksi, bölgesel kalkınma kavramları ele alınarak Türkiye'deki bölgesel politikalara kısaca değinilmiş ve kadının kalkınma ile olan ilişkisine yer verilmiştir. İkinci bölümde girişimciliğin tanımı, kadın girişimciliği, kadın ve erkek girişimci farklılıkları konularının yanı sıra kadın girişimcilerin özellikleri, sorunları, Türkiye'de kadın girişimciliğinin gelişimi ve bölgesel kalkınmada kadın girişimciliğinin önemi konuları ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise insani gelişme endeksi ve bu endeksin alt bileşenlerinden olan eğitim sağlık ve yaşam standardı, toplumsal cinsiyet eşitsizliği konularında 2000 – 2017 yılları arasında ilk ve son sıraları paylaşan ülkelerin ve Türkiye'nin değerleri tablolarla sunularak karşılaştırılmıştır. Ayrıca küresel girişimcilik ve kalkınma endeksine Gini Katsayısı ile yer verilerek Türkiye'nin bu endeksteki yeri yıllar itibari ile gösterilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGE, BÖLGESEL EŞİTSİZLİKLER VE KALKINMA KAVRAMLARI

21. yüzyılda ülkelerde yaşanan kalkınma sorununun çözülebilmesi için bölgeler arasında yaşanan eşitsizliklerin dengelenmesi düşüncesi ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle çalışmanın ilk bölümünde bölge, bölgesel eşitsizlikler ve kalkınma kavramlarına yer verilmiştir.

1.1. Bölge Kavramı Ve Ekonomik Bölge Ayrımları

Toprağı işleyenlerin çevresel koşullara göre ortak alanları isimlendirmeleri çok eski bir uygulama olmakla beraber, 1800'lü yıllarda yapılan çalışmalar coğrafyayı da içine alarak mekânsal çeşitlendirme, yapılandırma, örgütlendirme konularını insanların daha iyi anlayabilmesi için bölge kavramını geliştirmeye başlamıştır. Ayrılamaz bağlarla bağlı olan insan ile çevre ilişkilerinin anlaşılması, gereken çalışmaların sağlıklı yapılabilmesi için gruplandırmalara, sınıflandırmalara ihtiyaç duyulduğundan alanlar, belirlenen bir ortak noktada buluşturularak bölgelendirilmiştir. Bu ortak nokta ; coğrafi koşullar, doğal kaynaklar, ekonomi, nüfus, tarih, kültür gibi kendi içlerinde de alt dallara ayrılabilen yapıları belirlemektedir (Ecemiş Kılıç & Mutluer, 2004 : 23).

Yeryüzü ölçeğinde mekânsal olarak küresel, kıtasal, karasal, ülkesel ve benzer yaklaşımlara göre ayrılmış parçalara bölge dendiği gibi (Özçağlar, 2016 : 11) bir ülkenin sınırları içinde kalan, odak noktalarına göre ayrılmış parçalarına da bölge denmektedir. Bölge kavramı genel bir kavramdır. Belli ölçütlerle bağlaşık görülen alanların içinde bile değişkenlikler ortaya çıkmaktadır (Zengin, 2001 : 102).

Bölgenin boyutu, özellikler, işlevsel açıdan beklentiler, farklılıklar gösterdiğinden, bölge kavramının sınırlarını oluşturmak zor olmaktadır. Bu nedenle bölge ayrımı yapılırken hangi amaçla yapılacağının belirlenmesi gerekmektedir (Isard, 1975 : 2). Örneğin, kalkınma odaklı ekonomik işbirliği örgütü (OECD) (www.oecd.org) ve Avrupa Birliği (AB) için bölge ; ekonomik, coğrafi, kültür açısından benzer alanları temsil etmektedir. Siyasi bakış açısıyla da bölge tanımlaması yapılabilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir çok ülkede görülen dağılma, parçalanma, göçler gibi sorunlara bağlı olarak çıkan ekonomik göstergelerdeki bozulmalar, yeni yapılanmaların gerekliliğini ortaya koyunca Isard, 1954'te " Bölge Bilimini " kurmuştur (Scott, 2000 : 485).

Bölgenin günümüzdeki tanımı geleneksel anlayıştan uzaklaşarak, birbirine benzer, yakın ve dışa kapalı alanların birlikteliğinden, ilişkiler ağının önemli olduğu, ulusal sınırları tek başına aşabilecek kapasiteye sahip alanlara dönüşmektedir. Bu alanlardaki ilişkilerin yapıları ve yoğunluğu ise gelişmişliği etkileyerek bölgeyi kalkınmada öne çıkarmaktadır (DPT, 2000 : 7). Bölgeleri sınıflandırmada iktisatçı ve bölge planlamacı olan *Boudeville*'nin yaptığı sınıflandırma günümüzde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bunları ekonomik ve sosyal verilerin benzerliği ile oluşturulan *homojen bölgeler*, işlevsel bir merkezin çevre yerleşim alanlarını kendine çekmesi ile oluşan *polarize bölgeler* ve kalkınma planlamalarının yapılabilmesi için *plan bölgeler* olarak ifade edebiliriz (Gündüz, 2006 : 3). Ekonomik analizlerde kullanılan diğer bir sınıflandırma ise bölgelerin gelişmişlik açısından ele alındığı *gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmekte olan bölgeler* sıralamasıdır (Doğan & Yıldız, 2007 : 49).

1.1.1. Makroekonomik Yapı Bakımından Bölge Ayrımları

Bu tür bölgelendirmeler, bölgesel eşitsizlikleri gidermek ve kalkınma çalışmaları için yapılmaktadır.

1.1.1.1. Homojen Bölgeler

Bu bölgeler, belirlenmiş bir özelliğe göre benzerlik gösteren bitişik alanların tespiti ile oluşmaktadır. Homojen " *Bütün Ögeleri Aynı Yapıda Ve Nitelikte Olan* " anlamına gelirken " *Bütün Noktaları Kendi Aralarında Olduğunca Yakın Özellikler Gösteren Alanlar* " ifadesi de homojen alanları tanımlamaktadır (Dinler, 2014 : 89). Homojen bölgelerin çerçevelerini ; nüfus, ekonomi, işsizlik oranları, sanayi işletmeleri ve bunun gibi seçili özelliğe göre gruplandırılmış alanlar çizmektedir. Belirleme yapılırken dikkat edilmesi gereken unsurlardan biri, alanların konuya göre homojen yapıda olması, diğeri bu yapıyla çevre bölgelerden farklılaşmış olmasıdır. Homojen bölgeleri tespit etmenin amacı, istatistiksel bilgileri depolamak ve büyük alanları kıyaslamaktır. Ülkeler homojen bölge ayrımını kendi içlerinde gelişmişlik düzey farklılıklarını azaltmak için uygulamaktadırlar. Bölgesel incelemeler ve kalkınma için yapılan bu gruplandırmalar, var olanın tespit edilmesini sağladığı için önemlidir (Koç & Aksoy, 2012 : 323). Homojen bölge sınırları, ekonomik yapının değişmesi ile zaman içinde değişkenlik gösterebilir, yapı olarak bu bölge durağandır.

1.1.1.2. Polarize Bölgeler

Ülke sınırları içinde yer alan bütün yerleşim alanları birbirileri ile etkileşim halinde olarak ; büyük şehirler şehirlerle, şehirler ilçelerle, ilçeler de köylerle bağlantı içindedir. Bir yerleşim alanı ekonomik, sosyal, kültürel yönlerden küçük yerleşim alanlarını kendine çekiyorsa orası diğer bölgelere oranla daha cazip hale gelmiş ve bir çekim alanına dönüşmüş durumdadır. Genellikle hızlı kentleşmenin olduğu sanayi ve ticaretin birden geliştiği bölgeler polarize bölgelerdir (Yavuz vd., 1978 : 97). Polarize bölgelerin büyüklüğünü merkezin çektiği, çevre yerleşim alanlarının sayıca çokluğu ve aralarındaki ilişkilerin yoğunluğu belirlemektedir (Bayramoğlu, 2005 : 66). Polarize bölgeler, ekonomik gelişme odaklı olduklarından dinamik bir yapıya sahiptirler. Tek bir bölge içinde birden çok polarize bölge de oluşabilir. Çevrelerinden beslendiklerinden üretim faktörlerinin polarize bölgelerde yoğunlaşması, komşu bölgelerdeki gelişmenin önüne geçebilmektedir. Kalkınma açısından dengesizliklere neden olmamaları için planlamalarda dengesizliği yaratacak oluşumların kontrolüne yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

1.1.1.3. Plan Bölgeler

Plan bölgelerin belirlenmesi için homojen ve polarize bölgelerin ayrımının yapılması gerekmektedir. Yani farklı görünen bu bölge ayrımları aslında birbirilerinin bütünleyicisi olmaktadır. Bölgesel dengesizlikleri azaltmak için bölge ve kalkınma planları gereğince, ya bütün ülkeyi ya da sorunlu bölgeleri kapsayacak şekilde yapılmaktadır (Başkaya, 2001 : 40).

Birinci tip olarak adlandırılan plan bölgeler, ulusal kalkınma planlarının gerçekleştirilebilmesi için ülke bütününün, yüzölçüme, sosyal ve ekonomik

seviyelere göre bölgelere ayrılması çalışmasıdır. Burada dikkat edilmesi gereken, bölgelerin sayısının ve genişliğinin planlayıcı teknik kadrolar ve siyasi yönetimin işbirliği ile doğru belirlenmesidir. Bölgelerin alanı büyük, sayısı az tutulursa bölgenin merkez yönetimi ile ülkenin merkez yönetimi arasındaki ilişkiler daha güçlü olacağından sorunların çözümü daha kısa sürede gerçekleştirilecektir. Plan bölgenin genişliği teknik olarak yetebilecek şekilde ve gerçekçi olarak yapılmalıdır (Kulaksız, 2008 : 10–11).

İkinci tip plan bölge, ülke geneli için ulusal kalkınma planı uygulamasından önce, sorunlu bölgelerin ıslahı için yapılan planlamalardır. Bu sorunlar ; mevcut yer altı ve yer üstü kaynaklarının verimli kullanılamaması, sanayileşmenin hızlı ve düzensiz olmasından doğan problemler, tarım alanlarının göçlerle terk edilmesi, işsizlik, büyükşehirlerde nüfus birikiminin yarattığı sorunlar, az gelişmiş yerleşim alanlarında sosyal ekonomik zorluklar, ekonomisi durağanlaşmış bölgelerin canlandırılması gibi konular olmaktadır. Plan bölge ayrımını günümüzde kullanan ülkeler arasında A.B.D, İtalya, Hindistan, Almanya, Pakistan, Türkiye sayılabilir (Kulaksız, 2008 : 11).

1.1.2. Ekonomik Gelişme Düzeyi Bakımından Bölge Ayrımları

İnsanlığın büyüyüp gelişmesine aracılık eden doğal, ekonomik, teknolojik kaynaklar mekânsal olarak eşit dağılmadığından, bu kaynakların sahipliğine ve kullanımına bağlı olarak gelişmişlik farklılıkları ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi ile başlayan bu farklılıklar günümüzde ekonominin yanında, sosyal ölçütlerin de kullanıldığı endeksler ile tespit edilmektedir. Ekonomik gelişme düzeyi bakımından bölgeler “ gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş bölgeler ” olarak ayrılmaktadır (Üşür, 1991 : 59).

1.1.2.1. Gelişmiş Bölgeler

Gelir seviyesi, gelir artış hızı ve sosyokültürel düzeyleri ülke ortalamasının üstünde yer alan bölgelerde tasarruflar, dolayısıyla yatırımlar süreklilik göstermektedir. Gelirler ve üretim faktörleri arasındaki dağılımlar birbirine yakın seviyelerde seyretmekte, bölgenin alt yapı ihtiyaçları karşılanmış olup kaynakları etkin kullanılmaktadır. Çevre koşulları gelişmeye olanak sağlamaktadır (Devrim, 1983 : 155). Gelir artışındaki düzenlilik nedeniyle çevre yerleşimlerdeki iş gücünü kendine çekerek göç almaktadır. Verimli yatırımlar bölgeye toplandığı için ülkenin en dinamik alanlarını gelişmiş bölgeler oluşturmaktadır.

1.1.2.2. Gelişmekte Olan Bölgeler

Gelir seviyesi, gelir artış hızı ve sosyal kültürel seviyeleri, az gelişmiş bölgelerden yüksek olmakla birlikte ülke ortalamasının altında yer alan bölgelerdir. Bölgede nitelikli iş gücünün, gelişmekte olan bölgelere kaymakta olduğu, verimlilikteki düşük seviyelerin, yatırımları olumsuz etkilediği görülmektedir (Yıldırım, 2002 : 35). Mevcut kaynakların tespitinin tamamlanamadığı bölge, kamu yatırımları içindeki payının az olmasına rağmen büyümedeki hızı nedeniyle gelişmekte olan bölge olarak tanımlandığı için alt yapı sorunlarının çözülmesi ve kaynakların doğru, verimli kullanımıyla gelişmiş bölge olacaktır.

1.1.2.3. Az Gelişmiş Bölgeler

Gelir seviyesi, gelir artış hızı ve sosyokültürel düzeyleri, ülke ortalamasının altında yer alan bölgesel eşitsizliklerin yaşandığı bölgelerdir. Çevre koşulları zorlu ve gelişmeye olanak sağlamamaktadır. Bölgede tarım sektörü yaygındır ama verimlilik düşüktür. Okuryazarlık oranları düşük olduğundan iş gücü nitelikli değildir. Sağlıkta, ulaşımda, haberleşmede alt yapı yatırımları gelişmemiştir. Gelir seviyelerinin azlığından tasarruf, dolayısıyla da yatırım yapılamamaktadır (Göktürk, 2006 : 101).

1.2. Bölgesel Eşitsizlik Kavramı

İktisadi bakış açısıyla eşitsizlik ; üretim faktörlerinin, gelir dağılımının, tüketim harcamalarının adaletsiz bölüşümünü ifade etmektedir. Bu adaletsiz bölüşüm, bir bölgede yoğun olarak mevcut ise o bölgede bölgesel eşitsizlik söz konusudur (Varlıer, 1976 : 15). Gelişme, dünyada aynı anda başlamadığı gibi bir ülkenin tüm bölgelerinde de eş zamanlı olmamaktadır. Doğal kaynaklar bakımından zengin, elverişli coğrafyalardaki teknolojisi yüksek ülkeler, bu özelliklerden yoksun ülkelerin önüne geçmişlerdir. Gelişmiş ülkelerin kendi içlerinde daha az, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha yoğun görülebilen bir durumdur (Işık vd 2010 : 1–18). Sanayi Devrimi ile belirginleşen bölgesel eşitsizliklere, İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişmeyi yavaşlattıkları için çözüm arayışları başlamıştır (Keleş, 1998 : 17). Eşitsizliklerin yaşandığı bölgelerde yaşayan insanlar, ekonomik ve sosyal olanaklardan diğer bölgelerde yaşayanlar gibi yararlanamamaktadırlar (Özel, 2009 : 168) . gelişmiş bölgelerde ; kültürde, politikada, gelir dağılımında, sosyal yaşamda fırsat eşitliği görülmemektedir. Bu bölgelerdeki insanlar iş piyasalarında zorluklar yaşamakta,

aynı işi yapmalarına rağmen farklı ücret almakta, sağlık, eğitim, ulaşım, haberleşme hizmetlerinden tam anlamıyla yararlanamamaktadırlar.

Bölgesel eşitsizlikler ; bölgelerin kendi özelliklerinden, göçlerden, yatırımların dengeli dağılmamasından dolayı yaşam standartlarının farklılaşmasına, ekonomik ve sosyal gelişmenin ayrışmasına yol açan kalkınma süreçleri sonucunda da ortaya çıkabilen bir durumdur (Çamur & Gümüş, 2005 : 147). Bölgesel eşitsizlikler, iktisadî sorunlarla beraber sosyal sorunların oluşumuna da neden olmaktadır. İktisadî olarak gelişen bölgeye yapılan yatırımlar, nitelikli iş gücü kaymasına, az gelişmiş bölgedeki kaynakların giderek erimesine yol açarak sorunların kalıcı hale dönüşmesine ve toplumsal değişimlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu durumun önüne geçmek için ülkeler, kalkınma planlarında sorunlu bölgeleri ayağa kaldıracak uygulamalara yer vermektedir.

Bölgesel dengesizliklerin belirlenmesinde kullanılan göstergeler ;

- **Kişi Başında :** Gelir, gelir artış hızı, katma değer, tasarruf oranları, gelir vergisi
- **Nüfusta :** Artış hızı, kentsel nüfus, kırsal nüfus, 0 – 14 yaş grubunun tüm nüfusa oranı, göç hızı
- **İş Gücünde :** Tarımda çalışanların toplam iş gücüne oranı, sanayide çalışanların toplam iş gücüne oranı, işsizlik oranı, sendikalaşma oranı, firmalardaki ortalama işçi sayıları, kadın istihdamı
- **Eğitimde :** Okur yazarlık oranı, okullaşmada kız öğrencilerin toplam nüfusa oranı, yüksek eğitim görenlerin toplam nüfusa oranı, kitap, dergi, gazetelerin satılma oranları

- **Sağlıkta :** Hastanelerdeki yatak sayısı, doktor başı hasta sayısı, çocuk ölümleridir.

Bunların dışında mali kurumların varlığı, haberleşme ve ulaşım, 100 kişiye düşen otomobil sayısı dağılımı da bölgeler arası eşitsizliği belirlemekte kullanılır (Şahin, 1994 : 12). Türkiye'de bölgeler arasında Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'da, eğitimde, sağlıkta, işsizlikte, enerji tüketimi vb. konularda ciddi farklılıklar mevcuttur. Yatırım eksiklikleri, kaynakların dağılımında ve pazarlara ulaşımda yaşanan sıkıntılar, iklim şartlarının elverişsizliği, Türkiye'nin Doğu bölgelerinde doğum oranlarının ve göçlerin yüksekliği, eğitim seviyesinin düşüklüğü bu farklılıkların nedenleri arasındadır (Akşahin, 2008 : 94–95).

Bölgesel eşitsizlikleri özellikleri açısından *doğal, ekonomik ve sosyal eşitsizlikler* olarak gruplandırmak mümkündür.

1.2.1. Doğal Eşitsizlikler

Doğal eşitsizlikler, bölgenin fizikî coğrafyasından kaynaklanmaktadır. Mekân, zengin ve verimli tarım arazilerinin yokluğu, maden rezervlerinin bulunmayışı, iklim yapısı, kıyıların olmayışı; bu özelliklere sahip bölgelerle bir eşitsizlik yaratmaktadır (Şen, 2004 : 7). Çok soğuk veya çok sıcak bölgelerin bu kaynaklara sahip olamayan ılıman ülkeler kadar gelişmeye yatkın olmadıkları görülmektedir. Ayrıca bu kaynaklara sahip oldukları halde etkin kullanamayan ülkelerin de varlığı mevcuttur.

1.2.2. Ekonomik Eşitsizlikler

Bir bölgede başlayan gelişmelerin yoğunlaşarak orada sürmesinin nedenlerinden biri, ölçek ekonomisinden üst seviyede faydalanmak isteyen işletmelerin üretimlerini en düşük maliyetle maksimuma çıkarmaya çalışmalarıdır. Ayrıca diğer işletmelerle aynı mekânda bulunmak için bölgeye yoğunlaşan işletmeler kentleşmenin, meslek çeşitlenmesinin, iş bulma kolaylığının önünü açmaktadır (Dinler, 2014 : 122). Ekonomik, kültürel dinamiklerdeki artış üretim faktörlerinin dağılımını etkileyerek diğer bölgelerin durgunlaşmasına, göçlere, dolayısıyla bölgesel eşitsizliklere neden olmaktadır (İzgi, 1979 : 12). Başka bir neden ise üretimde ve doğal kaynak kullanımında teknolojilerin neden olduğu yüksek verimliliktir. Böyle bölgeler daha hızlı gelişmektedirler.

1.2.3. Sosyal Eşitsizlikler

Çeşitli bölgelerde yaşayan insanlar eğitim, sağlık, haberleşme gibi hizmetlerden nicelik ve nitelik olarak farklı yararlanmaktadır. Büyükşehir yerleşimlerinde görülen gecekondu mahalleleri ve zengin kesimin yaşadığı mahalleler bu eşitsizliklere örnektir (Kılıçarslan, 2009 : 16). Sosyal eşitsizliklere bölgelerin kültürel yapıları içinde yer alan gelenek, görenek, örf, adet, değer yargıları etki etmekle birlikte, ekonomik eşitsizliklerin bu durumun asıl sebebi olduğu söylenebilir. Fizikî coğrafya, insanların oluşturduğu bir yapı değildir. Fakat sosyal ve ekonomik eşitsizlikler insanlar nedeniyle oluşmaktadır (Erkal, 1982 : 40). Bu durumun giderilmesi için bölgede sosyal politikalara ve yerel paydaşların iş birliğine ihtiyaç duyulmaktadır.

1.3. Kalkınma Kavramı

Toplumların gelişme süreçleri içinde büyüme, gelişme, modernleşme kelimelerinin yerine geçebilen kalkınma kavramı, 1970'li yılların ortalarına dek ekonomik büyümenin yerine kullanılarak, tüm değerlendirmeler iktisat içinde yapılmıştır. Oysa kalkınma kavramı, sosyal yaşamı da değiştirerek geliştiren toplumu psikolojik, sosyolojik ve politik yönleriyle de sarmalayan karmaşık bir süreç olarak görülmelidir (Mıhçı : 1996 : 72).

Edgar Streeter (1971 : 3), ekonomik ve sosyal yapıda niceliksel artışların yani istihdamda, gelirde, nüfusta belirli bir süre ve seviyede oluşan değişimlerin büyümeyi, sistemin yapısının değişmesini ise kalkınmayı gösterebileceğini, büyümenin niceliksel, kalkınmanın niteliksel olduğunu ifade etmektedir.

Todaro (1981 : 56) da benzer şekilde kalkınmanın ekonomik ve sosyal olarak yeniden düzenlenmesini sağlayan çok yönlü bir süreç olduğunu gelirde, üretimde, yönetimde, kurumsal yapılarda, gelenek ve inançlarda kökten değişikliklerin, kavramın içine çekildiğini söylemektedir.

Kalkınmanın tanımı, " *bir ülkenin istediği gelişmişlik seviyesine ulaşma sürecinde milli ekonomisini bu hedef doğrultusunda bütüncül olarak düzenlemesi olarak yapılabilir*" ifadesi de Gasper'e (1995 : 209) aittir.

Acemoğlu (2007 : 808), kalkınma ve büyümenin aynı süreci oluşturan parçalar olduğunu, konularına göre farklı iktisadî modellerle incelenmelerinin, ayrımı ortaya çıkardığını ifade etmektedir.

Ekonomik büyüme, dünya ülkeleri arasındaki karşılaştırmalar, politik tercihler ve toplum düzenleri için önemli bir ölçüt olsa da ülkelerin üretim artışlarındaki sayısal büyümeler, yaşam standartlarını aynı ölçüde büyütmeyebilir. Örnek olarak, gelir adaletsizliği yaşanan bir ülkenin en zengin % 20'si, ülke gelirinin yarısını aldığında üretimdeki sayısal büyümenin, dışarıda kalan kesimlere bir yararı olmamaktadır (Çepni, 2008 : 14).

Kalkınmanın ekonomik büyüme, eğitim istihdam, sağlık, alt yapı, gelir, işsizlik, kurumların günümüze uygun hale getirilmesi, sosyal hayat gibi çoklu göstergelerle incelenmesi için ilk adım, 1947'de Birleşmiş Milletlerin, hükumetlerin kalkınmadaki en önemli amacının, ülkelerinin refah düzeylerini yükseltmeleri gerektiğini ilan etmesiyle olmuştur.

Kalkınma kavramının 20.yüzyılda neredeyse tüm ülkeler tarafından kabul gören sürdürülebilir özelliği, Brundtland Komisyonu'nun 1987'deki " *Ortak Geleceğimiz* " raporu ile gün yüzüne çıkmıştır (Soares & Quintella, 2008 : 106). " *İnsanlık, gelecek neslin ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini sınırlamadan mevcut neslin kendi ihtiyaçlarını karşılayacak kabiliyete sahiptir* " (Our Common Future, 1987). Rapordaki kalkınma tanımı ; yaşam standartları düşük olan insanların ekonomik ve sosyal gelişmelerinin desteklenmesi, çevrenin ve doğal kaynakların korunması, gelecek kuşaklar için taşıdığı önemi, ekonomik olarak büyürken sosyal yaşamın ve çevrenin ihmal edilmemesi konularını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Kalkınma kavramındaki yeni gelişmeler doğrultusunda kalkınma hedefleri 2015 yılında, 193 ülkenin onayı ile kabul edilmiştir. Bu hedefler ;

- Yoksullukla ve açlıkla mücadele
- Gıda güvenliği, sürdürülebilir tarım
- Herkes için refah, sağlıklı hayat

- Yaşam boyu ve kaliteli eğitim
- Toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınların ve kızların durumunu iyileştirme
- Su hijyeni, su kaynaklarına ulaşım
- Güvenli, sürdürülebilen, erişilebilen enerji
- İnsana yakışan iş, üretken istihdam, sürdürülebilir kalkınma
- Sağlam alt yapı, yeni buluşların desteklenmesi
- Ülkeler arasında ve ülkelerin kendi içlerinde eşitsizlikleri minimuma indirme
- Güvenli, yaşanabilir kent yapılanmaları
- İklim değişikliği için acil önlemler
- Sürdürülebilir üretim ve tüketim
- Denizlerin, okyanusların korunması, buradan elde edilecek ürünleri sürdürülebilir şekilde kullanma
- Toprak verimliliği, ormanları koruma, ekosistemler oluşturma, çölleşmeyi engelleme
- Barış içinde yaşayan toplumları destekleme
- Küresel ortaklıkları, sürdürülebilir kalkınma hedefleri için canlı tutma

olarak 17 tanedir ve 2030'a kadar gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir (www.unicankara.org).

Dünya Bankası da kalkınmayı " *yoksulluğu azaltan, bugünün nüfusunun refahı ile gelecek neslin ihtiyaçlarını karşılamaya devam edecek paylaşımı kuran, kapsayıcı ve çevreye duyarlı olması gereken büyüme* " olarak ifade etmektedir (www.worldbank.org).

Türkiye ise sürdürülebilir kalkınmayı onuncu kalkınma planında " *yaşanabilir mekan olgusunun en önemli boyutlarından birisi de çevresel kalitenin korunması, gelecek nesillerin refah ve mutluluğunu azaltmayacak bir kalkınma ve mekânsal gelişme yaklaşımının benimsenmesidir. Ekonomik büyümenin sosyal ve çevresel unsurlarla uyumun sağlanması, büyümenin getirilerinin sosyal yapının güçlendirilmesi ve çevre üzerindeki baskıların azaltılması için de kullanılması* " olarak belirtmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, 2013 : 118).

Kalkınmanın kısa tanımı *bir ülkenin üretim yapısını yüksek katma değerli ürünler üretecek şekilde dönüştürmesi ve gelirin adaletli bir şekilde dağıtımı, yaşam standartlarının yükseltilmesi* olarak yapılabilir (https://ekonomihukuk.com).

1.3.1. İnsani Kalkınma

Kalkınmayı ülkelerin gelir artışlarından ibaret gören klasik iktisatçılar, her ülkenin farklı kalkınmasında yaşanan sorunların çözümünü, yüksek gelirli ülkelerin az gelirli ülkelerle ticari ilişkiler kurmasında aramışlardır. Kalkınmada fiziki sermayeyi yeterli gören klasik iktisatçılar eğitimli, nitelikli iş gücünün verimliliği arttırabileceği ve kalkınma sürecini hızlandırabileceği düşüncesine teorilerinde pek yer vermemişlerdir.

1970'li yıllarda Amartya Sen (2004 : 14), yoksul bireylerin eğitim, sağlık, beslenme, bilgiye ulaşmada kısıtlandıklarını veya bu haklara hiç sahip olamadıklarını, kalkınmanın ancak bireylerin yetkinliklerinin arttırılması ile gerçekleşebileceğini ileri sürmüştür. Sen'e göre " Özgürlükle Kalkınma " kavramı ekonominin dışında eğitim olanaklarına, sağlık hizmetlerinden yararlanmaya,

siyasi ve sivil hakları kullanmaya yarayacak, sosyal düzenlemeleri de içine almalıdır. Ekonomik yoksulluk çekmek, özgürlüklerden de mahrum kalmak anlamına gelmemelidir. Eğitim ve sağlıktaki gelişmeler, ekonomik gelişmenin önünde olmalıdır. Artı değer adil dağıtılmalı, yönetim güvene dayanan ve şeffaf bir yapı sergilemelidir. Zor zamanlara karşı kamu yararına çalışan koruyucu güvenlik yapılandırılmalıdır. (Sen, 2004 : 58)

Sen, klasik iktisatçıların aksine, kalkınmanın merkezine insanı oturtmuştur. Toplumlarda karşılık bulmaya başlayan, kalkınmada insanların dikkate alınması ve değerlendirilmesine yönelik düşünceler BM kalkınma programının (UNDP) 1990 yılından başlayarak oluşturduğu İnsani Gelişme Endeksi'nin temelini atmıştır. Kalkınma kavramı, gelirdeki artışın yanı sıra beşeri sermaye, demografi, uygun yerleşim alanları, sağlık, eğitim, çevre, teknolojinin kullanımı hak ve özgürlükler gibi bireylerin yaşam içinde ihtiyaç duyduğu konuları da kapsamına almıştır (Hafner & Foulkes, 2013 : 107).

İnsani kalkınma sürekli gerçekleşmesi halinde, toplumun davranışlarında olumlu yönde değişikliğe yol açarak gelişmiş insan gücünün oluşmasını sağlayacaktır. Böylelikle ekonomik kaynaklar bilinçli ve etkin kullanılarak üretimde, organizasyonlarda imkanlar artacak, bu sonuç da toplumun yararına olacaktır (UNDP, 1996 : 76).

21. Yüzyılın ilk çeyreğinde insani kalkınmanın temellerini, ailenin ve toplumun refahı, göçler ve göçmenler, azınlıkların sorunları, siyasi hak ve özgürlükler, cinsiyet eşitliği, iş güvenliği, eğitim, sağlık, çevresel koşullardan yararlanabilme gibi insanın yaşam standartlarını yükseltebilecek konular oluşturmaktadır.

1.3.1.1. İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE)

UNDP'nin 1990 yıllından başlayarak her yıl düzenli olarak hazırladığı İGE verileri ve raporları, ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmişlik açısından kıyaslanmalarında kullanılan başlıca başvuru kaynaklarından biridir. Başlangıçta az sayıda gösterge kullanılarak endeksin anlaşılabilen ve yönetilebilen birleşik bir endeks olmasına, sosyal ve ekonomik seçimlerin birlikte gösterilmesine, güvenilirliğe, içerik ve yöntemlerin yeniliklere açık, esnek olmasına dikkat edilmiştir (Haq, 1995 : 47). İlk göstergeler sağlık, eğitim ve yaşam standardı olarak saptanmış ve ilerleyen yıllarda alt bileşen endeksleri eklenmiş, göstergelerin tanımında hesaplama yöntemleri ve endeks içindeki ağırlıklarında güncellemeler yapılmıştır.

0,00 ile 1,00 arasında belirlenen endeks değeri çok yüksek, yüksek, orta, düşük insani gelişmişlik gruplarını belirlemektedir.

Tablo 1. İnsani Gelişmişlik Endeksine Eklenen Alt Bileşen Endeksleri

YIL	EKLENEN ENDEKS
1990	İGE
1991	Cinsiyete Duyarlı İGE Dağılım Ayarlamalı İGE İnsani Özgürlük Endeksi
1992	Politik Özgürlük Endeksi
1993	Gelir Dağılımına Uyarlanmış İGE Seçilmiş Göstergelerle Ülke Raporları
1995	Toplumsal Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi Toplumsal Cinsiyeti Güçlendirme Endeksi
1997	İnsani Yoksulluk Endeksi
2010	Eşitsizliğe Duyarlı İGE Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi

Kaynak : UNDP (2017), Human Development Reports, s. 32 – 34

2010 yılı güncellemelerinde veri tabanına, doğumda beklenen yaşam süresi, okullaşma ve beklenen okullaşma yılı, kişi başı GSYİH ($) verileri eklenmiştir.

İGE Değerlendirmesi = (Sağlık Endeksi + Eğitim Endeksi + Gelir Endeksi) 1/3

Değerlendirme, bu üç değerin ortalaması ile elde edilmektedir.

2017 – 2018 DEĞERLERİ (189 ÜLKE)

- 0, 953 – 0, 800 : Çok Yüksek Gelişmişlik Düzeyi
- 0, 798 – 0 , 700 : Yüksek Gelişmişlik Düzeyi
- 0, 699 – 0, 556 : Orta Gelişmişlik Düzeyi
- 0, 546 – 0, 354 : Düşük Gelişmişlik Düzeyi

olarak tespit edilmiştir. Buna göre en yüksek ve en düşük sıralamaya sahip 3 ülke şunlardır ;

- Norveç : 0, 953
- İsviçre : 0, 944
- Avustralya : 0, 939

- Güney Sudan : 0, 398
- Orta Afrika Cumhuriyeti : 0, 367
- Nijer : 0, 354

Aynı yıl itibariyle Türkiye'nin insani gelişmişlik endeksinin değeri 0, 791'dir.

İGE'ye, yaşam kalitesinin sadece eğitim ve sağlıkla belirlenemeyeceği, doğumda yaşam beklentisinin insanların ömürlerinin hangi koşullarda sürdüğü bilinmeden verilemeyeceği, okullaşma oranlarının eğitimin kalitesini açıklamadığı (Klugman vd, 2011 : 11) ve ülkelerin kendi içlerindeki gelişmişlik derecelerini ortaya koyamadığı şeklinde eleştiriler yöneltilmiş olsa da UNDP ihtiyaçlar doğrultusunda güncellemelerine ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin karşılaştırılmasında hükümetlere, şirketlere önemli bir başvuru kaynağı olmaya devam etmektedir.

1.3.2 Bölgesel Kalkınma Kavramı

Bölgesel kalkınma, bir ülkenin diğer bölgelerine oranla az gelişmiş bölgelerinin, ekonomik ve sosyal açıdan, belirlenmiş amaç ve araçlarla geliştirilmesi olarak tanımlanabilir. Böyle bölgeleri kalkındırmak için devletin yürüttüğü çalışmalara bölgesel kalkınma politikaları denmektedir (Dillinger, 2007 : 1).

Bölgesel kalkınma çalışmaları sadece uygulanan bölgeye değil, ülkeye sosyal ve ekonomik açıdan da katkı sağlamaktadır. Bunları ;

- Dağınık kaynakların ekonomiye katılarak gelişmeyi hızlandırması
- Ekonomide görülen ikili yapıların tek yapı haline dönüştürülmesi
- Kentleşmenin sanayi bölgelerine uyumlu olarak düzenlenmesi
- Kaynaklar ve nüfus dengesinin gözetilmesi
- Bölgelerdeki gelişmişlik farklılıklarının dengelenmesi

olarak sıralayabiliriz (TOBB, 1989 : 5)

Bölgesel kalkınma kavramında görülen iki ana yaklaşımdan biri ; çalışmaların bölgesel eşitsizlikleri gidermekten çok, toplumu oluşturan bireylerin, ilgili kurum ve kurallar aracılığıyla, sermaye birikimi sağlayacak biçimde dönüştürülmesi olarak ifade edilmekteyken, diğer yaklaşım ise bölgesel kalkınma çalışmalarında, devletin ve araçlarının da, süreç içinde dönüşeceği böylelikle katılımcı ve koordine edici olarak öne çıkacağı, devletin bu rolü ile çalışmaları etkin işleteceği görüşünü savunmaktadır (Cebeci, 2015 : 126).

1970’li yıllara kadar bölgesel kalkınma çalışmalarında, merkez yönetimlerin uyguladığı geleneksel politikalar ve araçlar ; mali teşvik, devlet denetimli sanayi kuruluşlar ve imalat sektörü ağırlıklı uygulamalar istenen sonuçlara ulaştıramamıştır. Ekonomilerde görülen krizlerle Keynesyen politikalardan uzaklaşan ülkelerde, devletin küçülmesi gerektiğini ileri süren Neo-Klasik görüşlerin uygulamaya konması, yönetimlerin bölgelere kaynak ayıramaması, geleneksel politikalar yerine yeni politikalar oluşturmanın önünü açmıştır (Arslan & Demirel, 2010 : 51). Küreselleşmenin getirdiği rekabet, tehditler ve ortaya çıkan fırsatlardan yararlanabilmek için, 1970’li yıllardan sonra bölgelerdeki yerel yönetimlerin sorumluluğu, paydaşların katılımı ve kaynakların yerinde kullanımı daha kabul edilebilir hale gelmiştir (Akiş, 2011 : 238–244). 1980 sonrası bölgesel kalkınma çalışmalarında sadece pazar, hammadde, iş gücü ele alınmamakta, bölgenin kendi dinamikleri, sosyal ilişki ağları, yatırım iklimleri, yaşam kalitesi, nitelikli iş gücünü dikkate alan, devletin dolaylı rolü olan politikalar da yer bulmaktadır (Akpınar, 2012 : 36).

Tablo 2. Bölgesel Kalkınmada Geleneksel Ve Yeni Politikaların Karşılaştırılması

ÖZELLİKLER	GELENEKSEL BÖLGESEL POLİTİKALAR (TAVANDAN TABANA)	YENİ BÖLGESEL POLİTİKALAR (TABANDAN TAVANA)
UYGULAMA DÜZEYİ	Ulusal Büyüme	Bölgesel Büyüme
EKONOMİK HEDEF	Bölgeler arası eşitlik	Bölgelerin rekabet edebilirliği
KALKINMADA UYGULANAN STRATEJİ	Bölgeye dışarıdan nakil edilen büyüme	Bölgenin içsel büyümesi
POLİTİKA ARAÇLARI	Bürokrasinin düzenlemeleri, teşvik, hibe, modern fabrikalar	Eğitim ve teknik altyapı, danışmanlık veren kuruluşlar, risk sermayesi
UYGULAMA	Parça parça	Bütünsel

Kaynak : Henrik Halkier, Mike Danson, " Regional Development Agency In Western Europe : A Survey Of Key Characteristics And Trends ", European Urban And Regional Studies, Sayı : 4, Cilt : 3, Londra 1997, Sage Publishing, s. 244

Karşılaştırmadan görüleceği gibi bölgesel kalkınma çalışmaları, devletin dışarıdan müdahaleci yaklaşımından, içsel büyümeyi hedefleyen bir yapıya dönüşmüştür. Yeni politikaların başarılı ve kalıcı olması için, yönetimin farklı kademeleri, sivil toplum ve özel sektör arasında iş bölümünün, katılımcılığın geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Yapılması gereken bölgenin yerel kaynaklarının kullanılması, yerel ekonomiyi canlandırarak yatırımların bölgeye çekilmesinin sağlanması, bölgeyi ilgilendiren kararların yerel aktörlerin katılımıyla alınması, rekabet edilebilirlikle bölgesel eşitsizliklerin giderilmesinin, birlikte düşünülerek uygulanmasıdır (Kara, 2008 : 58–59).

1.3.3. Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Çalışmaları

1923 yılında Cumhuriyet'in ilanından, 1960'lı yıllara kadar Türkiye'de bu kapsamda devletçi ve liberal politikalar izlenerek, bölgesel eşitsizlikleri giderecek çalışmalarla yeterince ilgilenilmemiştir. 1960 yılında kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ile planlı döneme geçilerek beşer yıllık kalkınma planları (9. Kalkınma Planı 7 yıllıktır) devreye sokulmuş, bölgesel politikalar da bu planlar içinde yer almaya başlamıştır (Elmas, 2006 : 157).

Türkiye'de 1990'lı yıllara kadar devlet, geri kalmış bölgelerde müdahaleci rol oynayarak, kalkınmada öncelikli yörelerin belirlenmesi, organize sanayi bölgelerinin oluşturulması, kırsal kalkınma projeleri, destekler, teşvik tedbirleri gibi gerekli gördüğü uygulamaları gerçekleştirse de istenen sonuçlara ulaşamamıştır.

Yeni bölge yaklaşımları ve AB ile olan ilişkileri dikkate alarak, yerelde mevcut olan kaynakların desteklenip geliştirilmesi için yeni politikalar üretmenin zorunluluğu ortaya çıkmıştır. AB adaylığının kabulünden sonra Türkiye bölgesel politikalarında değişikliğe gitmiştir (Bakır & Tuncel, 2010 : 163).

2002'de Türkiye İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) yapılarak AB'nin bölgesel politikalarına uyumlu üç bölge saptanmıştır. Buna göre ; iller Düzey – 3 olarak 81 tanedir. Düzey – 2, Düzey – 3'te komşu illerin gruplandırılmış alanlarıdır ve 26 tanedir. Düzey – 1 ise Düzey – 2 gruplandırılmasına bağlı olarak belirlenmiş alanlar olup 12 tanedir.

Tablo 3. Türkiye'nin İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması

Kod	**Düzey 1 (12 Bölge)**	**Kod**	**Düzey 2 (26 Alt Bölge)**	**Düzey 3 (81 İl)**
TR1	İstanbul	TR10	İstanbul Alt Bölgesi	İstanbul
TR2	Batı Marmara	TR21	Tekirdağ Alt Bölgesi	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli
		TR22	Balıkesir Alt Bölgesi	Balıkesir, Çanakkale
TR3	Ege	TR31	İzmir Alt Bölgesi	İzmir
		TR32	Aydın Alt Bölgesi	Aydın, Denizli, Muğla
		TR33	Manisa Alt Bölgesi	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak
TR4	Doğu Marmara	TR41	Bursa Alt Bölgesi	Bursa, Eskişehir, Bilecik
		TR42	Kocaeli Alt Bölgesi	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
TR5	Batı Anadolu	TR51	Ankara Alt Bölgesi	Ankara
		TR52	Konya Alt Bölgesi	Konya, Karaman
TR6	Akdeniz	TR61	Antalya Alt Bölgesi	Antalya, Burdur, Isparta
		TR62	Adana Alt Bölgesi	Adana, Mersin
		TR63	Hatay Alt Bölgesi	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TR7	Orta Anadolu	TR71	Kırıkkale Alt Bölgesi	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
		TR72	Kayseri Alt Bölgesi	Kayseri, Sivas, Yozgat
TR8	Batı Karadeniz	TR81	Zonguldak Alt Bölgesi	Zonguldak, Karabük, Bartın
		TR82	Kastamonu Alt Bölgesi	Kastamonu, Çankırı, Sinop
		TR83	Samsun Alt Bölgesi	Samsun, Çorum, Amasya, Tokat
TR9	Doğu Karadeniz	TR90	Trabzon Alt Bölgesi	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	TRA1	Erzurum Alt Bölgesi	Erzurum, Erzincan, Bayburt
		TRA2	Ağrı Alt Bölgesi	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TRB	Ortadoğu Anadolu	TRB1	Malatya Alt Bölgesi	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
		TRB2	Van Alt Bölgesi	Van, Muş, Bitlis, Hakkari
TRC	Güneydoğu Anadolu	TRC1	Gaziantep Alt Bölgesi	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
		TRC2	Şanlıurfa Alt Bölgesi	Şanlıurfa, Diyarbakır
		TRC3	Mardin Alt Bölgesi	Mardin, Batman, Siirt, Şırnak

Kaynak : Ümran Şengül, Seyedhadi Eslemian, Miraç Eren (2013), " Türkiye'de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Ekonomik Etkinliklerinin VZA Yöntemi ile Belirlenmesi ve Tobit Model Uygulaması "

İBBS sınıflandırılmasının ardından, bölgesel kalkınma ajanslarının kurulma çalışmaları başlatılmış, devletin müdahaleciliği yerini kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının birlikte hareket etmesiyle yerel yönetimlerin de dahil olduğu bir yapıya dönüşmeye başlamıştır. Bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi için bölgelerin ekonomik ve sosyal güçlenmesini sağlayarak, rekabet edebilirliğini arttıracak hedeflere yönelim, ön plana çıkmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2013 : 136).

1996 – 2000 yıllarını kapsayan yedinci beş yıllık kalkınma planına bölge kaynaklarını dikkate alan projeler dahil edilirken sekizinci, dokuzuncu ve onuncu kalkınma planlarında ise yeni bölgesel yaklaşımlar doğrultusundaki projelerin ağırlığı görülmeye başlanmıştır. Katılımcılık, yenilik, kurumsal kapasitenin arttırılması, bölgenin kendi dinamiklerinin harekete geçirilmesi, girişimcilik ve rekabetçilik konuları planlarda yer almaya başlamıştır. Onuncu kalkınma planında ise (2014 – 2018) bölgesel kalkınmanın “ Bölgesel Gelişme ve Bölgesel Rekabet Edilebilirlik ” , “ Yaşanabilir Mekanlar ve Sürdürülebilir Çevre ” ana hedefi kapsamında yer alması, artık çevre ve insan ilişkisinin gelişmesiyle birlikte ele alındığını, kalkınmada sosyal etkilerin önemini vurgulamaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2013 : 117).

1.3.4. Kalkınma Ve Kadın İlişkisi

Kadın tarihin her döneminde sosyal ve ekonomik yapının içinde olmasına rağmen, kalkınma ve kadın ilişkisi 1970’te Ester Boserup’un yazdığı “ Ekonomik Kalkınmada Kadının Rolü ” adlı kitapla inceleme altına alınmıştır. Kadınların ekonomik hayattaki, özellikle de tarım sektöründeki önemlerini belirten çalışma, erkeklere göre statü ve güçte alt basamaklarda görülmelerinin ve ekonomik alandan uzak tutulmalarının, kalkınmayı olumsuz etkileyeceğini ileri süren iktisadî görüşlerin oluşmasına yol açmıştır (Razavi & Miller, 1995 : 3).

Klasik iktisat yaklaşımında kadınların neredeyse görünmez olması, nüfusa katkıdan başka bir rolleri olmadığı, gelecekleri ile ilgili kararı kendilerinin veremeyeceklerini, yardımcı, hizmetli, hemşire, öğretmen ve ev kadınlığı dışında bir meslekle uğraşmalarının doğru olmayacağı gibi görüşler, Adam Smith'in " Milletlerin Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir Araştırma (1776) " adlı kitabından yapılabilecek çıkarımlardır (Bodkin, 1999 : 46). Bodkin, bu görüşü bireysel çıkarları koruma ilkesine aykırı bularak eleştirmiştir.

J. Baptiste Say da kadınların ekonomik akılcı olmadıklarını, geçimi erkeğin sağlaması gerektiğini, çalıştıkları takdirde kadınların düşük ücret almalarının doğal olduğunu ifade etmiştir (Forget, 1997 : 109). Konuyla ilgili olumlu görüş ise J. Stuart Mill'de görülmektedir. Mill, kadınların kapasitelerinin erkeklerden farklı olmadığını düşündüğünü söylemiştir.

Neoklasik iktisat yaklaşımına göre de kadınlar, ekonomi için akılcı ve uygun değildir. Kadınların durumunun iyileştirilmesi, kalkınma başarılı bir süreçte işlediği zaman gerçekleşebilecektir. Kadınlar erkeğe göre eğitim ve deneyim açısından geridir, dolayısıyla kalkınmadan erkekler gibi pay alamamaktadır. Refah ekonomisinin öncüsü ve Neoklasik iktisat felsefecisi Pigou, kadın ücretleri erkeklere göre düşük olduğu müddetçe, refah düzeyinin en üst düzeye çıkabileceğini ileri sürmüştür (Pujol, 1992 : 151).

Feminist iktisatçılar ise kadınların farklı olmalarına rağmen, eşit olmaları gerekliliğini ileri sürmüşlerdir. Kadınların erkeklere özgü sistem içinde geride kaldıklarını, bireyin erkek olarak kabul gördüğü yapı içinde cinsiyet ayrımcılığının iktisat görüşlerine de yansıdığını ifade ederek kadınların gelişimini engelleyen kurumsal yapıların yok edilmesini, kadınların kalkınma içinde çeşitli projelerle aktif yer almaları gerektiğini, ekonomilerdeki gelişmelerin her zaman kadından yana olmadığını savunmuşlardır. Feminist iktisatçılar ekonomiyi kadın

bakış açısı ile sorgularken yeni iktisadî teoriler ve politikalar üretilmesi zorunluluğunu, böylece kadınların durumunda da iyileşmeler sağlanabileceğini ifade etmişlerdir (İşler & Şentürk, 2017 : 378–379).

1970'lerden sonra gelişmiş ülkelerde hedeflenen ekonomik büyümeye ulaşılmasına karşın, insanların yaşamlarında gelişmenin sağlanamaması, kalkınmaya insani sosyal değerlerin de dahil edilmesi gerektiği düşüncelerinin temelini atmıştır. " Büyümenin nimetlerinden tüm toplum yararlanıyor mu, kadınların payı erkekler ile aynı mı, gelir gruplarına adil dağılım yapılıyor mu, büyüme tüm bölgelerde dengeli yansıyor mu " (Pirmana, 2006 : 4) sorularının cevaplanması için yapılan araştırmalar istihdam, emek, ücret, cinsiyet eşitsizliklerinin yaşandığını, tüm bunların da kalkınmayı olumsuz etkilediğini ortaya çıkarmıştır. Özellikle kadınların düşük ücretlerle zor koşullarda çalıştırılması, ücretsiz aile işçiliği, işte yaşadıkları ayrımcılıklar gibi sorunların çözümünün, durumlarında iyileşmeye, kalkınmada hızlanmaya neden olacağını ileri süren görüşler ortaya atılmıştır.

BM, 1962 yılında kadının kalkınmadaki rolünü ilk kez ortaya koyarak, kadınların gelişmesi ve cinsiyet eşitliği farkındalığı yaratılması için, izleyen yıllarda da program ve projelerini sürdürmüştür (Asalatha, 2009 : 6). BM Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) kırsalda yaşayan kadınların iş gücüne katılımını destekleyen projeleri, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) ekonomik ve toplumsal kalkınmayı desteklemek amaçlı fırsat eşitliğine dayalı istihdam politikaları, BM Sınai Kalkınma Örgütü'nün (UNIDO) kadınları girişimcilik yönünden destekleyen programları, BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı Örgütü'nün (UNCTAD) kadınlar, eğitim ve sağlık çalışmaları, BM'nin Kadın Kalkınma Fonu'nun (UNIFEM) kadın erkek eşitliğini, kadın girişimciliğini, kararlara katılımını destekleyen politikaları, BM Kadın Statüsü Komisyonu (ECOSOC) ayrımcılığın her çeşidinin ortadan kaldırılması (CEDAW) antlaşması, eğitim ekonomi ve sosyal olarak kadının güçlendirilmesi çalışmaları,

BM Kadının İlerlemesi İçin Uluslararası Araştırma ve Eğitim Merkezi'nin (INSTRAW), teknoloji ve bilgiye kadınların ulaşmasını sağlayacak politikaları (www.un.org.tr) kadınların kalkınmada yer alması için geliştirilmiş çalışmalardır.

Görülen odur ki Boserup ile başlayan kadın ve kalkınma ilişkisi, 21.yüzyılda yönünü toplumsal cinsiyet eşitliğine çevirmiştir. Dünya Bankası 2012 raporu, cinsiyet eşitliğinin ekonomide akılcılık olduğunu, kalkınma sonuçlarını iyileştirebileceğini, bunun da kadınların eğitime, ekonomik fırsatlara ve üretken girdilere erkekle aynı düzeyde erişmesini sağlamakla, konumlarını iyileştirmekle, sosyal siyasi kararlara katılımları için gerekli politikaların üretilmesi ile gerçekleşebileceğini ön görmektedir (Dünya Bankası, 2012 : 3). Aynı rapor, kadınların küresel iş gücünün % 40'tan fazlasını tarımsal iş gücünün de % 43'ünü oluşturduğunu söylemekte, kadın iş gücüne bağımlı ürünlerin imalatında avantajlı durumdaki ülkelerde, cinsiyet eşitsizliğinin giderek azalmakta olduğunun altını çizmektedir. Çin, Avrupa, Orta Asya gibi nüfusları giderek yaşlanan ülkelerde kadınların iş gücüne dahil edilmesinin iş gücünde yaşanacak olumsuzlukları azaltacağı da raporda belirtilmektedir. Beşinci binyıl kalkınma hedeflerinde kadının güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği, kalkınma hedeflerinden biri olarak kabul edilmiştir (Dünya Bankası, 2012 : 4).

Tablo 4. Farklı Perspektiflerden Kalkınmada Kadın

AMAÇ YAKLAŞIM BAKIŞ AÇISI	SORUNLAR	ÇÖZÜMLER	KALKINMA MÜDAHALELERİNE ÖRNEKLER
REFAH	Yoksulluk, özel ihtiyaçlar, savunmasızlık, hassasiyet ve düşük sosyoekonomik statü	Beslenme Çocuk bakımı Sağlık alanlarında destek servisleri	Doğumevleri Sağlık evleri Aşılama Beslenme ve Gıda eğitimleri Sağlık eğitimleri
YOKSULLUK	Düşük istihdam oranları, düşük verimlilik Ekonomik bağımlılık Üretkenlikten yoksunluk	Kendine güvenin dayanışmanın desteklenmesi, girişimciliğe yöneltme, üretkenlik yeteneğinin saptanması	Kadınlara gelir oluşturacak projelerin üretimi (El yapımı, sabun, mum vb.)
VERİMLİLİK	Kalkınma planlarında göz ardı edilme, az gelişmiş beşeri sermaye olarak kabul edilme	Kadın iş gücünün verimli olduğu alanların belirlenmesi ve yeteneklerin gelişmesi için eğitim imkanları sunma	Kalkınma planlarında kadına yer verme
EŞİTLİK	Eşitsizlik, eğitim, istihdam, mülkiyet vb. alanlarda cinsiyet ayrımcılığı yapılması	Kadınlar için bu alanlarda fırsat eşitliği sağlanması	Fırsat eşitliğini destekleyen uygulamalar, kadın eşitliği ve katılımcılığa yönelik kalkınma plan ve programların revize edilmesi Kalkınma süreçlerinde kadının hak ve söz sahibi olması
YETKİ GÜÇ	Eşit olmayan cinsiyet – güç ilişkileri Ataerkil Direnç	Farkındalık, mobilizasyon, dayanışma, kolektif hareket	Demokratik ve politik oluşumlar, kolektif hareketi destekleyici temel projeler

Kaynak : Rekha Singal (2003), " Women, Gender And Development : The Evolution of Theories And Practise Psychology And Developing Societies "

İKİNCİ BÖLÜM

GİRİŞİMCİLİK VE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ

2.1. Girişimcilik Kavramı

Türkçede ki karşılığı bir işi yapmak üzere harekete geçmek, bir işi başlatmak, bir işe kalkışmak olarak sıralanan " girişim " sözcüğü, ekonomideki anlamıyla ; kâr etme hevesiyle bir iş kurma, geçimini sağlarken başkalarına da fayda sağlayan mal ya da hizmet üretme olarak tanımlanabilir. Bu işi yapmayı üstlenmek ise " girişimcilik " sözcüğüne karşılık gelmektedir.

Girişimcilik kavramı ile ilgili literatür tanımları farklılık göstermektedir. Gelişen ve değişen toplumsal yapılar içinde kavram ; ekonomik, siyasal ve sosyal bakış açılarının farklı görüşlerini yansıtmaktadır. Konu ile ilgili temel sorunlara verilen cevapların çeşitliliği, girişimcilik hakkında farklı tanımların oluşmasının diğer bir nedeni olarak gösterilebilir.

Niçin bir grup insan, fırsatları görüp yararlanabiliyorken veya bu yetiye sahipken, diğerleri bu fırsatları gözden kaçırmaktadır ? Niçin bazıları giriştikleri işlerde başarılı oluyorken bazıları olamamaktadır ? Ya da kimi insan düşlediği işi yaparken kimileri sadece düş görüp bunu gerçekleştirememektedir (Baron, 1998 : 275). Bu sorulara verilen farklı cevaplar, girişimcilik kavramını günümüze dek getirmiştir.

Girişimcilik, Richard Cantillon tarafından fırsatçı, risk alarak kendi işini kuran kişiler için kullanılan bir terim olarak ekonomi dağarcığına katılmıştır (Marangoz, 2012 : 19). İnsanlar ve toplumlar ilkel çağdan günümüze geliştikçe, aşamalar kaydettikçe bu kavramın önemi belirginleşmiş ve ülkelerin kalkınmalarındaki rolleri kabul edilir bir hale gelmiştir.

Cantillon'dan sonra J. Baptiste Say, kavrama yaptığı eklemeler ile girişimciliği 20. yüzyıldaki anlamına kavuşturmuştur. Başlangıçta sermaye sahibi olarak kendi işini yapmak üzere üretim faktörlerini toplayıp kâr elde etmeye çalışan kişiler girişimci olarak anılmakta iken (Emsen, 2001 : 154) Say'a göre ise risk alan, yöneticilik yeteneği olan kişiler, diğer kriterlerin mevcudiyeti halinde girişimci olarak sayılmaktadır.

Kavramı genişleterek girişimciliği bir süreç olarak tanımlayan kişi Joseph Schumpeter'dir. Bu süreçte üretim faktörleri oluşturmanın yanında, yenilikçi ve fırsatçı olarak fikri uygulamaya koymak vardır. Bireysel de kurumsal da olabilir. Yetenekler önemlidir, bunların yanında sezgiler ve dinamizm, üretim faktörlerine eklenmelidir. Burada " yeni " anahtar kelimedir. Piyasalar, üretim teknikleri, hammaddeler, organizasyonlar, " yeni " ile bütünleştikçe maliyetler azalarak gelirler artacak, dolayısıyla ülkelerin kalkınma hamleleri hız kazanacaktır (Çokgezen, 2012 : 12). Bugünün işletmecilik yapısında risk alabilen, yaratıcılığa önem veren, gelişmeyi ilerlemeyi hedef alan, yeniliklere açık, dinamik ve esnek tutumlu işletme yöneticileri de girişimci olarak kabul görmektedir.

Girişimcilik bütünsel bir kavramdır. İçinde fırsatları görebilmeyi, rekabeti, toplumlara kültürlere yön vermeyi de barındırır. Girişimci özelliklere sahip insanlar ekonomik, sosyal dalgalanmalarda daha uyumlu tepkiler verebilmektedir. Güçlerini başlangıçta hayal olan fikirlerini gerçek bir ürüne dönüştürerek piyasaya sürmelerinden alırlar (Titiz, 1994 : 4).

Girişimcilik hem bireyin hem de toplumun refahını ilgilendiren bir kavramdır. Rekabetçiliğin küresel çapta önem kazandığı 21.yüzyılda ülkelerin çoğu ekonomik sıkıntılar ile karşılaşmaktadır. Girişimcilerin yarattığı istihdam, işsizlik sorununa da çözüm olmaktadır. Bu sayede oluşturdukları katma değer ile girişimciler, ülkelerin ekonomisinde ve sosyal hayatında iyileştirici bir etki yaratmaktadırlar (Naktiyok, 2004 : 11).

Girişimcilik kavramını etkileyen aile, kültür, çevresel koşullar, eğitim, psikolojik durum gibi bir çok unsur vardır. Birey, aile içinde bu konudaki olumlu olumsuz düşünceler yüzünden ya teşvik görür ya da imkânsızlıklardan dolayı hevesi kırılır. İçinde yetiştiği kültür de aynı şekilde bireyin destek görüp görmeyeceği konusunda belirleyici olmaktadır. Yaşadığı ülkenin idari ve siyasi mekanizmaları da önemlidir. Bu konuya önem veren bir ülke yönetimi elbette girişimciliği destekleyen kararlarıyla birey üzerinde belli bir etki yaratabilecektir. Ayrıca bireyin aldığı eğitimin aileden başlayarak okullarda da yaratıcılığı teşvik edecek şekilde olması ve bireyin kişilik özellikleri de girişimcilik kavramını etkileyen faktörlerdendir (Iraz, 2005 : 177).

2.1.1. Girişimci Özellikleri

OECD, 2006 yılında “ Girişimcilik Göstergeleri Programı – 1 ” raporunda girişimci tanımını özetle ; eylemlerini sonuçlarıyla beraber değerlendirmek gereken bir iş için düşüncesini, zamanını tüm kaynaklarını ortaya koyarak risk alan, yeniyi oluşturarak ekonomik ve toplumsal değerler üreten kişi veya kurum olarak yapmaktadır (GİSEP, 2015 : 18).

Girişimci ; işi kuracağı işten, işi kuracağı yerden, üreteceği mal ve hizmetten, kaynakların kullanımından sorumludur. Aşamaları kat ederken de kararları ve riskleri almak zorundadır. Yapılabilecek iş birlikleri, yenilikleri, beklentileri değerlendirerek kazanç sağlama, menkul kıymet varlıklarını daha kârlı yatırımlara çekme vs. gibi konular, girişimcinin kararları içinde yer alabilir (Işık vd., 2011 : 152). Daha genişletilmiş tanımlarda bir organizasyon içinde yer aldığı durum da dahi, fırsatı görerek kendiliğinden risk alan kişiler de girişimci olarak kabul edilmiştir.

Başarıya ulaşmış girişimcilerde saptanmış ortak özellikler vardır. Bunlar ;

- Hızla düşünerek karara varmak
- En iyi bildiği işi yapmak
- Düşüncelerinde yeniliklere açık ve bu düşüncelerini gerçekleştirmek için ikna edici olmak
- Başarı konusunda inatçı olmak
- Kolay teslim olmamak
- Rekabeti, işini geliştirmede olumlu bir etken olarak görmek
- Paylaşıma açık olmak
- Aslında ortada olan ama kimsenin fark edemediğini fark etmek
- Çalışkan ve planlı olmak
- Kaynaklarını en üst düzeyde verimli, etkili kullanabilmek
- Çıkabilecek olası sorunlar için çözüm yolları üretebilmektir (Kaya, 2017 : 68-69).

Bunların yanında kişilik özellikleri olarak ortak saptananlar ise ;

- Özgüven
- Gerçekçilik
- Kararlılık
- Akılcılık
- Öngörü sahibi olmak
- Sorumluluk
- Dinamiklik
- Güvenilir olmak
- Esneklik
- Zorluklarla baş edebilme gücü
- Karışıklık ortamında sakin düşünebilme gibi özelliklerdir (Erdoğan, 1994 : 260-262).

2000'li yılların ekonomisinde girişimcilerin artık varlığına ihtiyaç duyulan kişiler olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 5. Girişimcilerin Temel Özellikleri

YIL	YAZAR	TEMEL ÖZELLİKLERİ
1848	Mill	Risk Alabilme
1917	Weber	Biçimsel otoritenin kaynağında yer alma
1937	Schumpeter	Yenilikçilik, liderlik
1954	Sutton	Sorumluluk hevesinde olma
1959	Hartman	Biçimsel otoritenin kaynağında yer alma
1961	McClelland	Risk alabilme, başarma güdüsü
1963	Davids	Hırslı olma, bağımsızlık, sorumlu, özgüvenli olma
1964	Pickle	İletişim yeteneği, insan ilişkileri, teknik bilgi
1965	Litzinger	Risk seçme, bağımsızlık, tanınma ihtiyacı, liderlik
1965	Schrange	Doğru algılama, güç motivasyonu, azalan performansta gerginliğin etkili olduğunu kavrama
1971	Palmer	Riski ölçme
1971	Hornadey	Başarma güdüsü, bağımsızlık, tanınma ihtiyacı, güç ve saldırganlık
1973	Winter	Güç ihtiyacı
1974	Liles	Başarma ihtiyacı
1977	Gasse	Kişisel değerleri öne alma
1978	Timmons	Güdü, özgüven, amaca odaklanma, yaratıcılık, kontrol odağı, yenilikçilik
1980	Brockhaus	Risk üstlenme eğilimi
1981	Mescon & Montanari	Başarı, bağımsızlık, kontrol, dayanma gücü
1981	Welsh & White	Özgüven, güdü, orta düzeyde risk alma, sorumluluk, kontrol ihtiyacı ve mücadele
1981	Dunkelberg Cooper Welsh	Büyümeye eğilim, bağımsızlık, yenilikçilik, özgüven, kontrol kaynağı ve zanaatkârlığa eğilim

Kaynak : Semra Güney (2008), *Girişimcilik, Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular*, s. 57-58

1800'lerde Mill'in risk alan kişileri girişimci olarak nitelendirmesinden 20. yüzyılın son çeyreğine kadar geçen süreçte girişimci özellikleri ; risk almanın yanı sıra, bağımsızlık ihtiyacını, başarma güdüsünü, özgüveni, sorumluluk ve mücadeleyi, kişisel değerleri öne çıkarmayı en önemlisi de yaratıcı ve yenilikçi olmayı kapsayan şekilde değişime uğramıştır. Ayrıca son dönem araştırmalarında bireyin özelliklerinin yanında, içinde yer aldığı kültürel, sosyal, ekonomik ve toplumsal yapının da önemli olduğunu vurgulayan bulgulara rastlanmaktadır (Zapalska vd., 1998 : 38).

2.1.2. Girişimcilikte Cinsiyetin Rolü

Bir toplumdaki cinsiyet rolleri toplumun kültürü, değerleri, dini, ekonomisi, siyasi yapısı ve adalet sistemi ile doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla her toplumun kendine özgü bir cinsiyet rolü anlayışı vardır. Ama günümüzde dahi kadının biyolojisi ve fiziksel özellikleri nedeniyle erkeğin arkasında yer alması, dünya genelinin ortak anlayışı olarak görülebilmektedir (Tunç, 2013 : 22 – 24).

Toplumun benimsediği cinsiyet rolleri, kadınlardan ve erkeklerden neler beklenildiğini ortaya çıkarmaktadır. Sadakat, iyi bir eş, anne olma, şefkat, utangaçlık gibi özellikler kadına atfedilirken erkeğe de cesaret, koruyuculuk, saldırganlık, bağımsızlık gibi özellikler atfedilmiştir (Gupta vd., 2009 : 397). Kadınlardan öncelikle beklenen, eş ve anne olmalarıdır. Kadınların bir bölümü bu beklentiye gönüllü uyarak erkeğe bağımlı yaşarken, bir bölümü ev içindeki yaşamdan hoşnut olamamaktadır.

Gelişmiş ülkelerin büyük ve küçük yerleşim merkezlerinde bile kadınların fırsatlara ulaşmalarında farklılıklar vardır. Gelişmekte olan ve az gelişmiş toplumlarda ise ataerkil yapıdan kaynaklanan erkeğe bağlı yaşama durumu,

kadınların iş gücü içinde ya geçici olarak yer almalarına, ya da hiç var olamamalarına neden olmaktadır.

ILO'nun " Dünya İstihdam Ve Sosyal Görünüm 2019 Eğilimleri " raporuna göre kadınlar ; çalışma çağındaki iş gücüne katılımda % 47,9 (Erkekler % 74,9), istihdamda % 45,3 (Erkekler % 71,4), işsizlikte % 5,4 (Erkekler % 4,7) paya sahiptir (Dış İlişkiler Genel Md. 2019 : 9). Aynı rapora göre küresel düzeyde üç buçuk milyarlık iş gücünün her beş kişisinden üçü erkektir.

Eğitimde, meslek sahipliğinde erkekten geride olan kadınlar, kayıt dışı alanlarda genellikle ücretsiz aile işçisi olarak ya da çok düşük ücretlerle çalışmaktadırlar. Kadın girişimciler ise, iş aile dengesini oluşturabilmek için hizmet, perakendecilik ve pazarlama sektörüne yönelmişlerdir. İmalatta kadın girişimcilerin sayısı oldukça azdır (Yüzüak, 2010 : 19). Erkekler ortalama 25 – 35 yaş civarında işlerini kurarken, bu sayı kadınlarda 35 – 45 yaş olarak görülmektedir (Yetim, 2002 : 81–82).

Küresel Girişimcilik Monitörü (GEM) içinde yer alan ülkelerde yapılan araştırmalar, erkek girişimcilerin sayısının kadınlardan oldukça yüksek olduğunu saptamıştır. Erkekler cinsiyet rollerine uygun olarak girişim için sermayeyi ve istihdamı daha kolay sağlayabilmektedirler.

Girişimci kadınlarla ilgili yapılan ve 173 ülkeyi kapsayan Dünya Bankası Araştırması'nda 155 ülkede iş yeri ve banka hesabı açarken, sözleşme sürecinde, ev haricinde bir bölgeye seyahatte ve benzer konularda kadın girişimcilerin engellerle karşılaştıkları tespit edilmiştir (ILO, 2016 : 40).

2.1.3 Girişimcilik Ve Kalkınma İlişkisi

Ülkelerin ve bölgelerin sahip olduğu girişimci potansiyeli, ekonomilerin itici gücü olmaktadır. Ekonomiler, sanayide mevcut kaynakların en verimli şekilde kullanılmasıyla büyümektedir. Sanayi yapısına en büyük katkı yapanlar ise küçük ölçekli işletmelerdir. Küçük işletmeciler yani girişimciler, ülke ekonomisinde gelişme bakımından önemli paya sahiptirler. İşsizlik arttığı zaman girişimciler kendi işlerini kurmak istemektedirler. Burada dikkat edilmesi gereken, iş kurmada belli bir dengenin gözetilmesidir. Herkesin benzer işleri yaptığı piyasalarda rekabetten dolayı kâr marjları düşecek ve girişimciler başarısız olacaklardır. Eğer üretim bileşenlerini en verimli ve yenilikçi biçimde dönüştürebilirler ise o zaman oluşturdukları yeni ürünler veya işler, rekabeti olumlu yönde etkileyeceğinden ekonomiye faydalı olacak ve yarattıkları katma değer ile hem bireysel, hem toplumun refahında iyileşme sağlanacaktır (Yalçıntaş, 2010 : 96).

Ekonomik büyüme ve kalkınma farklı iki terimdir. Büyüme, artan sayısal verileri ifade ederken ; kalkınma ise toplumsal, sosyal, ekonomik değişimleri nitelik ve nicelik olarak ifade eder (Topçuoğlu, 1993 : 68). Kalkınmakta olan ülkelerde girişimcilerin rolü bunun için önemlidir. Yalnızca sanayide yer almak güzel bir başlangıç olabilir, ama toplumu da olumlu yönde dönüştürmek gerekir. Girişimciler risk alma eğilimleri, fırsatları görme, yenilikçilik özellikleri ile bu dönüşümün öncüleri olabileceğini göstermektedirler.

Schumpeter, “ Gelişmiş ülkelerin, yenilikçi girişimcilerin ürünü ” olduğunu söylemektedir. Girişimcilik ile kalkınma arasındaki ilişkiler ;

- Gelir dağılımındaki dengesizlik azalır, istihdam artar
- Teknolojik gelişme hızlanır
- Girişimcilik, sanayiye destek olur ve esneklik kazandırır
- Üretim sürecinde, üründe, pazarda yenilikçi düşünce ile hareket edilir
- Girişimcilik kültürü yüksek toplumlarda kamudaki istihdam yoğunluğu azalır
- Rekabeti arttıracağı için kalite ve verimlilik yükselir
- Refah, topluma yayıldığından orta sınıf güçlenir
- Tekelleşmenin önüne geçilir
- Atıl ve bireysel birikimler ekonomiye katılır (Kuvan, 2007 : 30 – 31) olarak söylenebilmektedir.

Ayrıca girişimciler, kaynakları verimli kullandıklarından, çevre bilinci oluştururlar. Hayatı güzelleştirip kolaylaştıran yenilikleri toplum yararına kullanarak sosyal yaşantıda da insanlara katkıda bulunurlar (Bozkurt vd., 2012 : 233–234).

2.2. Kadın Girişimciliği

Girişimciliğin cinsiyetinin olmaması, genel olarak benimsenen bir anlayış olmasına rağmen kadın girişimciliğinin ayrı olarak ele alınması, cinsiyet ayrımcılığından değil, erkek girişimcilerle aralarındaki farklılıkları ortaya koymak nedeniyledir (İpçioğlu, 2011 : 100). Kavramla ilgili literatür taramalarında ortak görüşler ; “ Kendi evinin dışında kurmuş olduğu bir yerin sahibi veya ortağı olan, işi ile ilgisi olan kurumlarla bağlantı içinde bulunan, iş yerinin ve işin geleceğine yönelik planlamalar yapan, elde ettiği kazancı yönetebilen, işletmesi için olası

riskleri üstlenerek tüm kararları kendi alan, iş yerinde tek başına veya çalıştırdığı diğer insanlarla birlikte çalışan kadınlar, girişimci kadınlardır ” (Ecevit, 1995 : 20) olarak özetlenebilir.

Eğitim aldığı alanda mesleğini uygulayan kadınlar, risk almadıklarından dolayı literatürde girişimci olarak adlandırılmamaktadır. Bir başka görüş de mal ve hizmet üretimi için kendi işini kuran, piyasadaki riskleri kabullenerek işe girişen, oda ve meslek kuruluşlarına üye olan, vergi ve sigorta kayıtları bulunan, tek başına veya istihdam ettikleriyle birlikte çalışan kadınların girişimci kadınlar olduğunu söylemektedir (Müftüoğlu & Durukan, 2004 : 35).

Sanayi Devrimi’ne dek kadının görev alanı evi ile sınırlandırılmış iken izleyen dönemlerde kadın, toplumsal konumda ev dışında da görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde eşleri ile birlikte çalışan kadınlar, ailenin geçimini tek başına üstlenen kadınlar iş gücüne dahil olmuştur. 21. Yüzyıl başlarında değişen sosyal yaşam ve ekonomik yapılar içinde kadınların aktif yer alması, ülkelerin gelişmesinde önemli bir konu durumuna gelmiştir. Küreselleşmenin getirdiği rekabet, ekonomik fırsatların artmasına, ve kadınların iş gücüne çekilmesine yol açmıştır. Son 30 yılda iş gücüne katılan kadın sayısında artış yaşandığı, 1980 – 2008 yılları arasında iş gücüne katılımda, kadın erkek farkının % 32’den % 26’ya düştüğü 2012 Dünya Bankası Raporu’nda yer almıştır. 2018 itibariyle fark % 27’dir. Bu farkı kapatan bölgelerdeki değişimler ; piyasaların kurum ve kuruluşların işleyiş şekline, büyümenin nasıl sağlandığına ve tüm bu gelişmelerin hane halkı kararlarında yarattıkları etkilere göre oluşmuştur. Aynı raporda kadın girişimci sayısı arttıkça ülkelerin kalkınma göstergelerinde iyileşmeler sağlandığı verilerle ortaya konmuştur.

Bangladeş, Meksika, Fildişi Sahilleri, Brezilya, Güney Afrika Cumhuriyeti, İngiltere gibi ülkelerden gelen veriler, kadınların kazançları ile hane halkı içinde

denetledikleri paydaki artışların, çocuklara yapılan harcamaları arttırdığını göstermiştir.

Brezilya'da kendine ait ve emeğe dayanmayan gelire sahip kadınların, kız çocuklarının boylarının uzadığı, Gana'da kadınların sahip oldukları mal varlıklarının oranının, gıdaya ayırdıkları bütçeyle doğru orantılı olduğunu, Hindistan'da yüksek gelirli kadınların çocuklarının okula gitme yılında artış olduğunu veriler göstermektedir. Çin'den gelen veriler ise yetişkin kadınların gelirinde, ortalama hane halkı gelirinin % 10'u kadar yapılan artışın, kız çocuklarının hayatta kalma oranını % 1 oranında arttırdığını ortaya koymuştur. Aynı artış, erkeklerin gelirine uygulandığında erkek çocuklarının durumu değişmez iken, kız çocuklarının hayatta kalma ve eğitim düzeyi oranlarında düşmeler olmuştur (Dünya Bankası, 2012 : 5).

Geçmişte Polonya, Rusya, Macaristan gibi ülkelerde rejim değişikliği sonucu yaşanan durgunluğun aşılmasında kadın girişimcilerin rolü olduğu görülmüştür. Güneydoğu Asya'da toplam girişimcilerin yarıdan fazlası kadındır (Smith vd, 2009 : 158). 1994'te ABD'de kadın girişimcilerin kurduğu 6.5 milyon küçük işletme bulunmaktadır. Kanada'da toplam işletmelerin 1/3 ' üne denk gelen küçük işletmeler kadınlara aittir. Bu oranlar İsveç'te % 28, Fransa'da % 25, Norveç'te % 29, Almanya'da % 25, Hollanda'da % 20'dir (Arıkan, 2002 : 221–227). Uluslararası rakamlar, kayıtlı olarak ekonomik faaliyetlerde bulunan işletmelerde kadın payının % 25 – 33 olduğunu göstermektedir. Ortadoğu'da 7 ülkede yapılan çalışmalar 4000 şirket içinde kadınların payının % 13 olduğunu ortaya çıkarmıştır (Tamer, 2013 : 650).

Kadın girişimciler, sadece bir iş kurmakla yetinmemektedirler. İşlerini kariyerleri olarak görmekte ve bu doğrultuda kendilerini geliştirmektedirler. Aileleri, sosyal yaşamları ve işleri arasındaki dengeyi kurabilmek adına daha çok

çaba harcamaktadırlar. Kadın girişimciler incelendiğinde geleneksel yapıda olanlar ve modern görüşe sahip olanlar olarak iki farklı grubun varlığı gözlemlenmiştir. Geleneksel yapıdaki kadın girişimciler, kısa veya uzun süreden beri evli olan, işe başlarken küçük de olsa sermayesi bulunan, bu sermayenin dışında da mal varlığı sahibi, eğitimli, 35 – 45 yaş arası kadınlardır. Modern girişimci grubunda ise erkeklerin sivrildiği işlere de girebilen, işletme yönetiminde ve teknik alanlarda donanımlı, eğitimli ve yetenekli kadınlar bulunmaktadır (Narin vd, 2016 : 71).

Kadın girişimciler, kendi işlerini kurarak istihdam sağlamakta olan, vergi ödeyen, sonraki kuşaklara örnek olan kadınlardır. Bağımsızlık ve kendini ispatlama duyguları onları başarılı olmaya motive eden nedenler arasındadır. Kadın girişimcilerin varlığı, bazı ülkelerde 30 yıllık bir sürece dayanırken bazı ülkelerde 5 – 10 yıllık bir geçmişe sahiptir. Türkiye bu konudaki ciddi adımları 1992 yılından beri atmaktadır.

Dünya'da kültürel yapıda yaşanan değişimler ve eğitim seviyelerinin artması, çoğalan başarı öyküleri, kadın girişimcilerin sayılarında artışlara neden olmaktadır. Kadınların istihdamı ve girişimcilik faaliyetleri ile yaratacakları istihdam, aileden başlayarak toplumun refahına giden yolda sağlam basamakları oluşturabilecektir

2.2.1. Kadın, Erkek Girişimci Farklılıkları Ve Kadın Girişimcilerin Özellikleri

Günümüzde kadınlar çalışma koşullarının elverişsizliğinden, aile işini sürdürme niyetlerinden, yüksek beklentilerden, fırsatları gördüğünden veya yenilikçi fikirlerden doğan nedenlerle girişimci olmayı seçmektedirler (Kelley vd., 2011 : 21).

Erkek ve kadın girişimciler hırs, dinamizm, bağımsızlık gibi girişimci özellikleri ile benzeşirken, cinsiyet rollerinden doğan hassaslık, duygusallık, hoş görülü ve sabırlı olmak özelliklerinde ayrışmaktadırlar (Hisrisch & Peters, 2002 : 76). Erkeklerin cinsiyet rolleri ve çalışma tecrübelerinin fazla olması gibi nedenlerden dolayı özgüvenlerinin kadınlardan yüksek olduğu görülmüştür.

İş kurma kararını erkekler daha rahat alırken kadınlar bu konuda zorlanmaktadırlar. Kadınların tecrübesizliği, sermayeye ulaşımı, aile iş dengesini oturtmaya çalışmaları ve kültürel yapı girişimcilik yaşını ileriye atmaktadır (Aslan & Atabey, 2005 : 5).

ILO verilerine göre kadınlar dünya çapında kayıtlı işletmelerin üçte birine sahiptir (ILO, 2016 : 40). Yapı olarak bu işletmeler az riskli, küçük, istihdamı az, esnek çalışma saatli işletmelerdir. Erkeklerin kurdukları işletmelere göre daha yavaş büyüdükleri ifade edilebilir.

2003 yılı BM Küresel Girişimcilik İzleme Programı araştırmalarında yeni iş kuran erkeklerin başarılı olma şansının küresel bazda kadınlardan %50 fazla olduğu bulgulanmıştır.

Girişimciliği motive eden nedenler de farklıdır. İstisnaları olmakla beraber genellikle kadınların sosyal yaşamlarını para ile dengelemek amacını güttükleri görülürken erkeklerin, para kazanmayı ilk tercih olarak gördükleri belirlenmiştir (Karadal & Kaygın, 2013 : 249).

Seçilen sektörlerin de ayrıştığı görülmektedir. Kadınlar hizmet, eğitim, perakende, pazarlama gibi sektörlerde yoğunlaşırken erkekler sanayi içinde olmayı tercih etmektedir (Delmar, 2003 : 2). Görülüyor ki ülkelerde girişimciliğin önemi giderek yükselirken kadınlar, erkekler ile henüz eşit şartlara sahip olamamaktadır.

Kadın girişimcilerin özelliklerini inceleyen araştırmalarda öne çıkan özellikler ;

- Ailenin ilk veya tek çocuğudurlar
- Eğitimleri toplum ortalamalarının üstündedir
- Kararlarında ısrarcıdırlar
- Çoğunluğu aile sahibidir
- Küçük işletmeler kurmayı tercih ederler
- Erkeklerden farklı sektörlere yönelirler şeklinde sıralanabilir

(Güney, 2006 : 36)

Kadın girişimciler, girişimci olmalarından dolayı risk alabilen, yenilikçi, rekabetçi ,hırslı, güvenli ve akılcıdırlar. Kadın olmalarından dolayı hoş görülü, fedakâr, duygusal ve sorun çözücüdürler. Yaşadıkları toplumun kültür yapısı ile uyumlu, çevreleri ile ilişkileri iyi, destek ve saygı gören insanlardır. Güzellik salonu, kuaförlük, kozmetik, gıda, terzilik, turizm gibi hizmet sektöründe yer alan işleri tercih etmektedirler (Ufuk ve Özgen, 2001 : 95–106). Annelik, eşlik, iş sahipliği sorumluluklarını yerine getirirken kendilerine yeterince zaman

ayıramamaktadırlar. Kültürel yapıyla ilişkili olarak Türkiye'de kadın girişimcilerin profil bulgularında ;

- Bireyciliğin ağır bastığı toplumlarda yetişmiş kadınlara göre daha düşük girişimcilik seviyelerinde oldukları
- Belirsizlikten kaçınma eşikleri düşük toplumlardaki girişimcilerin aksine, belirsizlikten kaçınmanın yüksek olduğu bir toplumda yaşadıklarından risk almaktan çekindikleri
- Eşitsizliklere toplumda hoşgörü ile yaklaşılması nedeniyle iş sorunlarının yanında eşitsizliklerle de uğraşmak zorunda kaldıkları
- Yaptığı işin sonucunu kısa vadede almak isteyen toplum kültüründe yetiştiklerinden yatırımlarını uzun vadeye yayarak hareket eden toplumların kadın girişimcilere göre aceleci, sabırsız davranarak hata yapmaya açık oldukları ortaya çıkmıştır (Morçin, 2013 : 185–186).

2.2.2. Kadınların Girişimci Olma Nedenleri

21. Yüzyılın şartlarında kadınlar ekonomide daha aktif rol almaya başlamıştır. Girişimcilik, kadınlara bağımsız çalışma, başarı duygusunun tatmin edilmesi, kendini çevresine ispatlama gibi farklı nedenlerden dolayı cazip gelmekte, temelde ekonomik ve sosyal bağımsızlık kazanmanın diğer bir yolu olarak görülmektedir (Şahin, 2006 : 45–46).

Kadınlar, girişimciliği meslek edinerek var olan beceri ve yetenekleri ile para kazanmak, çalışma sürelerini diledikleri gibi belirlemek, birikimlerini kendilerine ait bir iş yeri açarak değerlendirmek istemektedirler.

Kadınları girişimciliğe sevk eden nedenler itici ve çekici neden olarak ikiye ayrılmaktadır. İtici nedenler içinde eşin veya babanın ölümü, mali yetersizlikler, boşanma, çalışılan işteki olumsuz koşullar gibi zorunlu haller yer alırken, çekici nedenler içinde de statü değişikliği ve para kazanma arzusu, hırs, fırsat yakalama, kendini ispatlama, ilgi duyulan alanda çalışabilme, yatırım yapma, aile işini sürdürme gibi durumlar yer almaktadır.

Türkiye'de kadınların girişimci olma nedenleri aileye yeterli vakit ayırma, çalışılan işte karşılaşılan haksız davranışlar, eşin kaybı veya işsiz kalması olarak görülmektedir (Güney, 2008 : 245–250). Türkiye'de girişimci kadınların çoğunun eğitimi lise düzeyindedir, şehirlerde yaşarlar, 30 – 39 yaş aralığındadır ve genellikle ticaret ile uğraşırlar (Kocacık & Gökkaya, 2005 : 195). Ayrıca devletin yöresel kalkınmada kadının rolünü görerek, potansiyel girişimcileri ortaya çıkarmak için verdiği mikro krediler kırsal alandaki kadınları girişimciliğe yönelten nedenler arasındadır.

2.2.3. Kadın Girişimcilerin Önündeki Engeller

Kadınlar, işletmelerini kurarak büyütmeye ve geliştirmeye çalışırken, sosyokültürel yapılardan, makroekonomik koşullardan, finansman yetersizliğinden, adil olmayan rekabetten doğan engeller ile karşılaştıkları gibi ek olarak da sadece cinsiyetlerinden dolayı yaşadıkları sorunları da göğüslemektedirler. Kadınların girişimciliğine engel olan sorunları şöyle sıralayabiliriz.

- **Finansman Yetersizliği :** Girişimci olabilmek için finans ve bilgi gerekmektedir. Kadınlar iş yerlerini açmak isterlerken bu konuda zorlanmaktadırlar. Kredi alabilmeleri için finansal kurumlarca sorgulanan tecrübe, ürün, pazar konularında yaşadıkları bilgi eksikliği, muhasebe, planlama gibi mali konulardaki eğitimsizlikleri ve yetersizlikleri, kadınları

sermaye desteğini ailelerinden karşılamalarına yöneltmektedir (Doğramacı, 2006 : 39).

- **Cinsiyet Rolü Ve Ayrımcılığı :** Toplumda geleneksel olarak kadına ve erkeğe atfedilen rollerden dolayı kadın ; evine ve ailesine, erkek de ailesini geçindirmeye odaklanmıştır. Ücretli ya da girişimci olarak ekonomik hayata atılan kadın, başlangıçtan itibaren ailesinin ve işinin getirdiği sorumlukların altından kalkabilmek için daha çok çabalamaktadır. Ev işleri, çocuk bakımı, kadına ait olan görevler olarak kabul edildiğinden kadın, hem evde hem de işte çalışmaktadır. Rol çatışmasından dolayı yaşadıkları stres, kadınların sağlığını ve başarılarını olumsuz yönde etkilemektedir. Erkeklerin etkili olduğu iş dünyası içinde kadınların, duygusal olmalarından dolayı girişimcilerin sahip olması gereken rekabetçilik, hırs, liderlik özelliklerinden yoksun olduğu, ücretli çalışanların da aynı nedenlerden dolayı kariyerlerinde yükselemeyeceği algısı söz konusudur. ABD'de 300 kadın ile yapılan bir çalışmada bu durum kariyer engelinde birinci sırada yer almıştır (Anafarta vd., 2008 : 115–116). Ayrıca kadın girişimciler iş ile ilgili konularda erkeklerin kendilerine güvenmediklerini belirtmişlerdir (Toksöz, 2007 : 58). Kanunlardan çok, geleneksel ataerkil toplum yapısından ve değerlerinden kaynaklanan cinsiyet ayrımcılığı, kadınların girişimci olmalarının önündeki en büyük engellerden biridir.

- **Düşük Eğitim Seviyeleri Ve Tecrübesizlik :** Kadınlar, eğitimde ve meslek sahibi olmada erkekler kadar şanslı değildirler. Aileler öncelikle erkek çocukların eğitimine önem vermekte, kız çocukları ikinci planda kalmaktadır (Gökakın, 2000 : 111). Kız çocukları, ilk derecelerdeki okullara gitseler bile, devamını getirememekte, genellikle erkenden evlendirilmektedir. Girişimci olmuş kadınların çoğu da girişimcilik ile ilgili bir eğitim almamıştır. Gelişmiş ülkelerde kadın girişimcilerin kendilerinin, babalarının ve eşlerinin eğitimli olduğu görülmektedir. ABD'de yükseköğretim ve üstü seviyesindeki kadın girişimci oranı % 70'tir (Gürol, 2000 : 230). Eğitim seviyelerinin yükselmesi ile kadınlar sosyal ve ekonomik özgürlüklerini kazanacaklar, aile ve toplum

kararlarına daha çok katılacaktırlar (Ersarı, 2015 : 50). Başka bir sorun da tecrübe alanında görülmektedir. Bilgi birikimi ve meslek eğitimi olmayan girişimci kadınlar, problemleri çözmekte yetersiz kalmaktadırlar. İş hayatına erkeklerden geç başlayan ve onlar kadar deneyimli olmayan kadınlar, değişen ekonomik durumlara kolaylıkla uyum sağlayamadıkları için girişimcilikte başarısız olmaktadırlar (Bedük, 2005 : 113). Tüm bu nedenlere ek olarak kadın girişimciliği konusunda çalışan kurumların aralarındaki koordinasyon eksikliğini, politika farklılıklarını, örgütlenmede yaşanan sıkıntıları da söylemek gerekmektedir.

2.2.4. Türkiye'de Kadın Girişimciliğinin Gelişimi

Türkiye'de kadınların girişimci olmasını destekleme çalışmaları, yoksulluğun ve işsizliğin azaltılması amacıyla başlatılmıştır. 1980'li yıllar başladığında " *ihracata yönelik sanayileşme stratejisi* " içinde kadınların istihdama katılmasını gerekli gören girişimlere küçük de olsa yer verilmiş, kadın sorunları sosyoekonomik bir çerçevede ele alınmıştır. Türkiye'de kadın girişimciliği ; BM, AB, OECD gibi uluslararası kuruluşların da etkisi ile 1990'lı yıllardan sonra ilerlemeye başlamıştır

Girişimcilik ile ilgili atılan adımları genel hatlarıyla ve tarihsel bir sıralama ile özetlersek ;

1985: 5 yıllık kalkınma planında kadının ekonomik hayatta yer alması gerekliliği ve uygun politika düzenlemeleri yapıldı. " *Kadınlara yönelik ayrımcı politikaların önlenmesi (CEDAW)* " sözleşmesine imza atıldı.

1987: DPT içinde " *kadına yönelik politikalar* " danışma kurulu oluşturuldu.

1990: Başbakanlığa bağlı, kadının ilerlemesi ve istihdamının artması için çalışacak olan KSSGM (Kadın Statüsü Ve Sorunları Genel Müdürlüğü) kuruldu. Türk Medeni Kanunu'nda evli kadınların çalışabilmesi ve iş yeri açabilmesi için " *koca izni* " kaldırıldı.

1992: KSSGM, BM işbirliği içinde kadınların ilerlemesi için Türkiye'de merkez konumuna geldi.

1993: DİE bünyesinde " *Toplumsal Yapı Kadın İstatistikleri Şubesi* " kuruldu. KSSGM, BM ile uyumlu olarak eğitim, araştırma, istatistik programları yapmaya başladı. Halk Bankası, düşük faizle teşvik kredileri vermeye başladı. Böylelikle kadın girişimcilerin sayılarının arttırılması hedeflendi.

1995: KSSGM, BM işbirliği ile sağlanan yurtdışı finansmanı ile " *Küçük Girişimcilik Projesini* " uygulamaya koydu. Pekin Deklarasyonu'nu (Avrasya Ülkeleri Kadınları İşbirliği Grubu) kabul etti.

1996: KSSGM, " *Ulusal Eylem Planı* " hazırladı. Buna bağlı olarak sağlık, eğitim, hukuk, istihdam komisyonları oluşturuldu. Aynı yıl Tarım Köy İşleri'nde " *Kırsal Kalkınmada Kadın Dairesi* " kuruldu.

1997: Kadınların projelerini gerçekleştirecek bir kurumun oluşturulmasına karar verildi.

1998: Gelir Vergisi Kanunu'nda yeni düzenleme ile kadınların ayrı vergi beyannamesi vermesi kabul edildi (Güleç, 2011 : 29–38).

1999: Türkiye, AB'ye aday ülke oldu. Bu yıldan itibaren, Türkiye'de kadın erkek eşitsizliğini giderme çalışmaları, kadın girişimciliği ve istihdamda yer almaları konuları desteklenmeye başlandı. Bu amaçla kamu kurumları oluşturuldu.

2001 – 2005: 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı dahilinde, kadınların gelirini arttırmak ve el emeklerinin değerlendirilmesi için KSSGM tarafından bir merkez oluşturuldu. Mikro krediler verilmeye başlandı. Uluslararası örgütler de

Türkiye'de kadın girişimciliğini desteklemek için krediler vermeye başladı. 2002 yılında Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER) kuruldu.

2007: " *Kadın Girişimciliği* " kavramı 60. Hükumet programı içinde resmi olarak kullanıldı (Sallan Gül & Altındal, 2016 : 1366–1367).

2008 – 2013 : " *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı* ", KSSGM tarafından hazırlandı.

Türkiye'de kadın girişimcileri destekleyen kamu kurumları, sivil toplum ve özel kuruluşların kadın girişimciliğini çeşitli bakış açılarıyla ele almaları ve uygulamalarını farklı şekilde yapmaları, verilecek desteklerle ilgili stratejik birliğin oluşturulmasını güçleştirmektedir. Türkiye'de kadın girişimciler, bağımsız çalışan, risk alan, işini ve gelirini yöneten kadın girişimciden çok, aileye eve ek gelir sağlayan, böylelikle işsizliği ve yoksulluğu azaltan küçük işyeri sahipleri olarak destek görmektedirler (Çetindamar, 2005 : 197–205).

2.2.5. Türkiye'de Bölgesel Kalkınmada Kadın Girişimcilerin Rolü

Bir ülkenin kalkınması, sınırları içinde yer alan bölgelerin dengeli kalkınmasıyla gerçekleşmektedir. Sanayinin yoğunlaştığı ve göç alan merkezlerin gelişmesiyle, göç veren bölgeler yoksullaşmakta, verimsizleşmekte, bölgesel eşitsizlikler ortaya çıkmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin ; kaynakların etkili dağılımına, istihdam sorununa ve gelir dağılımının adaletine yönelik, bölgelerin ekonomik ve kültürel yapılarına göre üretecekleri çözümler ve politikalar ülke kalkınması için önemli olabilecektir (Anıl, 1982 : 15–16).

Türkiye'deki bölgelerde sektör yapılarında ve verimlilik düzeylerinde görülen ayrışmalar, bölgesel eşitsizliklere kaynak oluşturmaktadır. Az gelişmiş bölgelerde hakim sektör tarım olduğundan, tarımda verimliliği tarım dışında da yeni sektörlerin yaratılmasını sağlayacak uygulamalar ve alt yapı ihtiyaçlarının karşılanması, bölgelerin yerel kaynaklarını ekonomiye katmak için kadın iş gücünden ve istihdamından yararlanılması, bölgesel eşitsizlikleri azaltarak kalkınmayı sağlayacak çözümler arasında görülmektedir.

Kadınların iş gücüne katılımı, nüfusları ve üretecekleri değerler açısından kalkınmada önemli bir rol oynayabilecektir. Dünya genelinde yapılan araştırmalar kadınların kayıt dışında kalan çalışmalarının ülke Gayrisafi Milli Hasılalarının 1/3'ü ile 1/2'sini oluşturacağını göstererek, ekonomiye yapacakları katkıları ortaya koymaktadır. Türkiye'de aslen üretken durumda olan kadın emeği, cinsiyet ayrımcılığından dolayı ya evde ya da düşük ücretle emek yoğun işlerde olarak hak ettiği yerde değildir (Aztimur, 2005 : 44).

Kadınların istihdamı ve girişimcilik faaliyetlerinin kalkınmayla olan ilişkisi nedeniyle, ülkeler bu potansiyelden yararlanmak için kalkınma planlarında kadınların durumunu iyileştirmek ve kadın girişimcileri arttırmak amaçlı pozitif ayrımcı politikalara yönelmektedir.

Dünya Ekonomi Forumu'nun (WEF) 2018'de yayımladığı cinsiyet eşitsizliği, eğitim sağlık, iş yaşamı konularında 149 ülkenin incelendiği " Toplumsal Cinsiyet Uçurumu " raporuna göre Türkiye " cinsiyet eşitsizliğinde " 130'uncu, " kadınların ekonomiye katılımı ve fırsat eşitsizliğinde " 131'inci, eğitimde 106'ncı, sağlıkta 67'nci, politik katılımda 113'üncü sırada yer almaktadır (https://bianet.org).

Bu sıralama ülkemizdeki kadınların iş gücüne, istihdama katılımını ve fırsatlara ulaşmada karşılaştıkları zorlukları gözler önüne sermektedir. Kadınlarının eğitimsiz ve cinsiyet ayrımcılığıyla engellendiği toplumların kalkınmada başarılı olacaklarını ileri sürmek akılcı olmamaktadır.

Türkiye içinde yapılan araştırmalara bakıldığında ise 2017 yılında her 10 kadından 3'ünün istihdam edildiğini, 2018 Kasım ayında kadınların istihdam oranının % 29,1 olduğunu, bu oranla AB (% 45,9) ve OECD (% 44,4) ülkeleri ortalamalarının gerisinde kaldığı görülmektedir (DİSK / Genel – İş Sendikası, 2019 : 1).

Tablo 6. 2000'li Dönemlerde Kır – Kent Ayrımında Cinsiyete Göre İş Gücüne Katılım Oranları (15 – 64 Yaş Arası)

	TÜRKİYE			KENT			KIR		
	Toplam	**Erkek**	**Kadın**	**Toplam**	**Erkek**	**Kadın**	**Toplam**	**Erkek**	**Kadın**
Yıllar	**%**								
2000	46,7	68,9	24,9	40,2	65,4	15	56,4	71,1	39,4
2001	45,6	66,5	25,1	38,9	63,3	14,5	55,9	71,4	41
2002	44,4	63,9	25,3	38,1	60,7	15,5	54,3	69	40,2
2003	43,2	62,9	23,9	37,7	60,3	15,1	51,3	67,1	37,4
2004	41,3	62,7	20,8	37,1	60,5	14,6	51,4	68,3	35,6
2005	41,5	63,2	20,7	38,5	61,9	15,6	48,8	66,5	32,6
2006	41,5	62,9	21	38,9	61,7	16,3	48	66	31,8
2007	41,5	62,7	21	39	61,8	16,6	47,4	65,1	31,2
2008	41,7	62,6	21,6	39,2	61,5	17,3	47,7	65,4	31,4
2009	41,2	60,7	22,3	38,2	59,2	17,7	48	64,3	32,8
2010	43	62,7	24	40,1	61,5	19,3	49,6	65,4	34,7
2011	45	65,1	25,6	41,9	63,7	20,7	51,8	68,2	36,2
2012*	50	71	29,5	48,3	-	-	53,6	-	-
2013-2015	51,3	71,6	31,5	-	-	-	-	-	-
2017-2018	53	72,4	34,1	-	-	-	-	-	-

Kaynak : www.tuik.gov.tr verilerinden derlenmiştir.

***** TUİK 2012 yılından itibaren kır – kent ayrımını kaldırmıştır.

Cinsiyete göre iş gücünün dağılımına baktığımızda, toplam kadın iş gücünün 2000 – 2008 yılları arasında düşük orana sahip olduğu, bu oranın 2008'den itibaren arttığı görülmektedir. Tablo genelinde kadınların iş gücüne katılım oranları, erkeklere kıyasla çok düşük seyretmektedir. Kentlerde kadın iş gücü oranlarında artış yaşanırken, kırsalda bu oranın giderek düştüğü izlenmektedir. 2017 – 2018 yıl aralığında, iş gücüne katılım oranı erkeklerde % 72,4 iken kadınlarda bu oran % 34,1 olmuştur.

Tablo 7. Türkiye'de Seçilmiş Yıllar İtibarı İle Cinsiyetin İşteki Duruma Göre Dağılımı (%)

YILLAR	TÜRKİYE		KENT		KIR	
2004	**Kadın**	**Erkek**	**Kadın**	**Erkek**	**Kadın**	**Erkek**
Ücretli - Yevmiyeli	44,8	57,8	79,3	70,4	11,2	30,3
İşveren	1	6,5	1,7	8,1	0,3	3,2
Kendi Hesabına Çalışan	9,7	28	7,3	18,5	12	48,8
Ücretsiz Aile İşçisi	44,5	7,7	11,7	3,1	76,5	17,7
	TÜRKİYE		**KENT**		**KIR**	
2009	**Kadın**	**Erkek**	**Kadın**	**Erkek**	**Kadın**	**Erkek**
Ücretli - Yevmiyeli	51,1	63,4	79,7	74,6	15,5	38,8
İşveren	1,3	7,3	2,1	8,9	0,4	4,0
Kendi Hesabına Çalışan	12,8	23,9	10,1	14,4	16,0	44,8
Ücretsiz Aile İşçisi	34,8	5,4	8,1	2,1	68,1	12,4
	TÜRKİYE		**KENT**		**KIR**	
2013	**Kadın**	**Erkek**	**Kadın**	**Erkek**	**Kadın**	**Erkek**
Ücretli – Yevmiyeli	56,6	67,3	82	78,3	19,9	43,4
İşveren	1,2	6,1	1,8	7,3	0,4	3,4
Kendi Hesabına Çalışan	10,7	22,1	8,9	12,8	13,5	42,1
Ücretsiz Aile İşçisi	31,1	4,5	7,3	1,5	66,2	11,2
	TÜRKİYE					
2017	**TOPLAM**		**KADIN**		**ERKEK**	
Ücretli – Yevmiyeli	66,7		61,7		68,9	
İşveren	4,7		1,4		6,2	
Kendi Hesabına Çalışan	16,7		9,5		19,9	
Ücretsiz Aile İşçisi	11,9		27,4		5	

Kaynak : T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Türkiye'de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerin Analizi (2014), TÜİK İşgücü Anketi (2017)

Tablo 7’de görüldüğü gibi 2004’ten bu yana kadınların çalışma hayatına katılmalarında bir artış olduğu gözlemlenmektedir. İşveren oranı, Türkiye genelinde % 1’den 4,7’ye çıkmış olsa da 13 senelik bir süre içinde kadınların girişimcilik faaliyetlerinden halen uzak olduklarını bize göstermektedir. Girişimcilikte başarı getiren faktörlerden birinin iş deneyimi olduğu düşünülürse, kadınların istihdamındaki artışların kadın girişimcilerin çoğalmasına katkıda bulanacağı açıktır. Ücretsiz aile işçiliğinde yaşanan düşüş ise kadınların ücretli çalışmaya geçtiklerini ya da göç ettiklerini düşündürmektedir.

2002’de yapılan bir araştırmada ev işlerinin GSMH içindeki karşılığının 3 ayrı yöntemle hesaplanarak % 34 – 52 arasında değiştiğini, 2016’daki başka bir araştırma ise evdeki kadın emeğinin, aynı yılın ulusal gelirdeki payının, % 24 ila % 45 aralığında olduğunu bulgulamıştır (Başak vd. 2013 : 20–21). Görülen odur ki kadınlar sosyal hayat içinde eş, anne, çalışan olarak üretkenliklerini sürdürmekte ama karşılığını ekonomik olarak alamamaktadırlar.

Tablo 8. Türkiye'de İstihdamın Sektörlere Göre Dağılımı (%)

	Türkiye	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2017
Kadın	**Toplam**	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	Tarım	51	46	44	43	42	42	42	42	39	37	30
	Sanayi	16	16	16	15	15	15	15	14	14	15	14,4
	İnşaat	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0,9
	Hizmetler	33	37	40	41	42	43	42	43	46	48	54,7
Erkek	**Toplam**	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	Tarım	22	19	17	17	17	18	18	19	18	17	15,6
	Sanayi	22	22	23	23	23	21	22	22	22	22	20,7
	İnşaat	6	7	8	8	8	8	9	9	9	10	10,6
	Hizmetler	50	52	52	52	52	53	51	50	51	51	53,1

Kaynak : https://ailevecalisma.gov.tr verilerinden derlenmiştir.

Tablo 8'e göre kadınların 2004 yılından 2017'e ulaşan süreç içinde, tarım sektöründeki istihdam oranlarının giderek düştüğü görülmektedir. Sanayi ve inşaat sektöründe zaten az olan kadın istihdamı daha da azalmış durumdadır. Tarım sektörü kadınlar için hala belirleyici durumdadır. Hizmetler sektöründe kadın istihdamı giderek artmaktadır. Bu sektörde 2004'te % 33 olan kadın istihdamı 2017 yılında % 54,7'e yükselmiştir.

Kadın girişimcilerin artmasına yol açacak diğer bir faktör ise beşeri sermayenin dolayısıyla kalkınmanın unsurlarından biri olan eğitimdir. Yalnızca bireyleri değil, toplumu da ilgilendiren eğitim faaliyetleri, sağlık, kültür, ekonomi, çevre bilinci konularında toplumun ilerleyişini ve kalkınmanın sürekliliğini sağlayabilecek bir ortamı oluşturabilme potansiyeline sahiptir (Kopnina, 2014 : 80). Eğitim seviyesindeki artışlar, nitelikli iş gücünü ortaya çıkarma ve sosyal yapıya olan olumlu etkileri nedeniyle ülkelerin gelişmişlik seviyelerini de yükseltmektedir.

Tablo 9. Seçilmiş Yıllar İtibarı İle Türkiye'de Cinsiyete Ve Eğitime Göre İş Gücüne Katılım Oranları (%) (15 – 64 Yaş Arası)

YILLAR	TÜRKİYE		KENT		KIR	
2004	**Kadın**	**Erkek**	**Kadın**	**Erkek**	**Kadın**	**Erkek**
Bir Okul Bitirmeyen	16,9	46,5	6,3	39,6	31,0	53,7
İlköğretim	20,4	71,6	12,2	69,1	39,9	76,8
Lise	30,0	71,6	29,4	70,6	34,7	76,5
Yüksekokul, Üniversite	70,3	84,2	70,2	84,0	71,7	86,0
	TÜRKİYE		**KENT**		**KIR**	
2009	**Kadın**	**Erkek**	**Kadın**	**Erkek**	**Kadın**	**Erkek**
Bir Okul Bitirmeyen	16,4	46,6	7,6	45,8	26,6	47,3
İlköğretim	22,2	70,5	15,1	68,3	38,8	74,8
Lise	33,7	74,5	32,9	72,9	38,7	81,2
Yüksekokul, Üniversite	70,8	83,1	70,4	82,7	74,9	86,3
	TÜRKİYE		**KENT**		**KIR**	
2013	**Kadın**	**Erkek**	**Kadın**	**Erkek**	**Kadın**	**Erkek**
Bir Okul Bitirmeyen	18,5	47,6	9,6	48,3	28,0	46,8
İlköğretim	27,3	70,0	20,6	68,1	41,2	73,3
Lise	35,0	75,3	34,6	74,3	37,1	79,1
Yüksekokul, Üniversite	72,2	86,1	72,4	86,1	70,1	86,0
	TÜRKİYE					
2017*	**KADIN**		**ERKEK**			
Bir Okul Bitirmeyen	15,9		32,4			
İlköğretim	27,7		69,3			
Lise	34,3		71,6			
Meslek veya Teknik Lise	42,6		81,0			
Yüksekokul, Üniversite	72,7		86,4			

Kaynak : TÜİK 2017 İşgücü İstatistikleri, TÜİK Hane Halkı İşgücü İstatistikleri

* 2017 yılından itibaren TÜİK sadece Türkiye genelini baz alarak anket sonuçlarını paylaşmıştır

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007

Seçilmiş yıllarda cinsiyete ve eğitim düzeylerine göre iş gücüne katılımda, Türkiye genelinde bir okul bitirmeyen kadınların oranı 2004'te % 16.9 iken 2009'da % 16.4 , 2013'te %18.5 ve 2017'de % 15.9'dur. Kentlerde bir okul bitirmeyen kadınların iş gücüne katılımı ise 2004'te % 6.3 , 2009'da % 7.6 , 2013'te % 9.6'dır. Kırsalda bu eğitim düzeyinde iş gücüne katılım, 2004'te % 31, 2009'da % 26.6 , 2013'te % 28'dir. Kentlerde düşük olan bu oranın kırsaldaki yüksekliği tarım sektörünün belirleyiciliğini, kadınların bağ bahçe tarla işlerinde vasıfsız işçi olarak yer aldığını göstermektedir. Lise altı eğitim düzeyinde kadınların iş gücüne katılma oranları Türkiye genelinde 2004'te % 20.4 , 2009'da % 22.2 , 2013'te % 27.3 ve 2017'de % 27.7'dir.

Kentlerde lise altı eğitim düzeyinde kadınların iş gücüne katılım oranları 2004'te % 12.2 , 2009'da % 15.1 , 2013'te ise % 20.6'dır. Aynı eğitim düzeyinde kırsaldaki kadınların iş gücüne katılım oranları ise 2004'te % 39 , 2009'da % 38.8 ve 2013'te % 41.2'dir. Yıllar itibari ile bu eğitim seviyesinde kent ve kırda yaşayan kadınların iş gücüne katılımlarının arttığı görülmektedir. Lise düzeyinde eğitimli kadınların Türkiye genelinde iş gücüne katılım oranları 2004'te % 30 , 2009'da % 33.7 , 2013'te % 35 ve 2017'de % 34.3'tür. Teknik ve meslek lise mezunu kadınların oranı da 2017'de iş gücüne katılım oranı % 42.6'dır. Kentlerde lise eğitimini tamamlamış kadınların iş gücüne katılım oranları 2004'te % 29.4 , 2009'da % 32.9 , 2013'te % 34.6 iken kırsalda ise 2004'te % 34.7 , 2009'da % 38.7 ve 2013'te % 37.1'dir.

Üniversite eğitimli kadınların iş gücüne katılım oranları Türkiye genelinde 2004'te % 70.3 , 2009'da % 70.8 , 2013'te % 72.2 ve 2017'de % 72.7'dir.
Kentlerde bu eğitim düzeyinde oranlar 2004'te % 70.2 , 2009'da % 70.4 ve 2013'te % 72.4 olurken kırsalda bu oranlar 2004'te % 71.7 , 2009'da % 74.9 ve 2013'te % 70.1'dir.

Tabloya genel bakıldığında, eğitimin her aşamasında kadınlarla erkeklerin iş gücüne katılım oranlarında önemli farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır. Eğitim seviyesi yükseldikçe iş gücüne katılımın artması, eğitim ve iş gücü arasındaki bağı yansıtmaktadır. Kırsalda kente göre kadınların iş gücüne katılımı tarımdan dolayı yüksek olmaktadır. Lise ve lise altı eğitim seviyelerinde kırsaldaki kadınların iş gücüne katılım oranları benzerlik gösterirken kentlerde bu oranların arttığı görülmektedir. Üniversite eğitimli kadınların hem kentte hem kırda iş gücüne katılım oranlarının yüksekliği dikkat çekicidir.

2017 TÜİK Mart Haber Bülteni'nde yer alan verilere göre Türkiye'de 25 yaş üstünde okur yazar olmayan nüfus oranı % 5.4 , lise mezunu nüfus oranı % 19.5 , yüksekokul veya fakülte mezunu oranı % 15.5'tir. Kadınlarda bu oran sırasıyla % 9 , % 15.6 ve % 13.1 iken erkeklerde ise bu oran sırasıyla % 1.8 , % 23.5 ve % 17.9'dur (TÜİK Haber Bülteni, 2017).

Tüm bu verilerden anlaşılacağı gibi eğitim, toplumların gelişmesinde ve kadınların ekonomiye katılımında önemli bir faktördür. Eğitimde sağlanacak ilerlemeler, kadınları güçlendirerek, meslek sahibi olmalarında, özgüvenlerinin artmasında, haklarını bilen ve kullanabilen bireyler olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin azaltılmasında önemli bir rol oynayabilecektir. Gelecek kuşaklarda da etkisini gösterecek olan bu ilerlemeler, aile ve toplum refahının artmasına kaynak oluşturabilecektir.

2.2.6. Türkiye'de Kırsal Bölgelerde Kadın Girişimciliğinin Önemi

Kırsal bölgeler, ülkelerin idari yapılarına, arazi ve nüfus büyüklüklerine, tarımsal ürün çeşitliliğine göre değişiklik göstermekle birlikte, ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılık üretimlerinin yapıldığı, büyük şehirlerin dışında kalan, yaşam kalitesinin ve nüfus oranının az olduğu, sosyal yaşamda gelenekçi yapı özelliklerinin korunduğu bölgelerdir.

Kırsal bölgelerde yaşam, doğal kaynakların kullanımıyla orantılı olarak sürmekte, sosyoekonomik ve teknolojik gelişmelerin benimsenerek uygulanması zamana yayılmakta, üretim biçimlerinde ve sosyal ilişkilerde törelere, adetlere, geleneklere uygun davranılmaktadır (Özgen & Minsky, 2007 : 49–73).

Türkiye'de 2012 yılında yapılan, 6360 sayılı büyükşehir yasa değişikliği ile idari bölünüşteki yeni düzenlemelerle, 20.000'in altında nüfusa sahip, büyükşehir merkezlerinin dışında kalan ilçeler, köyler, beldeler, kırsal bölge olarak adlandırılmıştır (Ulusal Kalkınma Stratejileri, 2015 : 14).

2017 TÜİK verilerine göre kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki payı % 7.5'tur. Beldelerde ve köylerde mevcut nüfus 6.049.039 olup, bunun 2.984.451'i kadın, 3.604.942'si erkektir. Toplam nüfus içinde kırsalda kadınların % 7.4 ve erkeklerin % 7.6'lık payları bulunmaktadır (TÜİK, 2017).

Türkiye'de kırsal alanlarda yaşayan kadınlar, sosyal ve ekonomik açıdan dışlanmış durumdadır. Bu duruma kırsal yerleşim alanların dağınıklığı, parçalı tarım arazileri, geçimlik üretimin yaygınlığı, aile ve yakınların tepkisi, eğitim

yetersizliği, örgütlenmede görülen olumsuzluklar, kır kent arasındaki yaşam farklılıkları neden olmaktadır. Kadınlar bu koşullar altında ekonomiye dahil olamamakta, geleneksel aile yapısı içinde emek yoğun çalıştıkları halde gelirden pay alamamaktadırlar. Yaptıkları işler, ev işlerinin devamı olarak görülmektedir. Gelir ve sosyal güvencesi olan kadınlar, erkeğe kıyasla az sayıdadır. Kırsalda tarım dışında iş gücü imkanları sınırlıdır. Tarım sektörünün % 20'lik dilimine göre milli gelirden aldığı pay % 6.4'tür. Ama kırsalda yoksulluğun ve kişi başına düşen gelirin daha düşük olduğu bilinmektedir (Kızılaslan, 2016 : 32).

Kır – kent ayrımıyla yapılan 2013 TÜİK araştırmalarında kentlerde % 28 olan iş gücüne katılım oranı, kırsalda % 36.7'dir. Kırsalda kadınların iş gücünde 40 – 49 yaş aralığında (% 50'si), kentlerde ise 20 – 44 yaş aralığında oldukları tespit edilmiştir. Tarımda daralmalar söz konusu olduğunda, kırsaldaki kadınlar kentlere göç ederek iş gücü dışında kalmaktadırlar.

Tablo 10. Cinsiyete Göre Tarım Sektöründe İstihdam Edilen Nüfus (1000 Kişi)

YILLAR	TOPLAM	KADIN	KADIN (%)	ERKEK	ERKEK (%)
2004	5713	2565	44,9	3148	55,1
2005	5154	2367	45,9	2787	54,1
2006	4967	2295	46,8	2613	53,3
2007	4867	2288	47	2578	53
2008	5016	2354	46,9	2663	53,1
2009	5240	2445	46,7	2785	53,3
2010	5683	2724	47,9	2959	52,1
2011	6143	2944	47,9	3199	52,1
2012	6097	2872	47,1	3225	52,9
2013	6015	2826	47	3189	53
2014	5470	2533	46,3	2937	53,7
2015	5483	2527	46,1	2956	53,9
2016	5304	2384	44,9	2920	55,1
2017	5464	2471	45,3	2993	54,7

Kaynak : TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçlarından derlenmiştir

Tarım sektöründe istihdam edilen erkeklerin oranı % 54.7 iken kadınlarda bu oranların % 45.3 olduğu görülmektedir. 2004 ile 2008 arası sektörde çalışan kadın sayısının azaldığı görülürken, 2010 – 2013 arası yükselme gözlemlenmiştir. 2013'ten sonra oranda tekrar düşüş görülmüştür.

Tablo 11. Tarım Sektöründe İstihdam Edilen Kadınların İşteki Durumu (%) (15 – 64 Yaş Arası)

YILLAR	ÜCRETLİ VEYA YEVMİYELİ (%)	İŞVEREN (%)	KENDİ HESABINA (%)	ÜCRETSİZ AİLE İŞÇİSİ (%)
2004	5,3	0,2	13,1	81,3
2005	6,5	0,3	18,8	74,3
2006	6,8	0,4	18,9	73,9
2007	6,4	0,4	19,0	74,2
2008	7,2	0,6	17,0	75,2
2009	7,1	0,3	16,7	76,0
2010	8,0	0,4	15,6	76,0
2011	8,1	0,3	14,7	76,9
2012	7,4	0,3	14,4	77,9
2013	7,7	0,2	14,4	77,7
2014*	8,4	0,2	10,6	80,8
2015*	9,0	0,1	10,2	80,7
2016*	9,0	0,2	10,4	80,4
2017*	8,7	0,1	10,4	80,8

Kaynak : TÜİK Hane Halkı İşgücü Anket Sonuçlarından derlenmiştir

* 2014 yılından başlayarak yapılan yeni düzenlemeler sonucu eski serilerin (2004 – 2013) karşılaştırması yapılamamaktadır.

2004 – 2017 arası tarım sektöründe kadın istihdamının işteki durumuna bakıldığında en büyük oranların ücretsiz aile işçiliğinde olduğu görülmektedir. 2004 yılında % 81.3 olan oran, 2013 yılına kadar azalma eğilimi göstermişse de bu yıldan sonra tekrar yükselmiştir. Sektörde istihdam edilen kadınlar, ücretli veya yevmiyeli olarak % 8.7 , kendi hesabına çalışanlar % 10.4 , işveren olarak da % 0.1 oranlarına sahiptir. Ücretsiz aile işçiliği oranı, sektörde hakim olan yapıyı göstermektedir. İşveren olarak istihdamda yer alan kadınların düşük oranı Türkiye'de kırsal alanlardaki kadınların girişimcilik durumunu ortaya koymaktadır.

Ayrıca işyeri durumuna bakıldığında kadınların % 28'lik bölümünün tarlada çalıştığı, erkeklerde bu oranın % 15 olduğu görülmektedir. Gülçubuk (2017 : 573-582), Türkiye'de üretilen politikalarda, alınan önlemlerde, kentli kadınların öne çıkarıldığını, kırsaldaki kadınların ise ihmal edildiğini, oysa yoksulluğu çaresizliği en çok hisseden güvencesiz, geçici işlerde çalışan, eğitimden yoksun kalan kadınların kırsalda yaşadıklarını söylemektedir.

Kırsaldaki diğer sorunlardan biri eğitimsizlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ücretsiz aile işçisi veya vasıfsız olarak düşük ücretle çalışan kadınlar, eğitim kurumlarına ulaşamama, sosyokültürel yapı, maddi sıkıntılar gibi nedenlerden dolayı eğitimlerini sürdürememektedirler. 2013 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) verileri kırsaldaki kadınların ortalama eğitim süresinin 4.2 yıl olarak belirlemiştir.

Tablo 12. Tarımda İstihdam Edilen Nüfusun Cinsiyete Göre Eğitim Durumu (15 – 64 Yaş)

EĞİTİM DURUMU	KADIN (1000 KİŞİ)	ERKEK (1000 KİŞİ)	KADIN (%)	ERKEK (%)
OKURYAZAR OLMAYAN	508	121	21,3	4,1
LİSE ALTI EĞİTİM	1750	2394	73,4	81,9
LİSE / MESLEK OKULU EĞİTİMİ	98	307	4,1	10,5
YÜKSEKÖĞRETİM	28	98	1,2	3,5

Kaynak : TÜİK ADNKS, Ulusal Eğitim İstatistikleri (2016)

Tabloya bakıldığında erkek ve kadınların eğitim düzeyleri genelde düşük olmakla birlikte kadınların erkeklere göre eğitimden daha uzak kaldıkları görülmektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe ücretlerin yükselmesi beklenebilecek bir durum iken kırsalda erkeklerle aynı eğitim seviyesinde ve aynı işi yapan mevsimlik tarım işçisi kadınlar % 28.26, sürekli tarım işçisi kadınlar % 17.34 oranlarında erkeklerden daha düşük ücret almaktadırlar (TÜİK, 2016). Kadınlar, tarımda çoğunluğu oluşturmalarına karşın emeklerinin karşılığını alamamakta, toplum içindeki yerlerini iyileştirememektedirler. Bu verilerin ışığında kırsal bölgelerde yaşayan kadınların girişimciliğe yöneltilmesinin gelirlerinde, eğitimlerinde ve toplumsal konumlarının değişiminde önemli bir faktör olduğu görülebilecektir. Ekmeğini tarım ve hayvancılıkla kazanan kırsal bölge insanının, mevsim değişiklikleri, iklim şartlarından kaynaklanabilecek üretim miktarlarındaki değişkenlikler, hayvan hastalıkları gibi nedenlerle hep aynı geliri elde etmeleri güç olmaktadır. Tarım dışında kazanç elde edebilecekleri girişimcilik faaliyetlerini destekleyecek politikaları üretmek ve uygulamak,

istihdamı arttırıcı ve yoksulluğu azaltıcı kadınlara ek gelir getirebilecek küçük ve orta ölçekli işletmelerin kurulması, gelişmekte olan ülkelerin üzerinde durması gereken konulardan biridir (Gülçubuk vd, 2011 : 13).

Kırsal bölgelerdeki kadınların girişimciliğe teşvik edilmesi, yerel ekonomilerin gelişmesine, var olan sektörlerin yanında yeni sektörlerin oluşmasına, ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların kendi gelirlerini kazanarak güçlenmesine, bölgesel dengesizliklerin azaltılmasına ve kırsal kalkınmaya yarar sağlayabilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSANİ GELİŞMİŞLİK, KÜRESEL GİRİŞİMCİLİK VE KALKINMA ENDEKSLERİNDE SEÇİLMİŞ ÜLKELERİN VE TÜRKİYE'NİN KONUMU

Çalışmanın son bölümünde 2000 – 2017 dönemindeki insani gelişmişlik ve alt bileşen endeksleri ile küresel girişimcilik ve kalkınma endeksine yer verilmiştir. Karşılaştırmalar 2017 yılı insani gelişmişlik endeksinde ilk ve son sıralarda yer alan 3 ülkeyi ve Türkiye'yi kapsamaktadır. Bu seçimde amaçlanan en iyi ve en kötü örnekler ile Türkiye'yi kıyaslamaktır.

3.1. 2000'li Dönemlerde İnsani Gelişmişlik, Doğumda Beklenen Yaşam, Beklenen Okul Ve Okullaşma Yılları, Kişi Başı GSMH (Satın Alma Gücü) Endeksleri

189 ülkenin yer aldığı İGE'de Norveç birinci, İsviçre ikinci, Avustralya üçüncü, Türkiye 64'üncü sırada yer alırken, Güney Sudan 187'inci, Orta Afrika Cumhuriyeti 188'inci ve Nijer 189'uncu sırada bulunmaktadır. Puanlamada OECD ortalaması 0,895 iken Dünya ortalaması 0,728'dir.

Birinci sırayı bırakmayacakmış gibi duran Norveç'te eğitimin parasız olması, çalışan babaların % 90'a yakın bölümünün en az 12 hafta izin kullanabilmesi, annelerin doğum izinlerinde aldıkları 12 ay maaş, çocuk bakımı için ek para yardımı gibi sosyal düzenlemeler, ülkeyi insani gelişmişlikte üst sıraya taşıyan nedenler arasındadır. Son sıralarda yer alan ülkelerde ise sürekli yaşanan iç savaşlar ve darbeler söz konusudur.

Tablo 13. İnsani Gelişmişlik Endeksi (2000 – 2017)

YILLAR	NORVEÇ HDI	İSVİÇRE HDI	AVUSTRALYA HDI	TÜRKİYE HDI	GÜNEY SUDAN HDI	ORTA AFRİKA CUMHURİYETİ HDI	NİJER HDI
2000	0, 917	0, 889	0, 898	0, 655	-	0, 309	0, 252
2001	0, 916	0, 891	0, 900	0, 662	-	0, 311	0, 258
2002	0, 918	0, 891	0, 903	0, 672	-	0, 312	0, 263
2003	0, 924	0, 896	0, 904	0, 679	-	0, 311	0, 266
2004	0, 934	0, 901	0, 907	0, 685	-	0, 315	0, 274
2005	0, 932	0, 905	0, 908	0, 690	-	0, 319	0, 283
2006	0, 936	0, 912	0, 911	0, 701	-	0, 325	0, 289
2007	0, 938	0, 915	0, 915	0, 708	-	0, 331	0, 294
2008	0, 938	0, 917	0, 920	0, 710	-	0, 337	0, 303
2009	0, 938	0, 927	0, 921	0, 718	-	0, 343	0, 308
2010	0, 942	0, 932	0, 923	0, 734	0, 413	0, 351	0, 318
2011	0, 943	0, 932	0, 925	0, 753	0, 416	0, 358	0, 325
2012	0, 942	0, 935	0, 929	0, 760	0, 388	0, 365	0, 326
2013	0, 946	0, 938	0, 931	0, 771	0, 392	0, 344	0, 340
2014	0, 946	0, 939	0, 933	0, 778	0, 397	0, 349	0, 345
2015	0, 948	0, 942	0, 936	0, 783	0, 399	0, 357	0, 347
2016	0, 951	0, 943	0, 938	0, 787	0, 394	0, 362	0, 351
2017	0, 953	0, 944	0, 939	0, 791	0, 388	0, 367	0, 354

Kaynak : hdr.undp.org verilerinden derlenmiştir

2010'da yapılan son güncellemeler İGE puanlamalarında gelirin etkisini azaltarak eğitim ve sağlığın etkilerini çoğaltmıştır.

Önem sırasına göre ortalama okullaşma yılında oluşacak 0.5'lik artış, 0.006 puan, beklenen okullaşma yılında 0.005 puan, doğum sonrası yaşam beklentisinde 1 yıllık artış, 0.004 puan, kişi başı GSMH'de 1000 dolarlık artış 0.002 puan olarak ülkelerin endeks değerlerini yükseltmektedir. İGE'de veri kaynağı olarak BM UNDESA nüfus sistemi, UNESCO istatistik enstitüsü (UİS), Barro-Lee, World Bank, IMF, OECD'nin yanı sıra ulusların resmi istatistik kurumlarının sunduğu veriler kullanılmaktadır. Ulusal raporları hazırlayan kuruluşlarının (Türkiye'de TUİK) verileri güncel halde UNDP kurumlarına iletmeleri ülkelerin endeksteki yerinin sağlıklı saptanması açısından önem arz etmektedir.

Türkiye'nin de İGE'de yükselmesinde yükselen yaşam beklentisi ve sağlık sektöründeki gelişmelerin etkili olduğu görülmektedir. 2017'e kadar olan süreçte ortalama % 1.16'lık oranlı yıllık büyümesiyle Türkiye, İGE'de yükselen bir grafiğe sahiptir. 0.791 puanla OECD ortalamasının altında, Dünya ortalamasının üstündedir.

Tablo 14. İGE'nin Bileşenlerinden Doğumda Beklenen Yaşam Süresi Endeksi (2000 – 2017)

YILLAR	NORVEÇ	İSVİÇRE	AVUSTRALYA	TÜRKİYE	GÜNEY SUDAN	ORTA AFRİKA CUMHURİYETİ	NİJER
2000	78,8	79,9	79,6	70	49,2	43,9	49,9
2001	79,0	80,1	79,9	70,6	49,6	43,8	50,5
2002	79,2	80,4	80,2	71,1	50,0	43,7	51,1
2003	79,5	80,6	80,5	71,6	50,4	43,8	51,8
2004	79,7	80,9	80,7	72,1	50,8	44,1	52,4
2005	80,0	81,2	81,0	72,5	51,2	44,5	53,1
2006	80,2	81,4	81,2	72,9	51,6	45,0	55,8
2007	80,5	81,7	81,4	73,2	52,1	45,6	54,6
2008	80,7	81,9	81,6	73,5	52,6	46,2	55,4
2009	80,9	82,1	81,7	73,9	53,1	46,9	56,1
2010	81,1	82,3	81,9	74,2	53,7	47,6	56,8
2011	81,3	82,5	82,1	74,4	54,2	48,3	57,3
2012	81,5	82,6	82,2	74,7	54,8	49,0	58,2
2013	81,7	82,8	82,4	75	55,3	49,8	58,7
2014	81,9	83,0	82,6	75,2	55,8	50,6	59,2
2015	82,0	83,1	82,7	75,5	56,3	51,4	59,7
2016	82,2	83,3	82,9	75,8	56,8	52,2	60,1
2017	82,3	83,5	83,1	76	57,3	52,9	60,4

Kaynak : hdr.undp.org verilerinden derlenmiştir

Hedef değerleri en çok 83.2 , en az 20 yıl olarak belirlenmiş olan endeksin oluşturulmasında ülkelerdeki bebek ölüm hızı oranı dikkate alınmaktadır.

Doğumda beklenen yaşam süresi endeksinde 2000 – 2017 yılları arasında Norveç'te yaşam süresi 3.5 yıl artarak 78.8'den 82.3'e , İsviçre'de 3.6 yıl artarak 79.9'dan 83.5'e , Avustralya'da 3.5 yıl artarak 79.6'dan 83.1'e yükselmiştir. Aynı yıl aralığı içinde yaşam süresi Güney Sudan'da 8.1 yıl artarak 49.2'den 57.3'e , Orta Afrika Cumhuriyeti'nde 9 yıl artarak 43.9'dan 52.9'a , Nijer'de 10.5 yıl artarak 49.9'dan 60.4'e yükselmiştir. Türkiye'de ise 2000 yılında 70 olan doğumda beklenen yaşam süresi 6 yıl artarak 2017'de 76'ya çıkmıştır.

Tablo 15. İGE'nin Bileşenlerinden Beklenen Okul Yılı Endeksi (2000 – 2017)

YILLAR	NORVEÇ	İSVİÇRE	AVUSTRALYA	TÜRKİYE	GÜNEY SUDAN	ORTA AFRİKA CUMHURİYETİ	NİJER
2000	17,5	15,2	20,5	11,1	-	5,3	2,9
2001	17,1	15,2	20,1	11,6	-	5,4	2,9
2002	17,1	15,0	20,6	12	-	5,6	3,0
2003	17,5	15,1	20,7	12,1	-	5,7	3,1
2004	17,6	15,2	20,3	12	-	5,9	3,4
2005	17,5	15,2	20,3	11,9	-	6,0	3,6
2006	17,6	15,3	19,0	12,3	-	6,2	3,8
2007	17,6	15,3	19,1	12,6	-	6,3	3,9
2008	17,4	15,3	19,1	12,5	-	6,4	4,2
2009	17,4	15,4	19,5	13	-	6,6	4,4
2010	17,6	15,6	19,8	13,8	4,9	6,8	4,7
2011	17,6	15,7	20,1	14,3	4,9	7,0	5,0
2012	17,5	15,8	20,3	14,4	4,9	7,0	5,3
2013	17,7	15,9	20,4	14,8	4,9	7,1	5,3
2014	17,7	16,0	20,4	15,2	4,9	7,1	5,3
2015	17,7	16,2	23,3	15,2	4,9	7,1	5,3
2016	17,9	16,2	22,9	15,2	4,9	7,2	5,4
2017	17,9	16,2	22,9	15,2	4,9	7,2	5,4

Kaynak : hdr.undp.org verilerinden derlenmiştir

Hedef değerleri en çok 20.6 en az 0 olan endeksin OECD ortalaması 16.2 , Dünya ortalaması 12.7'dir. Beklenen okul yılı endeksi, ülkelerdeki eğitimin yaygınlığını gösterir ve 25 yaş üstündeki kişilerin hayatları süresince gördükleri eğitimin ortalamasından oluşur. Eğitimin kalitesi açısından fikir vermemektedir. 2000 – 2017 yılları arasında Norveç, beklenen okul yılı endeksinde puanını 0.4

oranında arttırarak 17.5'ten 17.9'a , İsviçre 1 puan arttırarak 15.2'den 16.2'ye , Avustralya puanını 2.4 oranında arttırarak 20.5'ten 22.9'a yükseltmiştir. Güney Sudan'ın 2010 – 2017 yılları arasında puanı 4.9'dur. Orta Afrika Cumhuriyeti 2000 yılında 5.3 olan puanını 1.9 arttırarak 2017'de 7.2'ye yükseltmiştir. Nijer 2000'de 2.9 olan puanını 2.5 oranında yükselterek 5.4'e çıkarmıştır. Türkiye 2000 yılında 11.1 olan puanını 4.1 arttırarak 15.2'ye çıkarmış ve endekste 48.sırayı almıştır.

Tablo 16. İGE'nin Bileşenlerinden Ortalama Okul Yılı Endeksi (2000 – 2017)

YILLAR	NORVEÇ	İSVİÇRE	AVUSTRALYA	TÜRKİYE	GÜNEY SUDAN	ORTA AFRİKA CUMHURİYETİ	NİJER
2000	12,0	11,4	11,9	5,5	-	2,9	1,1
2001	12,1	11,6	11,9	5,6	-	2,9	1,1
2002	12,2	11,7	11,8	5,7	-	3,0	1,2
2003	12,7	11,8	11,8	5,8	-	3,1	1,2
2004	12,4	11,9	11,7	5,9	-	3,2	1,3
2005	12,5	12,0	11,9	6	-	3,3	1,3
2006	12,6	12,3	12,0	6,1	-	3,3	1,3
2007	12,7	12,6	12,3	6,2	-	3,4	1,4
2008	12,7	12,9	12,4	6,3	4,8	3,4	1,4
2009	12,7	13,3	12,5	6,5	4,8	3,5	1,4
2010	12,8	13,3	12,6	6,7	4,8	3,6	1,4
2011	12,6	13,3	12,7	7,2	4,8	3,7	1,5
2012	12,6	13,4	12,6	7,5	4,8	3,8	1,6
2013	12,7	13,4	12,6	7,7	4,8	4,0	1,7
2014	12,5	13,4	12,7	7,6	4,8	4,1	1,7
2015	12,5	13,4	12,8	7,8	4,8	4,2	1,8
2016	12,6	13,4	12,9	8	4,8	4,3	1,9
2017	12,6	13,4	12,9	8	4,8	4,3	2,0

Kaynak : hdr.undp.org verilerinden derlenmiştir

Hedef değerleri en çok 13.2 , en az 0 olan endeksin OECD ortalaması 12 iken Dünya ortalaması 8.4'tür. Ortalama okul yılı endeksinde 2000 – 2017 yılları arasında Norveç, endeks puanını 0.6 oranında yükselterek 12'den 12.6'ya , İsviçre endeks puanını 2 puan yükselterek 11.4'ten 13.4'e , Avustralya 1 puan arttırarak 11.9'dan 12.9'a çıkarmıştır. Güney Sudan'ın puanı 2008'den 2017 yılına kadar

4.8 olarak belirlenmiştir. Orta Afrika Cumhuriyeti endeks puanını 1.4 yükselterek 2.9'dan 4.3'e , Nijer endeks puanını 0.9 oranında yükselterek 1.1'den 2'ye çıkarmıştır. Türkiye ise 2000'de 5.5 olan endeks puanını 2018'de 2.5 oranında yükselterek 8'e çıkarmıştır. Türkiye bu puanla OECD ülkeleri ortalamasının altındadır. Bu endeksteki sırası 111'dir.

Tablo 17. İGE'nin Bileşenlerinden Kişi Başı GSMH Endeksi (Satın Alma Gücü Paritesine Göre **[$]**)

YILLAR	NORVEÇ	İSVİÇRE	AVUSTRALYA	TÜRKİYE	GÜNEY SUDAN	ORTA AFRİKA CUMHURİYETİ	NİJER
2000	57.238	53.875	34.536	13.656	-	893	727
2001	58.904	52.890	34.753	12.518	-	886	755
2002	59.540	51.994	35.736	13.208	-	862	764
2003	59.898	53.625	36.313	13.767	-	792	763
2004	61.678	54.533	37.299	14.946	-	792	734
2005	63.424	56.993	37.638	16.129	-	801	761
2006	63.793	58.382	38.042	17.060	-	824	778
2007	64.772	56.420	38.971	17.730	-	840	773
2008	64.168	52.930	39.729	17.656	2.145	852	813
2009	62.932	55.667	39.888	16.580	2.165	862	775
2010	62.910	58.957	39.920	17.804	2.094	885	808
2011	62.645	56.460	40.210	19.490	2.132	909	795
2012	63.438	57.131	41.486	20.128	1.142	944	846
2013	63.488	57.567	42.123	21.453	1.177	595	853
2014	65.684	57.472	42.490	22.203	1.266	600	888
2015	67.028	58.280	43.138	23.125	1.264	624	889
2016	67.340	57.636	43.637	23.500	1.115	644	898
2017	68.012	57.625	43.560	24.804	963	663	906

Kaynak : hdr.undp.org verilerinden derlenmiştir

Hedef değerleri en az 163 $, en çok 108.211 $ olan endeksin OECD ortalaması 39.595 $ iken Dünya ortalaması 15.295 $ olarak belirlenmiştir. Kişi başı GSMH endeksi 2011 yılı satın alma gücü temel alınarak hesaplanmıştır. 2000 – 2017 yılları arasında Norveç'in kişi başı GSMH'sı 10.774 $ artarak 57.238 dolardan 68.012 dolara , İsviçre'nin kişi başı GSMH'sı 3.750 $ artarak 53.875 dolardan 57. 625 dolara , Avustralya'nın kişi başı GSMH'sı 9.024 $ artarak 34.536 dolardan 43.560 dolara yükselmiştir. Güney Sudan'ın 2008'de 2.145 $ olan kişi başı GSMH'sı 2017 yılında 1.182 dolar kayıpla 963 dolara inmiştir. Orta Afrika Cumhuriyeti'nin 2000 yılında 893 dolar olan kişi başı GSMH'sı 2017 yılında 230 dolar kayıpla 663 dolara düşmüştür. Nijer 2000 yılında 727 dolar olan kişi başı GSMH'sını 2017 yılında 179 dolar arttırarak 936 dolara çıkarmıştır. Türkiye ise 2000 yılında 13.656 $ olan kişi başı GSMH'sını 11.148 dolar arttırarak 2017'de 24.804 dolara çıkarmıştır. Türkiye'nin bu endeksteki yeri 50. sıradadır.

3.2. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi (TCEE), 100.000 canlı doğumda anne ölüm oranı, 15 – 19 yaş arasında 1000 kadın başına doğum sayısı (Ergen doğum oranı), kadınlar tarafından sahiplenilmiş meclisteki sandalye payı, 25 yaş üstü kadınların eğitiminde en az orta öğretimi bitirme oranı, kadın ve erkek iş gücüne katılım oranı ölçümleri ile hesaplanan bir endekstir. Dünya ortalaması 0, 560 puandır. Oranlardaki yükselmeler, İGE'nin tersi olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin fazla olduğunu göstermektedir.

Tablo 18. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (2000 – 2017)

YILLAR	NORVEÇ	İSVİÇRE	AVUSTRALYA	TÜRKİYE	GÜNEY SUDAN	ORTA AFRİKA CUMHURİYETİ	NİJER
2000	0, 108	0, 094	0, 160	0, 591	-	0, 706	0, 797
2005	0, 085	0, 073	0, 139	0, 564	-	0, 686	0, 702
2010	0, 065	0, 057	0, 133	0, 418	-	0, 678	-
2011	0, 062	0, 056	0, 129	0, 374	-	0, 664	0, 682
2012	0, 060	0, 053	0, 127	0, 360	-	0, 662	0, 678
2013	0, 057	0, 048	0, 122	0, 348	-	-	0, 673
2014	0, 054	0, 046	0, 121	0, 340	-	-	0, 668
2015	0, 052	0, 044	0, 118	0, 326	-	-	0, 666
2016	0, 050	0, 040	0, 111	0, 316	-	0, 681	0, 658
2017	0, 048	0, 039	0, 109	0, 317	-	0, 673	0, 649

Kaynak : hdr.undp.org verilerinden derlenmiştir

2018 Dünya Ekonomik Forumu (WEF) verilerine göre, cinsiyet ayrımcılığının en az olduğu ülkeler ; İzlanda, Norveç, İsveç, Finlandiya olurken, en fazla olduğu ülkeler ise Irak, Pakistan ve Yemen'dir. 149 ülke için yapılan ölçümlerde Türkiye, 130. Sırada bulunmaktadır. 2005 yılında 105. Sırada olan Türkiye, 2017 itibariyle 25 basamak gerilemiş görülmektedir. Rapora göre, " Kadınların Ekonomik ve Fırsat Eşitliği " konusunda 136'ıncı, eğitimde 106'ıncı, sağlıkta 67'inci, politik katılımda 113'üncü sırada bulunan Türkiye'de kadınların iş gücüne katılımı artmış olsa da erkekler ile aralarında ücret farkı oranı % 51 olarak tespit edilmiştir (www.bianet.org).

Dünyanın insani sermaye varlığının % 38'i kadınlardan oluşmaktadır. Kadınlar ve erkekler arasındaki cinsiyet eşitsizliği nedeniyle, ortalama 23.6 bin dolar kişi

başı kayıp bulunmakta ve ülkenin geliri arttıkça bu kayıplarda artış yaşanmaktadır. Cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan insani sermaye varlığındaki kaybın büyüklüğü 160.2 trilyon dolar olarak hesaplanmıştır. Cinsiyetler arası gelir eşitliğinin sağlanması durumunda dünya insani sermayesinde % 21.7 , ülkelerin toplam zenginliğinde ise % 14.7 artış olacağı yapılan hesaplamalarda görülmüştür (www.skdturkiye.org).

3.3. Küresel Girişimcilik ve Kalkınma Endeksi (GEDI)

Girişimcilik kavramını tanımlayan faktörlerin çokluğu ulusal ve uluslararası ölçümlerde, sistemi oldukça karmaşık bir hale sokmaktadır. Konuyla ilgisi olanlar, Küresel Girişimcilik Monitörünü (GEM), OECD – Avrupa İstatistik Ofisi (EUROSTAT) girişimcilik göstergelerini, Flash Girişimcilik Anketini, Dünya Bankası Girişimcilik Araştırmalarını referans olarak almaktadır. Tüm bu çalışmaları tek bir kurum çatısı altında toplayabilmek için 2008 yılında Acs ve Szerb, Küresel Girişimcilik ve Kalkınma Endeksini (GEDI) oluşturmuşlardır (Karadağ, 2017 : 9). GEDI, ABD'de bulunan Küresel Girişimcilik ve Kalkınma Enstitüsünün, ulusların girişimcilik ekosistemlerini ölçtüğü ve kıyasladığı bir endekstir. Ölçümleri yaparken kişisel verileri (Fırsat tanıma, yetenekler, risk alma vb.) kurumsal verilerle (Eğitim, kentleşme, ekonomik özgürlükler vb.) birleştirerek iş kurma girişimciliğini, yenilikçi üretimi öne alarak ekonomiyi büyüten girişimcilikten ayırır.

Alt bileşenlerinde ülkelerin eğitimi ve teknolojik seviyeleri, insan kaynakları, kültürel yapıları gibi faktörlerin olduğu küresek kalkınma ve girişimcilik endeksinde yenilik odaklı ülkeler ilk sıraları paylaşmaktadır. 2018'de 137 ülkenin yer aldığı endekste ABD, 83.4 puan ile başı çekmektedir (https://thegedi.org). İnsani gelişmişlik endeksinde ilk üç sırayı paylaşan ülkelerden Norveç, İsviçre ve Avustralya, bu endekste de ilk 20 ülke arasında bulunmaktadır. Türkiye verimlilik

odaklı ekonomi olarak 44.5 puan ile 37. Sırada yer almaktadır. Tablo 18'de İGE'de ilk üç sırayı paylaşan ülkelerin ve Türkiye'nin GEDI puanları ve sıralamaları, İGE değerleri ve gelir eşitsizliğini gösteren Gini Katsayıları birlikte verilmiştir.

Tablo 19. Küresel Girişimcilik Endeksi, Gini Katsayısı ve İGE Değerleri Tablosu

ÜLKELER	YILLAR								
	ENDEKS DEĞERLERİ	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Norveç	GEDI SIRALAMASI	8	10	9	9-10*	14	15	20	22	21
	GEDI PUANI	62,0	53,0	49,0	55,0	65,1	65,6	61,1	55,9	56,6
	İGE DEĞERİ	0,942	0,943	0,942	0,946	0,946	0,948	0,951	0,953	-
	GINI KATSAYISI	0,249	0,250	0,253	0,252	0,257	0,272	0,262	0,262	0,248
	TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ ENDEKSİ	0,065	0,062	0,060	0,057	0,054	0,052	0,050	0,048	-
İsviçre	GEDI SIRALAMASI	7	7	7	8	5	9	8	2	2
	GEDI PUANI	63,0	56,0	54,0	56,0	70,9	68,6	67,8	78,0	80,4
	İGE DEĞERİ	0,932	0,932	0,935	0,938	0,939	0,942	0,943	0,944	-
	GINI KATSAYISI	0,298	0,289	0,285	0,297	0,296	0,282	0,282	0,282	0,292
	TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ ENDEKSİ	0,057	0,056	0,053	0,048	0,046	0,044	0,040	0,039	-
Avustralya	GEDI SIRALAMASI	11	11	3	4	2	3	3	7	5
	GEDI PUANI	60,0	51,0	56,0	62,0	77,8	77,6	78,0	72,5	75,5
	İGE DEĞERİ	0,923	0,925	0,929	0,931	0,933	0,936	0,938	0,939	-
	GINI KATSAYISI	0,325	0,310	0,326	0,323	0,337	0,337	0,330	-	-
	TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ ENDEKSİ	0,133	0,129	0,127	0,122	0,121	0,118	0,111	0,109	-
Türkiye	GEDI SIRALAMASI	43	37	36	45-46*	39	25	28	36	37
	GEDI PUANI	27,0	27,0	29,0	32,0	44,7	54,6	52,7	43,7	44,5
	İGE DEĞERİ	0,734	0,753	0,760	0,771	0,778	0,783	0,787	0,791	-
	GINI KATSAYISI	0,403	0,403	0,399	0,390	0,398	0,404	0,404	0,405	0,408
	TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ ENDEKSİ	0,418	0,374	0,360	0,348	0,340	0,326	0,316	0,317	-

Kaynak: https://thegedi.org, data.oecd.org, chartbookofeconomicinequality.com, accoss.org.au sitelerinin verilerinden derlenmiştir.

***** Çift haneli rakamlar aynı puana sahip başka ülkeler olduğunu göstermektedir.

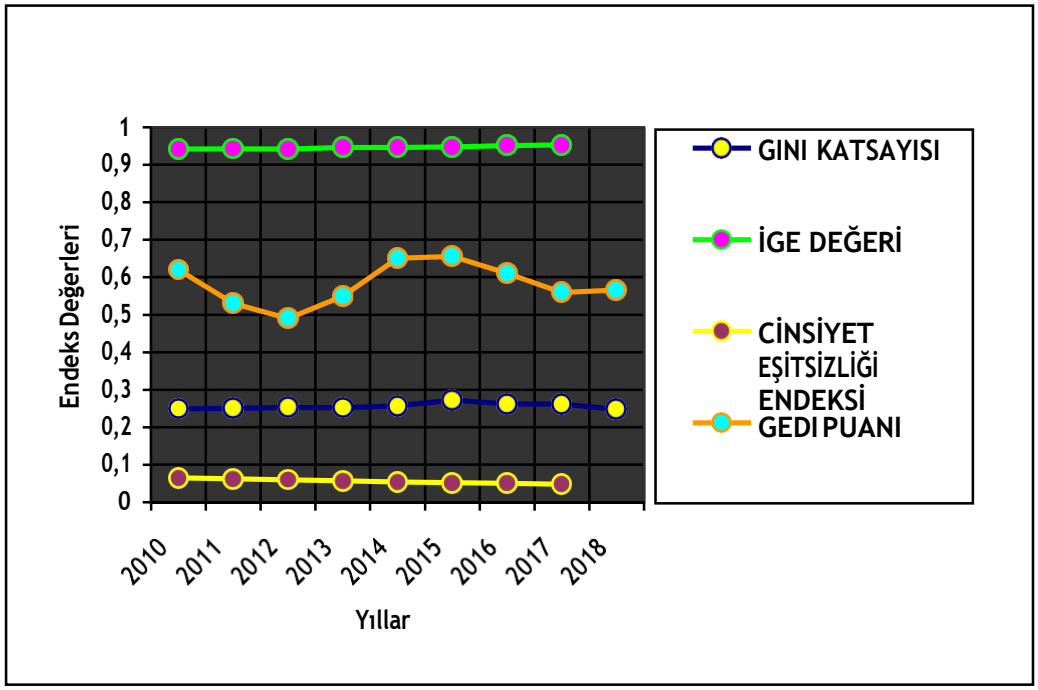
Tablo 18'e bakıldığında İsviçre ve Avustralya'nın 2010 – 2018 yılları arasında GEDI endeksinde daha üst sıralara çıktığı, buna karşılık Norveç'in 8. Sıradan 21. sıraya gerilediği görülmektedir. Norveç'in bu gerilemesine devletin sağladığı sosyal yardımların ve yaşlanan nüfusun neden olduğu düşünülmektedir. Türkiye'nin sıralaması bu yıllar arasında dalgalı bir seyir izlemektedir. Endeksin ülke profillerinde girişimcilik ekosistemini oluşturan faktörlere bakıldığında Türkiye'nin ;

- Bireysel girişimcilik skorunun % 68
- Kurumsal skorunun % 54
- Uluslararası rekabet gücünün % 40
- Risk Sermayesinin % 80
- Rekabet gücünün % 30
- Kültürel desteğinin % 34
- Fırsat değerlendirmesinin % 35
- Teknolojiyi etkin kullanımının % 47
- Risk kabullenmesinin % 25
- Beşeri sermayesinin % 34
- Süreç yeniliğinin % 42
- İş ağı geliştirmesinin % 32
- Ürün yeniliği % 100 olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin risk kabullenmesi zayıf, ürün yeniliği güçlüdür (https://thegedi.org). Girişimciliğe verilen kültürel destek ve beşeri sermaye oranı düşük seviyelerdedir. Bu, eğitimin kalkınmadaki önemini ortaya çıkarmaktadır.

Gini Katsayısı, ülkelerin kişisel gelir dağılımında adaleti sağlayıp sağlayamadıklarını ölçmek için yararlanılan bir katsayıdır. Katsayının değerleri 0 – 1 arasındadır. Sıfıra yakın katsayılar gelir dağılımındaki adaleti gösterirken, bire yaklaşan katsayılar ise gelir dağılımındaki adaletsizliği vermektedir. 2018 Gini Katsayısı Norveç için 0,248 İsviçre için 0,292'dir. Avustralya'nın en son verisi 2016 yılına ait olup 0,330'dur. Türkiye için bu katsayı 0,408'dir. Bu oran, gelir dağılımında bozulma yaşandığını, en yüksek gelir ile en düşük gelir arasında 7.8 kat fark olduğunu göstermektedir (http://www.mahfiegilmez.com).

Grafik 1. Norveç'in Endeks Değerleri

İGE Puanı : 0.953 ve 1. sıradadır

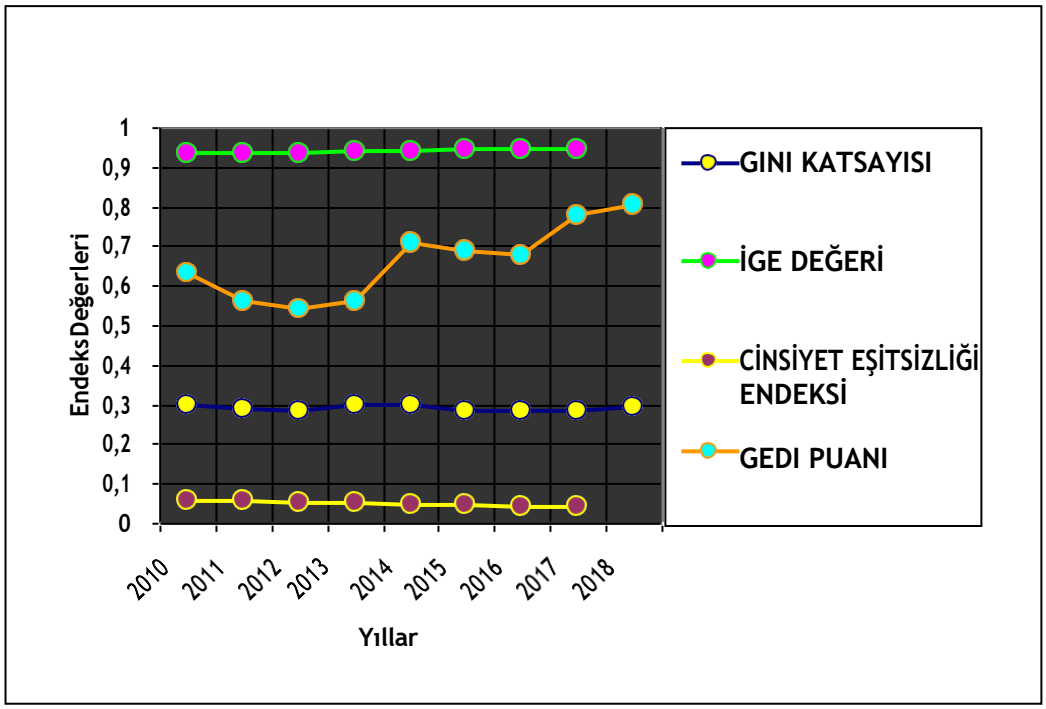
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Puanı : 0.048 kadın erkek eşitliği yüksektir

Gini Katsayısı : 0.248 ve kişi başı GSMH dağılımı adildir

Küresel Girişimcilik ve Kalkınma Puanı : 56.6 ve 137 ülkede 21. sıradadır

1970'lerde deniz sınırları içinde bulunan petrolün devlet politikası olarak halkın yararına kullanılmasına karar verilmesi ile refah seviyesi artmıştır. Küresel ısınmaya karşı 1991'de karbon vergisini getiren ilk ülkedir. Ayrımcılıkla, trafikle vb. konularda düzenli seminerlerle halkın bilgisi sürekli güncellenmektedir. Adaletin ve düzenin korunması için bir çok zorunlu uygulama mevcuttur. Ülkede okuma yazma oranı % 100 , yaşam süresi uzun, suç oranı çok düşüktür. 2019'da 167 ülkenin katıldığı kadın barış ve güvenlik endeksine göre kadınların yaşam kalitesinin en yüksek olduğu ülkedir. 2019 kadın barış ve güvenlik endeksinde 1. sıradadır.

Grafik 2. İsviçre'nin Endeks Değerleri

İGE Puanı : 0.944 ve 2. sıradadır

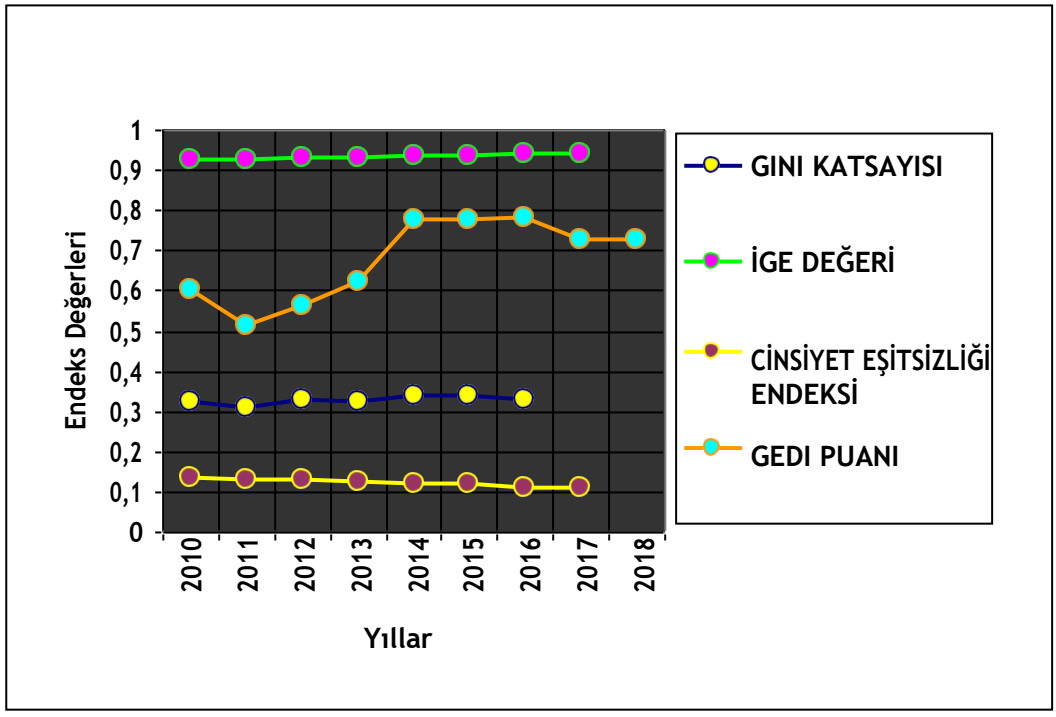
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Puanı : 0.039 ve kadın erkek eşitliği yüksektir

Gini Katsayısı : 0.292 ve kişi başı GSMH dağılımı adildir

Küresel Girişimcilik ve Kalkınma Puanı : 80.4 ve 137 ülkede 2. Sıradadır

Doğrudan demokrasi ile yönetilen ülkede vatandaş beğenmediği bir kanun için dava açıp değişiklik teklifi yapabilir. Eğitim, inovasyon konusunda yatırımlar yüksek seviyededir. Nescafe, ilk yarış kızağı, alüminyum folyo, sütlü çikolata, World Wide Web bilgi paylaşım ağı İsviçre kökenli buluşlardır. 1992'de hayvan haklarını anayasasına koyan ilk ülkedir. Öğretmenlerin gelir düzeyi çok yüksektir. 2015 PISA verilerinde Avrupa matematik birincisidir. Sosyal yardımlar sıkıntıya düşen tüm insanları kapsayarak asgari geçim masraflarını karşılamaktadır. Gelir uçurumu görülmemektedir. Meslek okulları ve yüksek okulları üniversite kalitesindedir. İsviçre kadın barış ve güvenlik endeksinde 2. sıradadır.

Grafik 3. Avustralya'nın Endeks Değerleri

İGE Puanı : 0.939 ve 3. sıradadır

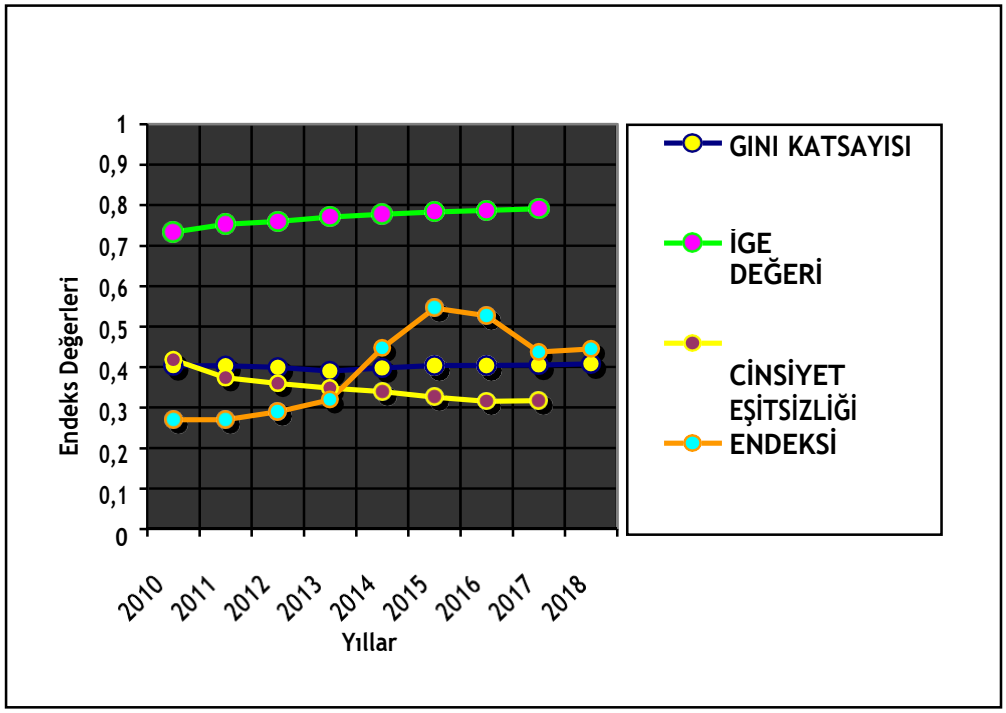
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Puanı : 0.109 ve kadın erkek eşitliği iyi seviyededir

Gini Katsayısı : 0.330 ve kişi başı GSMH dağılımı adile yakındır

Küresel Girişimcilik ve Kalkınma Puanı : 75.5 ve 137 ülkede 5. Sıradadır

Ülkenin % 25'i göçmenlerden oluşmaktadır. Irkçılık ve önyargı yoktur. Eğitim standartları yüksek olup üniversitelerin kalitesi için büyük fonlar ayrılmaktadır. Teknoloji yaygın kullanılmaktadır. İstihdam oranı yüksektir. Sağlık sistemi uzak bölgelere dek uzanmaktadır. Ulusal sağlık sistemi masrafları vergilerle ve özel sektörün 1/3'ünden elde edilen gelirle karşılanmaktadır. Hükümet politikalarında sağlık ve eğitim etkilidir. Sosyal emniyet ağı vardır. Yaşlılar, engelliler, hastalar, işsizler ve çocuklu aileler desteklenmektedir.

Grafik 4. Türkiye'nin Endeks Değerleri

İGE Puanı : 0.791 ve 64. sıradadır

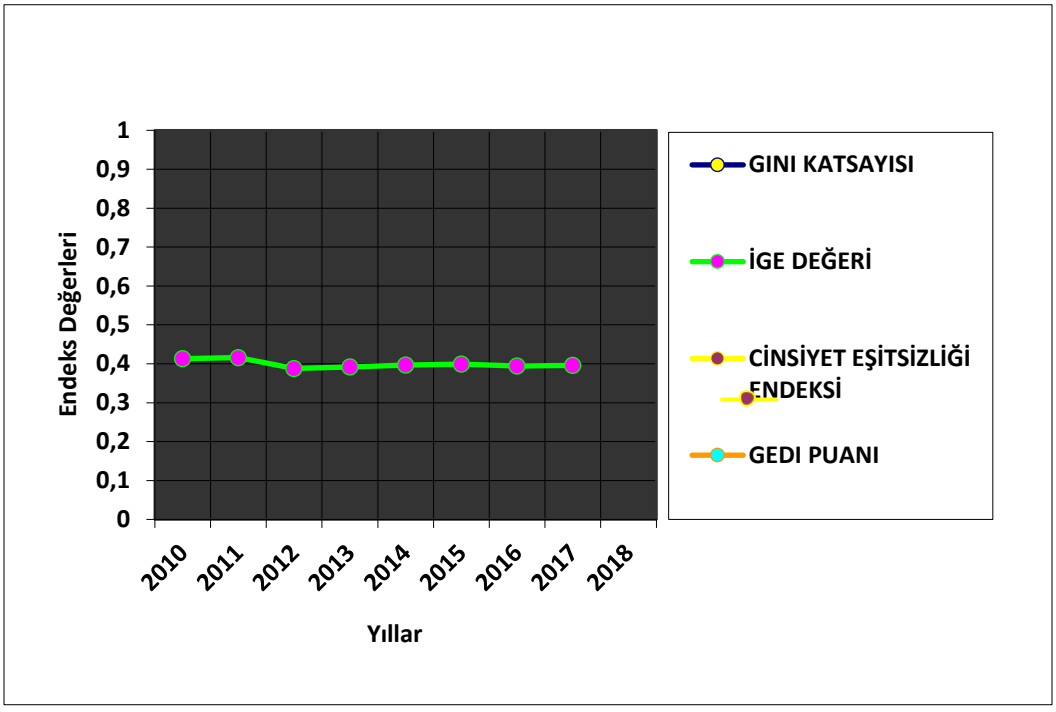
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Puanı : 0.317 ve cinsiyet eşitsizlikleri mevcuttur

Gini Katsayısı : 0.408 ve kişi başı GSMH dağılımında bozulmalar görülmektedir

Küresel Girişimcilik ve Kalkınma Puanı : 44.5 ve 137 ülkede 37. Sıradadır

Türkiye dünyanın büyük ekonomileri arasında yer almaktadır. Ancak sağlık ve eğitim başta olmak üzere iyileştirmelere ihtiyaç duyulan alanlar mevcuttur. Hastane ve okul sayısı giderek artmakla birlikte kalite sorunları yaşanmaktadır. Bilgi ağı toplumunu oluşturacak yenilikçi ve teknolojik yapılanma henüz sağlanamamıştır. İşsizlik, gelir dağılımı, kadın istihdam ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği konularında gerçekçi düzenlemeler Türkiye'nin kalkınmasını olumlu etkileyebilecektir. Ayrıca Türkiye, 2018 kadın barış ve güvenlik endeksinde 114. sıradadır.

Grafik 5. Güney Sudan'ın Endeks Değerleri

İGE Puanı : 0.388 ve 187. sıradadır

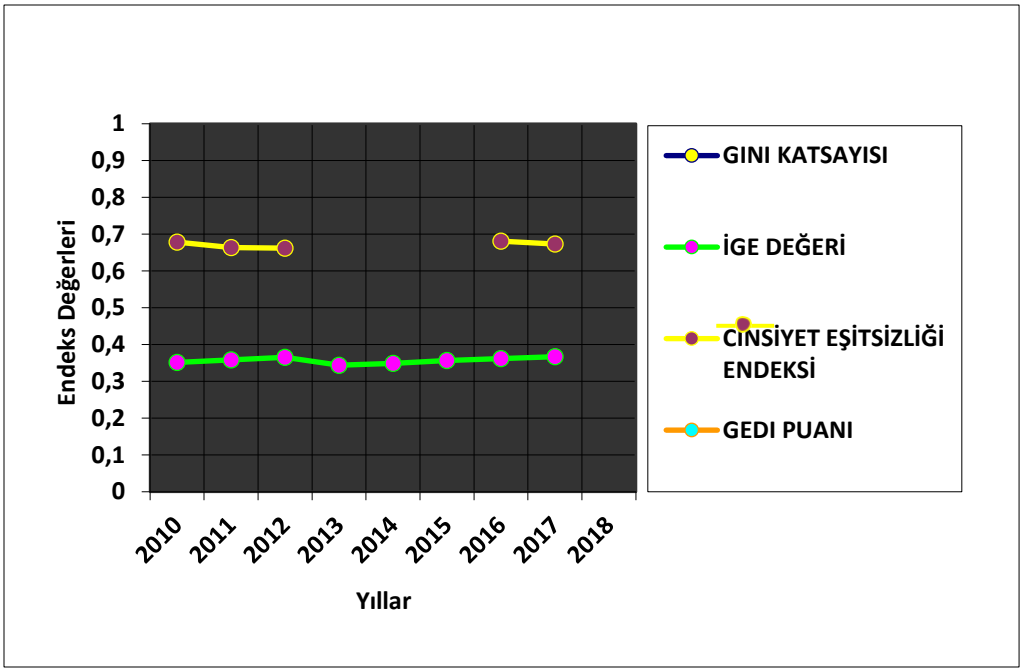
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Puanı : Veri Yoktur

Gini Katsayısı : Veri Yoktur

Küresel Girişimcilik ve Kalkınma Puanı : Veri Yoktur

2011'de bağımsızlığını kazanan ülkede 2013 yılında başlayan etnik iç savaş yüzünden 400 bin insan yaşamını yitirmiş, milyonlarca insan da göç etmek zorunda kalmıştır. Altyapı ve sosyoekonomik göstergeleri oldukça kötü olan ülkede temiz su, beslenme, çocuk askerler vb. sorunlar sürmektedir.3,5 milyar varil petrol rezervi olan Güney Sudan'da siyasi istikrarsızlık, toplumun ekonomik dengelerini bozmakta ; halk, yüksek enflasyon oranları yüzünden yoksulluktan kurtulamamıştır.

Grafik 6. Orta Afrika Cumhuriyeti Endeks Değerleri

İGE Puanı : 0.367 ve 188. sıradadır

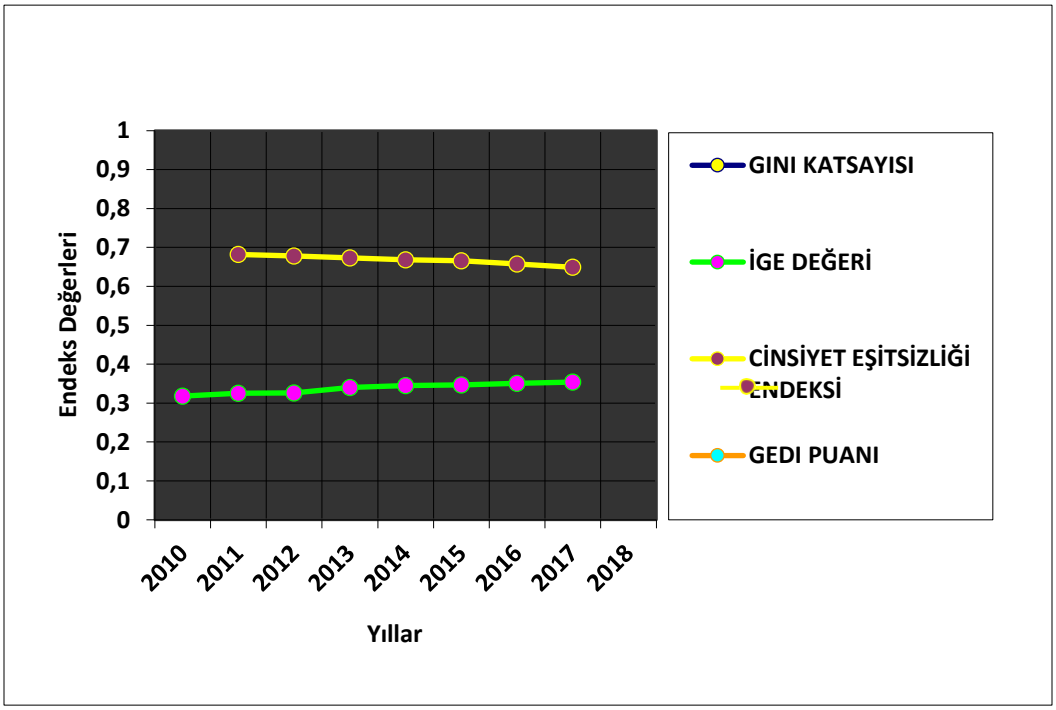
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Puanı : 0,673'tür ve kadınların durumu oldukça zordur

Gini Katsayısı : Veri Yoktur

Küresel Girişimcilik ve Kalkınma Puanı : Veri Yoktur

En yoksul ülkelerden biri olan Orta Afrika Cumhuriyeti'nde altın, uranyum, petrol, elmas gibi kaynaklar bulunmasına rağmen, yaşanan siyasi istikrarsızlık nedeniyle bu zenginlikler, çeteler yoluyla ülke dışına kaçırılmaktadır. İşsizlik ve enflasyon çok yüksek seviyelerdedir. Geleneksel tarım, geçim kaynağıdır. Sosyoekonomik göstergeleri kötü seyretmektedir.

Grafik 7. Nijer'in Endeks Değerleri

İGE Puanı : 0.354 ve 189. sıradadır

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Puanı : 0,649'dur ve kadınların durumu oldukça zordur

Gini Katsayısı : Veri Yoktur

Küresel Girişimcilik ve Kalkınma Puanı : Veri Yoktur

Sürekli darbelerin, iç savaşların yaşandığı ülke, dünyanın en yoksul ülkelerinden biridir. Nüfusun üçte biri açlık ve sefalet çekerken % 60'ı ise yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Zengin uranyum yataklarına sahip ülke, sömürge dönemi sonrası bağlayıcı antlaşmalar yüzünden haklarını kullanamamaktadır. Milli gelirin % 40'ını tarımdan elde etmektedir ve en düşük okuryazarlık oranına sahip ülkelerden biridir.

Grafiklerden görüldüğü gibi insani gelişmişlik endeksinde üst sıraları paylaşan ülkeler, Küresel Girişimcilik ve Kalkınma Endeksi'nde de üst sıralarda yer almaktadır. Bu devletlerin kadın erkek ayrımını gözetmeksizin tüm vatandaşlarına sunduğu fırsatlara ulaşım kolaylığının, eğitimi sağlık hizmetlerinin, sosyal yardım, teşvik ve desteklerin, onların insani gelişmişlik seviyelerini yükseltirken bu konulara bağlı olarak kalkınmayı da sağladığı görülmektedir.

Eğitimde, sağlıkta, gelir dağılımında sosyal devlet anlayışının toplumlarda yarattığı iklim ve kültürün yaratıcı ve yenilikçi düşünceleri ekonomik katma değere dönüştürebilen girişimcilerin ve girişimciliğin önünü açarak kalkınmaya hız kazandırdığı grafiklerden çıkarılabilen diğer bir sonuç olmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünyada yaşanan değişimlere ayak uydurabilmek ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerçekleştirebilmek için ülkeler, ekonomik ve sosyal gelişmelerin yükseldiği bölgelerle, az gelişmiş bölgeler arasında görülen eşitsizlikleri azaltmak zorundadır. Sanayinin yoğunlaştığı ve göç alan merkezlerin gelişmesi, göç veren bölgelerin yoksullaşmasına, kaynakların kaybına ve verimsizliğe yol açarak bölgesel eşitsizlikleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda yapılması gerekenin, bölgelerin kendi kaynaklarının yerinde değerlendirilmesi ve yerel ekonomilerin canlandırılması olduğu düşünülmektedir. Devletin az gelişmiş bölgelerde öncelikli hedeflerinin ulaşım, haberleşme gibi altyapı hizmetlerinde yaşanan sorunların çözülmesi olduğu görülmektedir. Bu sorunların çözümünden sonra bölgelerin insani sermayesinin uygun koşullar oluşturularak harekete geçirilmesi doğru olacaktır. Bu sermayede, girişimciler önemli bir yer tutmaktadır. Ekonomik krizlere direnen küçük işletmelerin diğer bir deyiş ile girişimcilerin büyümeye yaptıkları katkı, girişimcilik konusuna önem verilmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Mevcut kaynakları verimli kullanmaktan öte yeni iş fırsatlarını ortaya çıkardığı için girişimcilik bölge ekonomilerinin değişmesinde önemli bir faktör olarak görülmektedir. Yeni firmaların kurulması, yeni iş alanlarının açılması piyasanın canlanmasını, rekabet gücünün artmasını sağlayacağı gibi istihdamda, vergi gelirlerinde, insanlara sunulan hizmetlerde, bireysel gelirlerde artışlara, bölgesel gelirlerin bölgelerde kalmasına neden olarak yerel kalkınmada önemli bir rol oynayacaktır.

Literatürde girişimciliğin cinsiyeti olmadığına dair görüşler bulunsa da insani sermaye paydaşlarından olan kadınların girişimcilik faaliyetlerinin, pozitif bir ayrımcılık ile ele alınması faydalı olacaktır. Babanın veya eşin ölümü, çalışma koşullarının güçlüğü, maddi yetersizlikler gibi olumsuz nedenlerin yanında fırsatları görerek para kazanma isteği, kendini ispatlama, aile işini sürdürme gibi olumlu nedenlerden dolayı girişimci olmayı seçen kadınlar, bireysel kazanımların dışında ülke ekonomisine de katkıda bulunabilecektir. ILO verileri kadınların

dünya çapında kayıtlı işletmelerin üçte birine sahip olduğunu söylemektedir. Dünya genelinde yapılan araştırmalar ise kadınların kayıt dışında kalan çalışmalarının ülke GSMH'sinin 1/3'ü ile 1/2'si arasında oluşturacağını ortaya koyarak ekonomik katkılarının büyüklüğünü göstermektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, yoksulluk, eğitim ve fırsatlara ulaşma konularında kadınların yaşadıkları sorunlar, dünya ülkelerinin çoğunda bulunmaktadır. Ancak insani gelişmişlik endeksinde üst sıralarda bulunan ülkelerin küresel kalkınma ve girişimcilik endeksinde de üst sıralarda yer alması dikkat çekicidir. Genel bir değerlendirme ile, insani gelişme ve cinsiyet eşitsizliği arasında karşılıklı ve ters yönlü bir ilişki olduğu söylenebilir. İGE arttıkça cinsiyet eşitsizliği azalmakta, cinsiyet eşitsizliği arttıkça İGE düşmektedir.

Türkiye'de % 49.8 oranında nüfusa sahip kadınlar da benzer sorunlarla yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu nüfus yoğunluğu ile kadınların yeteri kadar ekonomiye katılmayarak eve kapanmaları veya düşük ücretle emek yoğun işlerde sosyal güvencelerden yoksun çalışmaları, kadınların ve ülke ekonomisinin gelişmesine engel olarak, kalkınma hamlelerini başarısız kılmaktadır.

2016 Türkiye araştırmaları evdeki kadın emeğinin ulusal gelirdeki payının % 24 – 25 arasında olduğunu, 2017'de başka bir araştırma her 10 kadından 3'ünün istihdam edildiğini ve 20 milyon kadının iş gücü dışında kaldığını ortaya koymuştur. WEF 2018 " Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Uçurumu " raporuna göre 149 ülke içinde Türkiye 131'inci, eğitimde 106'ıncı, sağlıkta 67'inci, politik katılımda 113'üncü sırada bulunmaktadır. Bu rapor Türkiye'de kadınların eğitilmeye, fırsatlara ulaşmaya, girişimcilikte başarılı olabilmeleri için öncesinde iş gücünde, istihdamda yer alarak iş deneyimi kazanmaya ihtiyaçları olduğunu göstermiştir. İş gücünde ve istihdamda kadınların etkin bir biçimde yer alması, onların özgüvenlerini de arttıracaktır. 2018 OECD araştırmalarında kadınların iş gücüne katılım oranları ; Norveç için % 67.2 , İsviçre için % 62.9 , Avustralya için % 60.5, Türkiye için % 34.2'dir (OECD ortalaması % 52.5'tur). Kadın istihdam oranı AB ülkelerinde % 45.9 , OECD ülkelerinde % 44.4 iken Türkiye'de % 29.1'dir.

2018 Türkiye İş Gücü Raporu'na göre 12.612.000 kadın, ev işlerinden ve ailevi sorunlar yüzünden çalışamamaktadır.

Türkiye'de girişimci kadınların oranı ise % 9'dur. Girişimci kadınların çoğu girişimcilik eğitimi almamıştır. Oysa gelişmiş ülkelerdeki kadın girişimcilerin kendileri, eşleri, babaları bu konuda eğitimlidir. Ayrıca Türkiye'de girişimci kadınlar risk alarak, bağımsız çalışan, gelirini yöneten girişimciler aileye ek gelir getiren, yoksulluğu ve işsizliği azaltan küçük işletme sahipleri olarak kabul görmekte ve desteklenmektedir.

Kadın girişimciliğini eşitsizlikleri giderecek, insani gelişmeye bireysel ve ulusal boyutta katkıda bulunacak bir olgu olarak görmek daha sağlıklı bakış açısıyla hareket etmeyi sağlayacaktır. Kadınların eşitsizliklerin yaşandığı bölgelerden başlayarak ekonomik hayat içinde var olmalarına yol açacak uygulamalara duyulan gereklilik aynı zamanda bölgeler arası eşitsizlikleri azaltmanın ve kalkınmanın da gerekliliğidir.

Kendi gelirine sahip kadınların gelecek kuşaklar için eğitim ve sağlıkta yarattıkları iyileştirme örnekleri :

- Gana'da beslenme bütçesine ayrılan payın artması,
- Brezilya'da kız çocuklarının boyunda görülen uzama,
- Çin'de kız çocukların hayatta kalma oranlarında % 1'lik artış olması,
- Hindistan'da çocukların okula gitme yılında artış görülmesi, olarak Dünya Bankası (2012) raporlarında yer almıştır.

Yerel ekonomileri canlandırma potansiyeline sahip kadın girişimcilere verilecek destekler, yaşam standartlarını yükselteceğinden, ekonomik büyümenin yanında insani gelişmeyi ve kalkınmayı da hızlandıracaktır.

Kadın girişimciliğini geliştirmek için makro seviyede :

- Yeni ve kültürel yapıyla uyumlu politikalar,
- KOBİ'ler için düşük faizli krediler,
- Vergi kolaylıkları,
- Kamu, özel sektör finansmanları için düzenlemeler,
- Girişimcilik kültürünün yaratılabilmesi için okullarda girişimcilik dersinin bulunması
- Yenilikçi ve yaratıcı düşüncelerin ulusal çapta destek görmesi,
- STK, özel sektör ve kamu kurumları çalışmalarının tek merkezli yürütülmesi şeklinde söylenebilir.

Mikro seviyede ise :

- Bölgesel yöneticilerle işbirliği içinde olarak bürokratik işlemleri sadeleştirme,
- Girişimcilik eğitimleri, süreçlere dair danışmanlık hizmetleri
- Yöresel veya ulusal finans sağlayıcıların tespiti
- Meslek eğitimleri
- Çocuk bakımı için ebeveynlere sunulacak hizmetlerin çoğaltılması, çalışan kadınların hayatını kolaylaştıracak düzenlemelerin yapılması
- Başarılı girişimcilerin kamuoyunda sık yer alması, tanıtılması
- Teknik desteklerin verilmesi, teknoloji eğitimlerinin yaygınlaştırılma gibi uygulamalar faydalı olacaktır.

Kadın emeği işin içine girmeden bütüncül bir kalkınma örneği dünyanın hiçbir ülkesinde henüz görülememiştir. Kadın girişimciliğini yerelden başlatarak

bölgelerde ve tüm ülkede yaygınlaştırmak, batıdan doğuya gidildikçe artan yoksulluğun, az gelişmişliğin, bölgeler arası eşitsizliğin giderilmesinde önemli bir faktör olarak yer almaktadır.

KAYNAKÇA

Acemoğlu, Daron, *Introduction to Modern Economic Growth (Version 2.2)*, Princeton University Press, Year : 2007

Acs, Zoltan J, Laszlo Szerb, Ainsley Lloyd, Erkko Autio, " GEDI Index (2010 – 2017)

Akiş, Elife, " Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Yaklaşımındaki Gelişmeler Ve Bölgesel Kalkınma Ajansları ", İstanbul Üniversitesi, Sosyoloji Konferansları Dergisi, Yıl : 2011(44), s. 237 – 256

Akpınar, Rasim, " Türkiye'de Değişen Bölgesel Kalkınma Politikaları ", Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı : 6, Cilt : 4, Yıl : 2012, s. 29 – 46

Akşahin, Selenge B. " AB'nin Bölgesel Politikası, Yapısal Araçların Koordinasyonu Ve Türkiye'nin Uyumu ", AB Uzmanlık Tezi, Ankara 2008, s. 94 - 95

Anafarta, Nilgün, Fulya Sarvan, Nuray Yapıcı, " Konaklama İşletmelerinde Kadın Yöneticilerin Cam Tavan Algısı : Antalya İlinde Bir Araştırma ", Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi, Antalya 2008, Sayı : 8, Cilt : 15, s. 111 – 137

Anıl, Haluk, *Kamu Maliyesi ve Kaynak Kullanımında Etkinlik*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Yayın no : 205, Ankara 1982

Arıkan, Semra, *Girişimcilik Temel Kavramlar Ve Bazı Güncel Konular*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2002

Arslan, Güler Elmas, Baki Demirel, " Türkiye'de Bölgesel Politikaların Gelişimi Ve Bölgesel Dengeler ", Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, Mart-Nisan Sayısı, 2010-51-64

Asalatha, B.P, " Women's Development And Development Discourse ", MPRA Paper, No : 43934, s. 1 – 54

Aslan, Şebnem, Ayşegül Atabey, " Küresel Rekabette Kadın Girişimcilerin Rolü ve Türk Kadın Girişimci Tipolojisi ", *Journal of Azerbaijani Studies*, 2005, s. 1 – 17

Aztimur, Hatice, " GAP Bölgesinin Sosyoekonomik Kalkınmasında Kadın İstihdamının Yeri : Şanlıurfa Örneği ", Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Şanıurfa 2005, s. 41 – 48

Bakır, Hasan, Cem Okan Tuncel, " Yenilik Temelli Bir Bölgesel Gelişme Sürecinde Kalkınma Ajanslarının Yeri ", İşletme Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 2010, 1(4), s. 19 - 41

Baron, Robert A. " Cognitive Mechanisms In Entrepreneurship : Why And When Entrepreneurs Think Differently Other People ", Journal Of Business Venturing, Cilt : 13, s. 275 - 294

Başak, Suna, Sevgi Kıngır, Şehnaz Yaşar, " Kadının Görünmeyen Emeği : İkinci Vardiya ", *ANKA Kadın Araştırma Merkezi Raporu*, Kasım 2013, Rapor No : 2013 / 1, s. 20 – 21

Başkaya, Fikret, *Azgelişmişliğin Sürekliliği,* İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2001

Bayramoğlu, Sonay, " Türkiye'de Bölgesel Politikaların Gelişimi ", Derleyen : Menaf Turan, *Bölge Kalkınma Ajansları Nedir Ne Değildir ?,* Ankara Paragraf Yayınları, Yıl : 2005

Bedük, Aykut, " Türkiye'de Çalışan Kadın ve Kadın Girişimciliği ", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Yayın Yılı : 2005, Cilt : 3, Sayı : 12, s. 106 - 117

BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (1987), *Our Common Future the World Comission on Environment and Development,* Volume : 1, Paragraf : 27 – 30, Oxford University Press, Ed. Volker Hauff

Bodkin, Ronald, " Women's Agency in Classical Economic Thought : Adam Smith, Harriet Taylor and J. Stuart Mill ", Yıl : 1999, s. 46

Bozkurt, Özlem, Adnan Kalkan, Osman Koyuncu, Ali Murat Alparslan, " Türkiye'de Girişimciliğin Gelişimi, Girişimcilik Üzerine Nitel Bir Araştırma ", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Isparta 2012, Cilt : 1, Sayı : 1, s. 233 – 234

Kelley, Donna J, Candida Brush, Patricia Greene, Yana Litovsky, " Global Entrepreneurship Monitor ", *Women Report Global Entrepreneurship Research Association,* 2011

Cebeci, Ayşe, " Bölgesel Kalkınmada Değişen Eğilimler : Katılım Öncesi Mali Yardım Programı Ve Bölgesel Rekabet Edilebilirlik Operasyonel Programı ", The Journal Of Academic Social Science Studies, No : 39, s. 126

Çamur, Kübra Cihangir, Özge Gümüş, " İstatistikî Bölge Birimleri (NUTS) Sistemi ", Derleyen : Menaf Turan *Bölge Kalkınma Ajansları Nedir Ne Değildir,* Ankara Paragraf Yayınları, Yıl : 2005

Çepni, Elif, *Kalkın Kalkınalım*, Epsilon Yayıncılık, 1. Basım, İstanbul 2008

Çetindamar, Dilek, " Policy Issues For Turkish Enterpreneurs ", Entrepreneurship, Innovation and SME's, Cilt : 5, Sayı : 3-4, Yıl : 2005, s. 197 - 205

Çokgezen, Murat, *Türkiye'de Devlet, Girişimcilik Ve Yerel Kalkınma*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2012

Delmar, Frédéric, " Women Entrepreneurship : Assessing Data Availability And Future Needs ", *OECD Workshop on Improving Statistics on SME's and Entrepreneurship,* Paris 2003, s. 1 – 15

Devrim, Fevzi, *Maliye Politikası*, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Yayınları, 1983

Dillinger, William, " Poverty and regional development in Eastern Europe and Central Asia ", Worldbank Working Paper, Rapor No : 38936, Cilt : 1

Dinler, Zeynel, *Bölgesel İktisat : Genel Olarak Ve Türkiye'de Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarının Ortaya Çıkışı Ve Azalmasına Yönelik Politikalar*, Yenilenmiş 10. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2014

DİSK / Genel – İş Sendikası, *Türkiye'de Kadın Emeği Raporu*, Mart 2019, s. 1

Doğan, Seyhun, Zafer Yıldız, " Bölgesel Kalkınma, Turizmin İlişkisi Ve Göller Bölgesi Kalkınmasında Alternatif Turizm Potansiyelinin Kullanılabilirliğine Yönelik Bir Araştırma ", *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı : 6, Yıl : 2007/2, s.149

Doğramacı, Bahar, " Kadınları Girişmci Olmaya Yönelten Nedenler ve Giresun Örneği ", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006, s. 39

Dünya Bankası Kalkınma Raporu, " Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kalkınma ", 2012, s. 5

Ecemiş Kılıç, Sibel, Mustafa Mutluer, " Coğrafyada Ve Bölge Planlamada Bölge Kavramının Karşılaştırmalı Olarak İrdelenmesi ", *Ege Coğrafya Dergisi*, Cilt : 13, Sayı : 1, 2004, s. 17 – 28

Ecevit, Yıldız, *Kentsel Üretim Süreci İçinde Kadın Emeğinin Konumu Ve Değişen Biçimleri : 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, İletişim Yayınları İstanbul 1995

Elmas, Gülen, " AB ve Türkiye'de Bölgesel Politikalar İçinde : Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Yeni Dinamikler ", Ed : Ayhan Arı, İstanbul Derin Yayınları

Emsen, Ömer Selçuk, " Genç Nesilde Mesleki Eğilimler Ve Girişimcilik : Ampirik Bir Çalışma ", *M.P.M Verimlilik Dergisi*, Ankara 2001, Sayı : 1, s. 153 – 176

Erdoğan, İlhan, *İşletmelerde Davranış*, 4. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul 1994

Erkal, Mustafa, *Bölge Açısından Az Gelişmişlik*, İstanbul 1982, Boğaziçi Yayınları

Ersarı, Pınar, “ Kadın Girişimcilerde Girişimcilik Özellikleri ve Liderlik Tarzlarının Benimsenmesine Yönelik Bir Araştırma ”, Gebze Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2015, s. 50

Forget, Evelynn, “ The Market for Virtue : Jean Baptiste Say on Women in the Economic Society ”, Yıl : 1997, Cilt : 3, Sayı : 1, s. 95 – 111

Gökakın Özsoy, Zeynep, “ 90’lı Yılların Yeni Kahramanları : Türkiye’de Girişimci Kadın Profili ”, *8. Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, Nevşehir 2000, s. 109 - 123

Göktürk, Atilla, “ Bölgesel Dengesizliğe Küreselleşme – Yerelleşme Penceresinden Bir Bakış ”, *Bölgesel Kalkınma Politikaları Ve Yeni Dinamikler*, Derleyen : Aylan ARI, Derin Yayınları, İstanbul 2006

Gupta, Vishal, Daniel B. Turban, S. Arzu Wasti, Arijit Sikdar, “ The Role of Gender Stereotypes In Perceptions Of Entrepreneurs And Intentions To Become An Entrepreneur ” , *Entrepreneur Theory And Practice*, March 2009, Cilt : 33, Sayı : 2 s. 397 – 398

Gülçubuk, Bülent, “ Does Act No : 6331 on Occupational Health And Safety Make Impacts on Aggriculture ? ”, International Journal of Social Sciences and Education Research 3(2), s . 573 – 582

Gülçubuk, Bülent, İlkay Savcı, Dilek Özer, Kürşad Demiryürek, “ Türkiye’de Kırsal Alanda Kadının Girişimciliğini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Kadınların Bu Konuda Güçlendirilmelerine Yönelik Politika Önerilerinin Geliştirilmesi ”, Proje Sonuç Raporu, *TÜBİTAK Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Destek Grubu (SOBAG)*, Proje No : 108K523, Ankara 2011

Gülec, Sabite, “ Kadın Girişimciliği : Karaman İli Örneği ”, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme A.B.D, Yüksek Lisans Tezi, Karaman 2011, s. 29 – 38

Gündüz, Ali Yılmaz, *Bölgesel Kalkınma Politikası*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2006, 1. Baskı

Gürol, Mehmet Ali, *Türkiye'de Kadın Girişimci ve Küçük İşletmesi : Fırsatlar, Sorunlar, Beklentiler, Öneriler*, *Atılım Üniversitesi Yayını*, No : 2, Ankara 2000

Hafner, Kurt A, David Mayer Foulkes, " Economic Growth And Human Development Casual Determinants of the Developed Lifestyle ", Journal of Macroeconomics, Cilt : 38, s. 107 - 120

Haq, Mahbub ul, " Reflections on Human Development ", New York – Oxford University Press, Yıl : 1995

Hisrisch, Robert D, Michael Peters, *Entrepreneurship*, Boston 2002, Fifth Edition, McGraw Hill

Human Development Report, New York – Oxford University Press, 1996, s. 76

Iraz, Rıfat, *Yaratıcılık Ve Yenilik Bağlamında Girişimcilik Ve KOBİ'ler*, Çizgi Kitabevi, Konya 2005

Isard, Walter, 1975, " Introduction To Regional Science ", Prentice – Hall, Englewood Cliff, New Jersey

Işık, Nihat, Deniz Göktaş, Efe Can Kılınç, " İktisadi Büyümede Girişimciliğin Rolü ", *Girişimcilik Ve Kalkınma Dergisi*, 2011, Cilt : 6, Sayı : 1, s. 151 - 152

Işık, Nihat, Duygu Baysal, Onur Ceylan, " Bölgesel Farklılıkların Giderilmesinde Bir Politika Aracı Olarak Kalkınma Ajansı ", *Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 2010, Cilt : 3, Sayı : 2, s. 1 – 18

İpçioğlu, İsa, *Kadın Girişimcilik, Girişimcilik ve KOBİ'ler : Teori Ve Uygulama İçinde,* Ed : B. Zafer Erdoğan, Ekin Yayınevi, Bursa 2011

İşler, Ruhan, Canan Şentürk, " Tarihsel Açıdan Uluslararası Kurum ve Kuruluşlarda " Ekonomik Kalkınma ve Kadın " İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme ", *Mehmet Akif Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Burdur 2017, Cilt : 9, Sayı : 2, s. 385 – 389

İzgi, Recep, “ Bölgesel Dengesizlik Ve Sanayinin Yaygınlaştırılması ”, Uzmanlık Tezi, DPT Ankara, Yıl :1979, s. 12

Kalkınma Bakanlığı, (2013), 10. Kalkınma Planı, 2014 – 2018

Kara, Murat, “ Bölgesel Rekabet Edilebilirlik Kavramı Ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları ”, D.P.T Uzmanlık Tezi, Ankara 2008, s. 58 – 59

Karadağ, Hande, “ 2017 Avrupa Birliği (AB) Üyelik Sürecinde Türkiye’de Girişimcilik Ekosisteminin Değerlendirilmesi : Küresel Girişimcilik ve Kalkınma Endeksi (GEDI) Yöntemi ile Karşılaştırmalı Bir Analiz ”, Yıl : 2017, s.9

Karadal, Hikmet, Erdoğan Kaygın, *Girişimcilik*, Beta Yayıncılık, İstanbul 2013

Kaya, Ali, *Bilişim Ve İletişim Çağında Girişimcilik ve KOBİ Yönetimi*, Genişletilmiş 3. Baskı, Eğitim Yayınevi, Konya 2017

Keleş, Ruşen, “ Bölge Gerçeği Ve Avrupa ”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 1998, Cilt : 7, Sayı : 2, s. 17 - 21

Kılıçarslan, Hatice, “ İktisadî Açıdan Bölgesel Dengesizlik Olgusu : Osmaniye Örneği ”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2009, s. 15 – 16

Kızılaslan, Nuray, “ Türkiye’de Kırsal Kalkınma Perspektifinde Kadın ”, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, Kırsal Kalkınma 3 Aylık Süreli Yayın : Nisan – Mayıs – Haziran, 2016, s. 32 - 39

Klugman, Jeni, Francisco Rodriguez, Hyung-Jin Choi, “ The HDI 2010 : New Controversies Old Critiques ”, *Human Development Research Paper, 2011 / 019 United Nations Development Programme,* 2011, s. 11

Kocacık, Faruk, Veda B. Gökkaya, “ Türkiye’de Çalışan Kadınlar ve Sorunları ”, Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt : 6, Sayı : 1, Sivas 2005, s. 195 - 217

Koç, Hakan, Bülent Aksoy, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı : 25, Ocak 2012, s. 319 – 339, İstanbul ISSN : 1303-2429

Kopnina, Helen, " Revisiting Education For Sustainable Development (ESD) Examing Anthropocentric Bias Through the Transition of Environmental Education to ESD ", Nisan 2014, Cilt : 22, Sayı : 2, s. 73 – 83

Kulaksız, Yahya, " Türkiye'de Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları : İstihdam Ve Kurum Hizmetlerinin Çeşitlendirilmesi ", Uzmanlık Tezi, T.C Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı : Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara 2008, s. 10 – 11

Kuvan, Hasan, " Türk Girişimcilerin Yaşam Ve Çalışma Değerleri : Malatyalı Girişimciler Üzerine Bir Araştırma ", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme A.B.D, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2007, s. 30 – 31

Marangoz, Mehmet, *Girişimcilik Ve Fonksiyonları*, Beta Yayınları, İstanbul 2012

Mıhçı, Hakan, " Kalkınma : Bir Terim Neyi Anlatır ? ", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi,* 7(23), s. 65 – 86

Morçin Erdoğan, Sine, " Türk Kültüründe Kadın Girişimciliği : Kavramsal Bir Değerlendirme ", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Yıl : 2013, Cilt : 8, Sayı : 2, s. 185 - 186

Müftüoğlu, Tamer, Tülin Durukan, *Girişimcilik Ve KOBİ'ler,* Gazi Kitabevi, Ankara 2004

Naktiyok, Atılhan, *İç Girişimcilik*, Beta Yayınları, İstanbul 2004, 1. Baskı

Narin, Müslüme, Akın Maşrap, M. Ali Gürol, " Global Kadın Girişimciliğinin Maksimizasyonunu Hedefleme : Uluslararası Arenada Örgütlenme Ve Ağ Oluşturma ", *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Ankara 2006, Cilt : 8, Sayı : 1, s. 65 – 78

Özçağlar, Ali, " Bölge Kavramı Ve Sistematiği Ders Notları " Ankara 2016, s. 11

Özel, Mehmet, " Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Bölgeler Arası Dengesizlik Ve Yeni Yönetsel Biçim Arayışları ", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt : 1, Sayı : 64, Yıl : 2009, s. 165 – 199

Özgen, Eren, Barbara Minsky, " Opportunity, Recognition In Rural Entrepreneurship In Developing Countries ", *International Journal of Entrepreneurship,* 2007, Cilt : 11, s. 49 – 73

Pirmana, Viktor, " Earnings Differential Between Male – Female in Indonesia : Evidence From Sakernas Data ", *Working Paper In Economics And Development Studies, (WoPEDS),* Department of Economics Padjadjaran Universitiy, Revised Ağustos 2006, s. 4

Pujol, Michéle, *Feminism And Anti-Feminism in Early Economic Thoughts* , Victoria, Kanada, Yıl : 1992,

Razavi, Shahrashoub, Carol Miller, " From WID to GAD : Conceptional Shifts in the Women and Development Discourse ", Yıl : 1995, s . 3 – 4

Scott, Allen, " Economic Geography : The Great Half Centry ", *Cambridge Journal Of Economics,* Cilt : 24, s. 483 – 504

Sen, Amartya, *Özgürlükle Kalkınma*, Çev : Yavuz Alogan, 1. Baskı İstanbul 2004, Ayrıntı Yayınevi, ISBN: 978-975-539-414-5

Singhal, Rekha, " Women, Gender And Development : The Evolution of Theories And Practise ", 2003, Cilt : 15, Sayı : 2, s. 165 - 185

Smith – Hunter, Andrea, Swithina Mboko, " Women Entrepreneurs In Zimbabwe : A Case Study ", *The Journal Of Global Business*, , Sayı : 3(1), s. 157 – 169

Soares, Jair Jr, Rogério H. Quintella, “ Development : An Analysis of Concepts, Measurment and Indicators ”, Brazilian Administration Review, Cilt : 5, Sayı : 2, Nisan – Haziran, Coritiba 2008

Streeter, Edgar Dunn Jr, “ Economics and Social Development : A Process of Social Learning, Baltimore MD. Resources For The Future ”, Yıl : 1971, s. 3

Şahin, Esen, “ Kadın Girişimcilik ve Konya İlinde Kadın Girişimcilik Profili Üzerine Uygulama ”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Konya 2006, s. 45 - 46

Şahin, Mehmet, “ Bölgesel Dengesizlikleri Giderici Maliye Politikaları ve Türkiye Uygulamaları ”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 1994, s. 12

Şen, Zelal, “ Türkiye’nin AB Adaylığı Ve Katılım Öncesi Stratejisi Çerçevesinde Bölgesel Politika Alanlarında Uyum Durumunun Değerlendirmesi ”, Uzmanlık Tezi, AB Genel Sekreterliği, Ankara 2004, s. 7

Şengül, Ümran, Seyedhadi Eslemian, Miraç Eren (2013), “ Türkiye’de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Ekonomik Etkinliklerinin VZA Yöntemi ile Belirlenmesi ve Tobit Model Uygulaması ”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt : 11, Sayı : 22

T.C Aile Çalışma Ve Sosyal Hizmet Bakanlığı Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2019 Raporu, Sayı : 18

T.C Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Ulusal Kalkınma Stratejisi (2014 – 2020), Yayın Yılı : 2015

T.O.B.B, “ Kalkınmada Öncelikli Yöreler ve Bölgesel Gelişme İçin Bir Model ”, T.O.B.B Yayınları, No : 105, Ankara 1989

Tamer, Gülay, “ Dünya’ya Kıyasla Türkiye’de Kadın Girişimciliği ”, International Conferrence on Eurasian Economies 2013, Oturum : 3C, s. 649 – 656

Titiz, M. Tınaz, *Girişimcilik*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1994

Todaro, Michael, *Economic Development in the Third World*, Longman Publishing, 1981, ISBN-13 : 978-0582044401

Topçuoğlu, Abdullah, " Girişimcilik Ve Kalkınmadaki Rolü ", *Selçuk Üniversitesi S.B.E Dergisi*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1993, Sayı : 2

Tunç, Harun, " Toplumsal Değişim Sürecinde Din Ve Toplumsal Cinsiyet, Lise Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma ", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ve Din Bilimleri ABD, Kahramanmaraş 2013, s. 22

Üşür, İşaya, " Teknoloji ve Tarih : Farklı Vizyonlar, Benzer Sorunlar ", *Onbirinci Tez Kitapları Dizisi*, Sayı : 11, s. 57 - 82

Varlıer, Oktay, " Sanayileşme Ve Bölgesel Dengesizlik ", *Makine Mühendisleri Odası Sanayi Kongresi,* Ankara 1976, s. 15

Yalçıntaş, Murat, " Çağımızda Girişimcilik ", *Girişimcilik Ve Kalkınma Dergisi*, Yıl : 2010, Cilt : 5, Sayı : 1, s. 95 - 98

Yavuz, Fehmi, Ruşen Keleş, Cevat Geray, *Şehircilik : Sorunlar – Uygulama Ve Politika*, Ankara Siyasal Bilimler Fakültesi Yayını, No : 415, 2. Baskı, Ankara 1978

Yetim, Nalan, " Sosyal Sermaye Olarak Kadın Girişimciler : Mersin İli Örneği ", Ege Akademik Bakış – Ekonomi, İşletme, Uluslararası İlişkiler Ve Siyaset Bilimi Dergisi, Cilt : 2, Sayı : 2, s. 8 – 95

Yıldırım, Selim, " Türkiye'nin Sanayileşmesinde Bölgesel Dengesizlikleri Gidermeye Yönelik Politikalar ", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Yıl : 2002, s. 35

Yüzüak, Elif, " Üniversitelerde Eğitim Gören Kız Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimlerini Etkileyen Faktörler, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Biga İktisadi

Ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği ", Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2010, s. 19

Zapalska, Alina, Georgina Fogel, " Characteristics Of Polish And Hungarian Entrepreneurs ", *Journal Of Private Enterprise*, Cilt : 19, Sayı : 2, 1998, s. 132 - 144

Zengin, Eyüp, " Türkiye'de Bölge Planlaması Ve Bölge Planlamasında Yeni Beklentiler : KAP, İBAP, KOP " *Türk İdare Dergisi*, Sayı : 431, s. 101 – 120

İNTERNET VERİLERİ

http://www.kalkinma.gov.tr/lists/kalkinma%20planlar/attachments/I/plan9.pdf

https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr

http://www.unicankara.org.tr/language/tr/bm-sistemi-bm-turkiye/#.XUah-OgzbIU (Erişim Tarihi : 25. 07. 2019)

http://www.worldbank.org/en/topic/sustainabledevelopment (Erişim Tarihi : 03. 08. 2019)

https://www.oecd.org/gov/regions-at-a-glance.htm (Erişim Tarihi : 10.7.2019)

https://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/203672-turkiye-toplumsal-cinsiyet-esitliginde-19-ulkeyi-geride-birakti (Erişim Tarihi : 29. 04. 2019)

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 (Erişim Tarihi : 20. 08. 2019)

http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=hb_x (Erişim Tarihi : 20. 08. 2019)

http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2013/rapor/
TNSA_2013_ana_rapor.pdf (Erişim Tarihi : 01. 09. 2019)

http://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/203672-turkiye-toplumsal-cinsiyet (Erişim Tarihi : 25. 10. 2019)

http://www.skdturkiye.org/esit-adimlar/yakin-plan/cinsiyet-esitsizliginin-maliyeti-yuksek (Erişim Tarihi : 25. 10. 2019)

http://www.unece.org/oes/nutshell/2004_2005/focus_sustainable_development.html (Erişim Tarihi : 25. 10. 2019)

www.hdr.undp.org/en/indicators/137506# (Erişim Tarihi : 25. 10 . 2019)

https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm (Erişim Tarihi : 29. 11. 2019)

https://www.acoss.org.au/wp-content/uploads/2018/07/Inequality-in-Australia-2018.pdf (Erişim Tarihi : 29. 11. 2019)

https://www.chartbookofeconomicinequality.com/inequality-by-country/australia/ (Erişim Tarihi : 29. 11. 2019)

https://thegedi.org/global-entreprenurship-index (Erişim Tarihi : 29. 11. 2019)

http://www.mahfiegilmez.com/2019/09/turkiyede-gelir-daglm-gini-katsays-ve.html (Erişim Tarihi : 29. 11. 2019)

https://ekonomihukuk.com/buyume-kalkinma/iktisadi-buyume-kalkinma-giris/ (Erişim Tarihi : 29. 11. 2019)

https://thegedi.org/wp-content/uploads/dlm_uploads/2017/11/GEI-2018-1.pdf (Erişim Tarihi : 30. 11 . 2019)

https://www.ailevecalisma.gov.tr/uploads/ksgm/uploads/pages/dagitimda-olan-yayinlar/turkiye-de-kadin-isgucu-profili-ve-istatistiklerinin-analizi-nihai-rapor.pdf (Erişim Tarihi : 01. 12. 2019)